

บทที่ 3

ตัวละครที่เกี่ยวกับโลกและจักรวาลในเรื่องขุนบรม

มนุษย์มีความโน้มเอียงที่จะเชื่อและกลัวในสิ่งลึกลับ ที่มองไม่เห็นไม่อาจรู้จัก และสัมผัสไม่ได้ตั้งแต่สมัยโบราณ จนกลายเป็นพื้นฐานในสำนึกของมนุษย์ ต่อมา เมื่อมีศาสนาที่เป็นแบบแผนเผยแพร่เข้ามา ความเชื่อดั้งเดิมนั้นจึงอนุโลมปรับเข้ากับศาสนา ดังนั้นพุทธศาสนาจึงผสมกลมกลืนกับความเชื่อท้องถิ่น ลักษณะดังกล่าวปรากฏในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม เป็นต้นว่า แนวความคิดเกี่ยวกับโลกและจักรวาล การกำเนิดโลก กำเนิดมนุษย์ชาติและเผ่าพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับโลกและจักรวาลนั้น มีหลายส่วนที่คล้ายกับแนวคิดทางพุทธศาสนา ในส่วนที่เกี่ยวกับการเกิดมนุษย์ชาติและเผ่าพันธุ์ สัตว์ พืช และสิ่งของต่าง ๆ นั้น แตกต่างไปจากแนวคิดพุทธศาสนา

1. จักรวาล

ขุนบรมเป็นวรรณกรรมที่เกิดจากความคิดของชาวบ้าน มีเรื่องราวความเป็นมาของโลกในอดีต เรื่องราวของขุนบรมอาศัยแนวความคิดเรื่องพุทธจักรวาลเป็นเค้าโครง เนื้อเรื่องขุนบรมมีว่า

ในภัทรกัลป์ ก่อนพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันจะลงมาตรัสรู้ นั้น โลกมนุษย์เกิดยุคเข็ญ เดิมไปด้วยฝูงผี ปีศาจและยักษ์ร้าย เนื่องจากกาลสิ้นสุดศาสนาของพระพุทธกัสสป ฤษีสองตนพี่น้องจึงเข้าญาณบอกกล่าวไปยังพระอินทร์บนสวรรค์ ขอให้ส่ง เทวบุตรผู้มีบุญบารมีสูงลงมาปราบปรามผี ปีศาจ และปกครองโลกมนุษย์ให้เจริญรุ่งเรือง เพื่อพระพุทธเจ้าจะได้ลงมาตรัสรู้ ขุนบรมเป็นเทพบุตรที่ถูกเลือกโดยแกนฟ้าคั่นและแกนที่ เป็นองคมนตรีของแกนฟ้าคั่น ขุนบรมได้ลงมายังโลกมนุษย์พร้อมด้วยมเหสี 2 นาง และบริวารอีกมากมาย แกนบนสวรรค์ได้อำนวยความสะดวกทุกอย่าง ขุนบรมดำรงชีวิตบนโลกมนุษย์เยี่ยงมนุษย์โลกทั่วไป ปกครองประชาชนโดยธรรม มีโอรสกับมเหสี 7 องค์ เมื่อขุนบรมตายวิญญานไปสู่สวรรค์ โอรสทั้ง 7 องค์ แยกย้ายกันไปสร้างบ้านเมืองในที่ต่าง ๆ ตามคำสั่งของขุนบรม

ก่อนที่ขุนบรมจะลงมาจกสวรรค์นั้น วรรณกรรมเรื่องนี้ได้กล่าวถึงโลกมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นครศรีสัตนาคนหุตว่าพลเมืองที่อาศัยอยู่บริเวณที่กล่าวถึงนี้ เป็นพวก ผี ปีศาจ เปรต และยักษ์ร้าย ในจำนวนเหล่านี้มี แม่ยักษ์กาละกัณฐิ อ้ายชะกีกคิก อ้ายเจ็ดโหล นอกจากนั้นยังมีหัวเมียคู่หนึ่งคือ บุษีสาลี และนางพิไล พวกยักษ์ ผี เปรต ปีศาจ อยู่กันฉันสามีภรรยา เขามีบุตรชื่อ นางปากกว้าง เกาใหญ่หุสี และนางันทาทะริ ต่อมาทั้ง 2 นาง นี้เป็นผี ลี้อคอยปกภัยรักษาเมืองล้านช้าง

• การกล่าวถึงประชากรยุคก่อนขุนบรม ซึ่งหมายถึงยุคก่อนผู้สร้างตำนานนั้น ชี้ให้เห็นว่าคนในอดีตหรือผู้สร้างตำนานนั้นมองคนเผ่าอื่น หรือมองคนยุคก่อนตนเองว่ามีรูปร่างลักษณะแตกต่างไปจากตัวเอง เช่นกล่าวว่า "ปากกว้าง" หรือ "เกาใหญ่"¹ เป็นต้น

ดังกล่าวมาแล้วว่า วรรณกรรมเรื่องขุนบรมอิงอยู่กับแนวคิดของพุทธศาสนา แนวคิดเรื่องจักรวาลรับอิทธิพลจากพุทธศาสนา จักรวาลมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 รูปลักษณะของโลกและจักรวาล

วรรณกรรมเรื่องขุนบรม ไม่มีคำอธิบายถึงรูปลักษณะของโลกและจักรวาลไว้ แต่จากการพิจารณาเนื้อหาทั้งหมด พบว่า จักรวาลวิทยามีลักษณะคล้ายแนวความคิดที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งพบในพระสูตรมหาสุทสสนสูตร, วิมานะปะตวัตถุ เถระคะเถรีคาถา หรือแม้แต่ไตรภูมิพระร่วงแม่แบบของแนวคิดวรรณคดีรุ่นหลัง

จักรวาลที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม มีลักษณะคล้ายแนวความคิดที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและไตรภูมิพระร่วง นั่นคือ จักรวาลประกอบด้วย โลกมนุษย์เหนือโลกมนุษย์ ทางเบื้องบนคือสวรรค์ และนรกอยู่ใต้โลกมนุษย์ โลกทั้งสามสืบเนื่องกันเป็นแนวตั้ง มีโลกมนุษย์เป็นศูนย์กลาง จักรวาลมนุษย์เป็นผู้รับผลกรรมที่มนุษย์เอง เป็นผู้กระทำ เวียนว่ายตายเกิดในสามโลก เมื่อมนุษย์ทำความชั่ว ตายไปตกนรก ทำกรรมดีตายไปสู่สุคติ คือสวรรค์อยู่ในเทวโลก หากทำดีที่สุดตายไปสู่สวรรค์เหนือเทวโลกขึ้นไป คือ พรหมโลก

¹ "เกาใหญ่" หมายถึง เก้าใหญ่ (ศีรษะใหญ่)

จะเห็นว่า ความคิดในเรื่องพรหมโลกของชาวบ้านและความคิดในพุทธศาสนามีข้อแตกต่างกัน ในทางพุทธศาสนาแดนแห่งพรหมอยู่ไกลออกไปจากสวรรค์ฉกามาพรหมโลกมีรูปภูมิกับอรุณภูมิ เป็นแดนที่ไม่มีกามตัณหาเข้ามาเกี่ยวข้อง ส่วนความเชื่อของชาวบ้านนั้น ถือว่าพรหมโลกเป็นสวรรค์ชั้นหนึ่ง ซึ่งอยู่สูงกว่ากามภูมิโดยทั่ว ๆ ไป

เรื่องโลกัณฐานและจักรวาลไม่มีอธิบายไว้ในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม เพียงแต่มีการเอ่ยถึงโลกต่าง ๆ พอจับความได้ว่า มีโลกมนุษย์ สวรรค์และนรก ดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งมีโลกมนุษย์เป็นแกนกลาง มนุษย์เวียนว่ายตายเกิดในสามโลก ภายใต้อำนาจบุญกรรมของมนุษย์เอง และยังมีเป้าหมายสูงสุดคือ นิพพาน ดังความว่า

แมนไพ	บัวระบัดได้	คองธรรมฝูงกล่าว	
แมนว่า	เมื่อเกิดกำ	เมืองฟ้าพากสวรรค์	
	สุขยิ่งเพียง	ในโลกทั้งสาม	
	นิรพานผอง	เขตยีนยาวกว้าง	(๑๒.๑)

หมายความว่า ถ้าใครปฏิบัติธรรมเสมอเมื่อตายไปจะได้ไปเกิดในสวรรค์ หรือมีความสุขยิ่งกว่าในสามโลก คือ นิพพาน

ในวรรณกรรม เรื่องขุนบรมที่วิจัยนี้ไม่มีข้อความตอนใดที่แสดงให้เห็นถึงการมุ่งหวังไปเกิดในศาสนาพระศรีอารีย์ ซึ่งเป็นยุคที่มีความอุดมสมบูรณ์. มีเพียงข้อความที่แสดงถึงความมุ่งหวังความสุขในสามโลกและนิพพาน ถึงแม้ว่าจะไม่มีข้อความเอ่ยถึงพระศรีอารีย์เลย ผู้วิจัยก็เข้าใจว่า ในความคิดของชาวบ้านโดยทั่วไปนั้น ต่างก็คิดว่า ศาสนาพระศรีอารีย์เป็นความหวังหนึ่ง ในขณะที่ความหวังในเรื่องนิพพานอยู่ห่างไกล. ดังปรากฏข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๓ จารึกนครชุม

"---จูงทั้งหลายหมั้นกระทำบูชาพระสถูป เจตีย์ พระศรีมหาโพธิ์ตั้งอันชื่อ จักปราณาไปเกิดในเมืองฟ้า---ตลอด พระศรีอารยโมตรีลงมา เป็นพระพุทธร ---"¹

แนวความคิดร่วมของชาวบ้านที่ผู้ประพันธ์วรรณกรรม เรื่องขุนบรมสอดร้อยประสาน เป็น

¹ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี ๒๕๒๑), หน้า ๖๕.

เนื้อหาของเรื่องขุนบรมนั้นกล่าวว่า สวรรค์มีความผูกพันและเกี่ยวเนื่องกับความ เป็นไปของโลก มนุษย์ตลอดเวลา มีการติดต่อไปมาหาสู่กันระหว่างประชากรสวรรค์กับประชากรโลก¹ เมื่อใดโลก มนุษย์ไม่มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้พระอินทร์จะส่ง เทพบุตรมาปกครอง

การกล่าวถึงสวรรค์ไม่มีรายละเอียดเรื่องรูปร่างลักษณะ แต่เมื่อพิจารณาความ โดยตลอดแล้ว พอจับความ เกี่ยวกับรูปลักษณะได้บ้าง

สวรรค์ เข้าใจว่าเป็นแดนสวยงาม และบรมสุข เพราะเป็นแดนสุดดีอยู่เหนือโลกมนุษย์ มีคำกล่าวควบกันเสมอว่า เมืองฟ้าเมืองสวรรค์ หรือเรียกว่า เมืองบนหรือคำเดียวโดด ๆ ว่า "ฟ้า" วรรณกรรม เรื่องขุนบรมกล่าวถึงสวรรค์ว่ามี 2 แดน เช่นเดียวกับความคิดทางพุทธศาสนามีรายละเอียดปลีกย่อยต่างกันบ้าง นั่นคือ สวรรค์อันเป็นที่อยู่ของเทพ (แกน) สวรรค์แดนนี้เทียบได้กับ ฉกามาพจรแต่ไม่มีรายละเอียดอื่น ๆ ดังเช่นที่อธิบายในไตรภูมิพระร่วง กล่าวแต่เพียงว่า เหล่าเทพในสวรรค์ชั้นนี้มีแกนฟ้าคั่น เป็นใหญ่ จตุโลกบาลก็อยู่ในสวรรค์ชั้นนี้ด้วย

สวรรค์ แดนที่สองสูงจากสวรรค์อัน เป็นแดนของเทพขึ้นไป ซึ่งเป็นที่อยู่ของพรหม เรียกว่า พรหมโลก การกล่าวถึงพรหมโลกมีลักษณะแตกต่างไปจากแนวความคิดของศาสนาพุทธบ้าง คือ กล่าวไว้ว่า ขณะที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันสร้างสมบารมีนั้นได้ เสวยพระชาติ เป็นพรหมอยู่พรหมโลก² ได้เสด็จมาเยี่ยมโลกมนุษย์พร้อมด้วยพรหมองค์อื่น ๆ และได้หมายเขตแดนเมืองสำคัญ ๆ ไว้ มีกล่าวไว้ว่า

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1 พงศาวดารลานช้าง (พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า 2506) "กาลเมื่อก่อนนี้เป็นดินเป็นหญ้า เป็นฟ้าเป็นแกน ฝแลคนเที่ยวไปมาหากันบ่ขาด" ฝในที่นี้ หมายถึง ฝฟ้าฝแกน คือ เทพ

²คติพุทธศาสนา กล่าวว่า ผู้ที่จะลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระโพธิสัตว์ และพระโพธิสัตว์จะอยู่ในฉกามาพจรชั้นดุสิต

ยามนั้น	สัตย์ญเจ้า	โคตมตนโผต	เฮ้านี้
	ยังก่อสร้าง	ปามีเจ้าอำเพิง	
เจ้าก็	ได้เกิดกำ	เมืองมิ่งมหาพรหม	
ชื่อว่า	สวรรค์ดาตน	ยั้งพรหมกายฟ้า	
เจ้าจึง	ลงมาเยี่ยม	จักรวาลทุกเทศ	เฮ้านี้

(3.2)

จากการหมายเขตแดนเมืองของพระพุทธโคตม และเหล่าพรหมในครั้งนั้น จึงเกิดเมืองสำคัญ ๆ ขึ้นในเวลาต่อมา

โลกมนุษย์¹ ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม ไม่อธิบายรูปลักษณะว่ามีสี่เกาะใหญ่ดังเช่นไตรภูมิพระร่วง กล่าวแต่เพียงว่า โลกมนุษย์เป็นที่อยู่ของมนุษย์และสัตว์นั้นคือชมพูทวีป ที่จริงเรื่องของทวีปทั้งสี่ตามความคิดในไตรภูมิพระร่วงนั้น เป็นความคิดทางพุทธศาสนา.

ผู้วิจัย เข้าใจว่าผู้ประพันธ์วรรณกรรมเรื่องขุนบรมจะต้องรู้จัก เรื่องทวีปทั้งสี่นี้เป็นอย่างดี แต่เมื่อขุนบรม เป็นผู้ถือกำเนิดมาในชมพูทวีป วรรณกรรมเรื่องขุนบรม จึงเน้นถึงแต่เพียงชมพูทวีป เท่านั้น

ในตอนหนึ่ง วรรณกรรมเรื่องขุนบรมได้กล่าวถึงรูปร่างลักษณะของพื้นโลกไว้ว่า

หมื่น โยชน์กว้าง มีพื้นฮาบ เพียง (3.2)

"พื้นฮาบ" หมายความว่า พื้นดิน (พื้นราบ) มีความกว้าง 10,000 โยชน์ ตรงกับลักษณะความกว้างของแผ่นดินที่ปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนา โดยเฉพาะในไตรภูมิพระร่วงกล่าวไว้ชัดเจนว่า ชมพูทวีปมีความกว้างและความหนาเท่ากัน คือ 10,000 โยชน์²

การกล่าวถึงโลกมนุษย์ มีนัยว่าสวรรค์เป็นผู้นำหนด เช่นตอนที่กล่าวถึง การเสด็จมาเยี่ยม

¹ ประชุมพงศาวดารภาค 1 พงศาวดารลานช้าง ปรีเฉทที่ 2 หน้า 389, 390 กล่าวถึงโลกมนุษย์ โดยใช้คำว่า เมืองลุ่ม

² ไตรภูมิพระร่วงพระญาติไทย (องค์การคำคุณฐา, 2503) หน้า 123 และ 276

โลกของพระพุทธโคดมขณะเสวยพระชาติเป็นพรหม ได้หมายเขตแดนเมืองทั้ง 4 ทิศ ฝั่งหลักเงินหลักทองไว้ มีเมืองสำคัญทั้งหมด 16 เมือง เมืองเล็กเมืองน้อยอีก 84,000. เมือง มีความหมายว่าในกาลต่อไปนั้นจะมีกษัตริย์สร้างบ้านเมือง ปกครองประชาชนร่มเย็นเป็นสุขในบริเวณที่หมายเขตแดนไว้

เมื่อพิจารณาจำนวนเมือง พบว่า เป็นตัวเลขที่ปรากฏในคติพุทธศาสนา จำนวน 16 พ้องกับจำนวนชั้นของพรหม (โลหิตพรหม) ส่วนจำนวน 84,000 ตรงกับจำนวนของพระธรรมชั้น และจำนวนของแก้วบริวารของมณีแก้ว หนึ่งในเจ็ดของสัตตวันสำหรับจักรพรรดิ และในไตรภูมิพระร่วงอธิบายสัณฐานจักรวาลว่า เขาพระสุเมรุสูงและหนา 84,000 โยชน์ สัตตวันสมุทรวงกว้างและลึก 84,000 โยชน์¹ ดังนั้นจึงพอยุติได้ว่า ตัวเลขต่าง ๆ ที่ผู้ประพันธ์นำเข้ามาเป็นรายละเอียดของเนื้อความของวรรณกรรมเรื่องขุนบรมนั้น ผู้ประพันธ์ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา จึงเป็นข้อบ่งชี้ให้เห็นว่า ชาวบ้านในสมัยโบราณมีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา ชีวิตของเขาจะผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับศาสนาจนโลกของเขากลายเป็นโลกในทัศนะของชาวพุทธ จะนึกคิดสิ่งใดก็วนเวียนอยู่ในคติของศาสนาพุทธ² แม้แต่งานประเภทวรรณกรรม ซึ่งเป็นศิลปะชั้นสูงที่ต้องการความละเอียดอ่อนในอารมณ์ ก็ยังไม่ละเว้นที่จะนำพุทธศาสนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรายละเอียด

เรื่องกาลเวลา วรรณกรรมเรื่องขุนบรมบอกไว้เด่นชัดว่า เป็นภทรกัลป์ การนำประวัติพุทธศาสนาและโครงสร้างกาลเวลาของพุทธศาสนาตลอดจนการอ้างถึงการเสด็จมาเยี่ยมสถานที่ที่ตำนานเขียนถึงของพระพุทธโคดม นั้น ถือว่าเป็นระเบียบวิธีการของตำนาน ลักษณะดังกล่าวปรากฏ

¹ไตรภูมิพระร่วง เรื่องเดียวกัน หน้า 260-261.

²อาจารย์ พิฑูร มะลิวัลย์ แสดงทรรศนะว่า จำนวนเลขที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องขุนบรมพ้องกับจำนวนเลขในวรรณคดีพุทธศาสนานั้น เป็นเพราะว่าคนโบราณเชื่อว่า ตัวเลขในพุทธศาสนาเป็นตัว เลขที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงได้นำมาแทรกไว้ในวรรณกรรม (สัมภาษณ์อาจารย์ พิฑูร มะลิวัลย์ วันที่ 21 พฤษภาคม 2525 ที่กรมศาสนา)

ในตำนานเก่าของไทย เช่น จามเทวีวงศ์¹ และตำนานมูลศาสนา² ขุนบรมเป็นวรรณกรรมที่พยายามจะดำเนินตามระเบียบวิธีการของตำนาน แต่บิดกาลเวลาของเรื่องให้เป็นว่า ขุนบรมมีชีวิตก่อนพุทธกาล โดยกล่าวว่า เกิดยุคเข็ญอันเนื่องมาจากกาลสิ้นสุดศาสนาของพระกัศสป ขุนบรมซึ่งเป็นเทพบนสวรรค์ต้องลงมาปราบและปกครองให้เกิดความสงบเรียบร้อย เพื่อพุทธเจ้าองค์ที่ 4 ในภัทรกัลป์ คือ พุทธโคดมจะลงมาตรัสรู้โปรดชาวโลก ด้วยเหตุจากกาลเวลาดังที่กล่าว เมื่อวรรณกรรมเรื่องขุนบรมกล่าวอ้างถึงการเสด็จมาเยี่ยมสถานที่ที่ตำนานต้องการเขียนถึงจึงเอ่ยถึงในลักษณะที่พระพุทธโคดมกำลังสร้างสมบารมีเสวยพระชาติพรหมอยู่พรหมโลก

ไตรภูมิพระร่วง กล่าวถึงการเกิดของพระยาจักรพรรดิว่า หากกัลป์ใดไม่มีพระพุทธเจ้ากัลป์นั้นจึงเกิดพระยาจักรพรรดิ³ วรรณกรรมเรื่องขุนบรมมีแนวคิดเดียวกัน แต่กาลเวลาไม่ใช่กัลป์กลับอธิบายว่า เมื่อถึงกาลเสื่อมสูญศาสนาของพระพุทธเจ้า เทวดาจะส่งเทวบุตรลงมาปราบยุคเข็ญ ปกครองบ้านเมืองพระพุทธเจ้าองค์ใหม่ก็ลงมาตรัสรู้ ขุนบรมเป็นเทวบุตรที่ลงมาปราบยุคเข็ญ เนื่องจากกาลเสื่อมสูญศาสนาของพระกัศสปก่อนพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันประสูติ

ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม บรรยายจุดแห่งการเสื่อมสูญศาสนาไว้ว่า

อนละหนฮ้อน	ชมพูทวีปเทศ เชาวี	
ฝูงหมู่ เพศยักษ์ฮ้าย	เหลือล้นอเนกนอง	
เหลือแผ่นดิน	คนเล่าเลวคน	
ผีเลวบน	ฮายกันกวนฆ่า	
แต่นั้น ชมพูเศร้า	เสียศรีทมองหม่น เสียแล้ว	
มีแต่ ผีบอละฮ้าย	เหลือล้นแผ่นดิน	(ล. 5.1)

¹ คำแปลจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ร.ศ.ท.แสง มนวิฑูร แปล พิมพ์ครั้งที่ 4

(กรุงเทพฯ : บรรณกิจเทรดดิ้ง 2516)

² กรมศิลปากร ตำนานมูลศาสนา (กรุงเทพฯ : เสริมวิทย์บรรณาการ 2519)

³ ดูใน ไตรภูมิพระร่วง เรื่องเดียวกัน หน้า 98.

ซึ่งหมายความว่า ชมพูทวีปเดือดร้อนไปทั่วทุกแห่ง ด้วยฝูง เปรต ยักษ์ร้าย ฝูงปีศาจที่มีมากมายเต็ม แผ่นดินคนก็ล้วนแต่เป็นคนเลว ผีร้าย คนเลว รบราฆ่าฟันกันเสมอ ชมพูทวีปปราศจากความสุข มีแต่ความเศร้าหมอง

เมื่อชมพูทวีปเต็มไปด้วยฝูงปีศาจ เปรต ยักษ์ร้าย จึงจำเป็นที่จะต้องให้มีผู้ฤทธิ์มีอำนาจปราบปราม ชาวบ้านในสมัยก่อนเชื่อว่า ผู้มีอิทธิฤทธิ์บันดาลทุกสิ่งคือ เทวดา เทวดาเท่านั้นจึงจะมีอำนาจปราบปรามสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นได้ ฤๅษี จึง เข้าจานบอกกล่าวกับแกนฟ้าคิน (พระอินทร์) ให้ช่วยเหลือ ขุนบรม เป็น เทพบุตรที่ถูกเลือกโดยแกนฟ้าคินและแกนที่เป็นองคมนตรี ให้ลงมาปราบปรามผีร้ายและปกครองโลกมนุษย์

ส่วน นรก ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม ไม่เอ่ยถึงตรง ๆ และไม่อธิบายรูปลักษณะเอาไว้เลย มีกล่าวถึงคำว่า อเวจี¹ และคำที่แวดล้อมอื่น ๆ เช่น พัน ในความว่า ถ้ามุขย์ทำบาปตายไปก็ไปสู่ "พัน" คือ ภพที่อยู่ใต้พื้นโลก ซึ่งหมายถึง นรก

จะอย่างไรก็ตามผู้วิจัยเข้าใจว่า ผู้ประพันธ์วรรณกรรมคงจะมีความรู้เรื่องนรกเป็นอย่างดี และหมายถึงนรกที่มีรูปลักษณะ เช่นเดียวกับนรกของวรรณคดีพุทธศาสนา แต่ไม่นำมากล่าวอธิบายไว้

1.2 เทพและบทบาทของเทพ ที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม

การกล่าวถึงสวรรค์ ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม มี 2 แดน หรือ 2 ระดับชั้นเท่านั้น คือ พรหมโลกและเทวโลก พรหมโลกนั้นกล่าวถึงน้อยมาก แต่พอจับความได้ว่า เป็นแดนที่อยู่เหนือเทวโลกขึ้นไปเป็นที่อยู่ของพรหม เทวโลกคือโลกของเทวดา เทียบลักษณะได้กับสวรรค์ จกามาพจร² ในคติพุทธศาสนา เรื่องราวในวรรณกรรมเรื่องขุนบรมดำเนินไประหว่างโลกมนุษย์กับ เทวโลก

¹ อเวจี คือ ชื่อ นรกขุมหนึ่งในนรกแปดขุม เป็นขุมลึกที่สุดสำหรับลงอาชญาแก่สัตว์ที่มีบาปหนักที่สุด

² จกามาพจร คือ สวรรค์ 6 ชั้น ตั้งอยู่บนยอดเขาเขาคันธมาถ์ได้แก่ จาตุมาหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามะ ดุสิต นิมมานนรดี ประณีตมิถวีสวดี คติพุทธศาสนา เชื่อว่า พระอินทร์อยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จตุโลกบาลอยู่ในชั้นจาตุมาหาราชิกา

1.2.1 เทพต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม

เทวโลกในวรรณกรรมเรื่องขุนบรมใช้คำว่า เมืองฟ้า หรือเมืองสวรรค์ มีเทวดาอยู่หลายองค์ ซึ่งวรรณกรรมเรื่องขุนบรมเรียกว่า แถน แถนผู้เป็นใหญ่ที่สุดคือ แถนฟ้าคิน ซึ่งกล่าวว่าเป็นบิดาขุนบรม แถนฟ้าคินปกครองเมืองสวรรค์ โดยมีคณะองคมนตรีคือ คณะแถน หลวง มีเอ่ยชื่อไว้ สี่แถน คือ แถนแต่ง แถนกม แถนซิ่ง และแถนหุอี ทั้ง 4 แถน วรรณกรรมเรื่องขุนบรมยังเรียกว่า จตุโลกบาล แต่ยังมีอยู่แถนองค์หนึ่งที่ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยพระอินทร์ คือ แถนแต่ง มีหน้าที่แต่งหรือสร้างสิ่งต่าง ๆ ตามคำสั่งของแถนฟ้าคิน แถนแต่งนี้วรรณกรรมขุนบรมระบุว่าคือ พิษณุกรรม และมีเทพธิดาอีก 2 นาง มีสถานภาพรองลงมาจากจตุโลกบาล คือนาง ธรณีและนาง เมขลา มีหน้าที่ดูแลรักษาโลก นำบาปบุญของมนุษย์ไปบอกกับจตุโลกบาล จตุโลกบาลบันทึกไว้ เมื่อมนุษย์คนใดตายไปจะได้จัดภพให้อยู่ตามกรรมของมนุษย์ผู้นั้น

การกล่าวถึง เทพในวรรณกรรมเรื่องขุนบรมนั้น จะเห็นได้ว่า ผู้ประพันธ์พยายามเชื่อมโยงความคิดพื้นบ้าน กับความเชื่อด้านพุทธศาสนา โดยกล่าวว่า แถนคือเทวดา (เป็นลักษณะของ เทวดาในสวรรค์ฉกามาพจร) แถนสี่แถนคือ แถนแต่ง แถนกม แถนซิ่ง แถนหุอี เป็นจตุโลกบาล แถนแต่งนั้นเรียกอีกอย่างคือ พิษณุกรรม และยังได้อธิบายไว้ชัดเจนว่า แถนฟ้าคิน คือ พระอินทร์¹ หรือท้าวสักกเทวราช ดังความปรากฏในลานที่ 2.1 ว่า

อันลาวกล่าวเว้า	แถนหลวงฟ้าคิน ยามนั้น	
เป็นพ่อเจ้า	จอมช้อยที่เข็ง	
หากแม่สักโกไท	เทโวคนยั้ง	
เป็นมิ่งเค้า	จอมช้อยยอดสวรรค์	(2.1)

หมายความว่า แถนหลวงฟ้าคินผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์เป็นพ่อของขุนบรมนั้นคือ ท้าวสักกเทวราช

¹ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 70 นิทานเรื่องขุนบรมราชา (เล่มที่ 43) (องค์การตำราฯ 2512) หน้า 266 กล่าวว่า "แถนฟ้าคินนั้นคือ ดนพระยาอินทร์ เจ้าฟ้าแลแถนองค์นี้หุบ่อง หูหึ่งแล

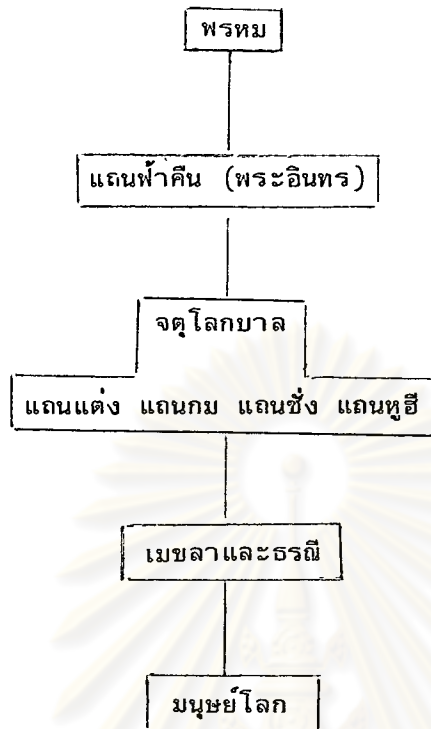
ยังมี เทพอีกกลุ่มหนึ่งที่ชาวพุทธมีความรู้สึกว่ ใกล้ชิดมาก คือ นางธรณี และนาง เมขลา มีคำเรียกนางทั้งสองหลายคำซึ่งแล้วแต่โอกาส นั่นคือ นาง เทพธิดา บิศาจ เสือ เมือง หรือม เหล็กข การปรากฏคำ เรียกหลายอย่างดังกล่าวนี้ เป็นไปตามความรู้สึกอันแท้จริงของชาวบ้านที่มีต่อบทบาท และสถานภาพของ เทพทั้งสอง กล่าวคือ บางกรณีนาง เป็น เทพธิดารักษาพื้นดินพื้นน้ำและในหน้าที่ เดียวกันนี้ ก็อาจจะเป็น เทพที่ เรียกว่า เสือ เมือง ซึ่งมีลักษณะกึ่งเทพ กึ่งผี

จากเนื้อ เรื่องขุนบรมตอนประชุมแกนหลวง เพื่อคัดเลือกหาเทพบุตร ที่จะลงมาปราบ ปรามและปกครอง โลกมนุษย์นั้นแสดงให้เห็นว่า แกนฟ้าคิน เป็นราชาครองสวรรค์ โดย รับฟังความเห็นจากแกนอื่น ๆ เช่นเดียวกับที่อธิบายไว้ในไตรภูมิพระร่วงว่า ในสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ (ไตรยตริงส์) ซึ่งแปลว่าสามสิบสามชั้น เพราะมีเทพ 33 องค์ มีพระอินทรหรือท้าวสักกะ เป็นเทวราชา โดยมีสุธัมมาสภา เป็นที่ปรึกษา¹

เทพตามทัศนะของ เรื่องขุนบรมนั้น ปรากฏลักษณะของ เทพทั้งคติพุทธและคติความ เชื่อ ดั้งเดิม ผู้ประพันธ์ได้นำความ เชื่อทั้งสองผสมผสานกันให้มีสัมพันธ์ภาพได้อย่างกลมกลืน มีบทบาท ตามตำแหน่ง แต่ละตำแหน่ง เกี่ยวโยงกัน ซึ่งถ้าจัดแผนภูมิลำดับชั้นของ เทพที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องขุนบรมแล้วจัดได้ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ เก็บความจากวิสุทธิ มุขมุกด วิสุทธินิพนธ์ (กรุงเทพฯ : ธเนศวรการพิมพ์ 2520)

ตามแผนภูมิพอสรุปได้ว่า เทพนั้นมีภพ เทนิมมนุษย์โลก แต่เทพนั้นไม่ได้แยกจากมนุษย์ โดยเด็ดขาด หากแต่มีการสื่อสารสัมพันธ์กับมนุษย์ตลอดเวลาอย่าง เป็นระบบระเบียบ และเป็นที่น่าสังเกตว่า เทพในลำดับชั้นต่าง ๆ ตลอดจนบทบาทหน้าที่ประจำตำแหน่ง มีลักษณะแนวความคิด สองกระแสประสมกลมกลืนกัน คือความ เชื่อดั้ง เดิมอย่างหนึ่ง กับแนวความ เชื่อที่มาจากพุทธศาสนา อย่างหนึ่ง ซึ่งต่างก็ยอมรับว่าพระอินทร์ หรือแกนฟ้าคิน เป็น เทวดาผู้ใหญ่ และเป็น เจ้าแห่ง จตุโลกบาล มีบทบาทหน้าที่ช่วย เหลือมนุษย์ผู้มีบุญบารมีที่ตกทุกข์ได้ยาก

1.2.2 บทบาทของเทพ

แนวความคิด เรื่อง เทวดาฟ้าแกน อันเป็นแนวความ เชื่อดั้ง เดิมของคนไทย ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่นในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เทวดาสังยุตต์ แต่ในจิตสำนึก ของชาวบ้านนั้น เทวดา หรือแกนมีอิทธิฤทธิ์มากมาย เหนือธรรมชาติไม่มีขอบ เขตจำกัด แม้แต่ดิน ฟ้า ลม ไฟ ธาตุทั้งสี่ที่จำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ แกนเป็นผู้บันดาลให้บังเกิด และเป็นผู้ให้กำเนิด

สรรพสิ่งในโลก¹ ดังความในลานที่ 15.2 ว่า

อันใด	ฝูงโลกยังประโยชน์สร้าง	กระทำการหลายสิ่ง
	แถมแต่งไว้	มีพร้อมชู้อัน
	เจ้าจึงอธิษฐานไว้	หินหลวงหลายแห่ง
	สตีไม้	เป็นให้เกิดไฟ
	อธิษฐานน้ำพ้อม	ทั้งที่สุลม
เพื่อให้	คนทั้งหลาย	อยู่สบาย เมื่อน้ำ (15.1)

ซึ่งหมายความว่า สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์โลกจะต้องกระทำและนำมา เป็นประโยชน์ต่อชีวิต แถมสร้างไว้ให้ทุกอย่าง และได้อธิษฐานเอาไว้ว่า หินในที่หลายแห่ง เมื่อนำไปสตีไม้ให้เกิด เป็นไฟ พร้อมทั้งให้เกิดมีน้ำ มีลม เพื่อให้คนทั้งหลายอยู่สบายในภายหน้า

แถมฟ้าดิน คือผู้มีบทบาทและอิทธิพลสูงต่อความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ เป็นผู้ให้กำเนิด สรรพสิ่งและยังเป็นบิดาของขุนบรม ในความรู้สึกของชาวบ้านโดยทั่วไปนั้น เชื่อว่า พระอินทร์ เนรมิตสิ่งจำ เป็นต่อการดำรงชีวิตในโลก ความเชื่ออีกอย่างหนึ่ง นั่นคือ เมื่อคนดีหรือผู้มีบุญประสบเคราะห์กรรม ความเดือดร้อน พระอินทร์จะมองดูเหตุการณ์บนโลกมนุษย์ด้วยหุตาทิพย์ และให้การ ช่วยเหลือกับผู้มีบุญคนนั้น แนวความคิดดังกล่าวนี้ ปรากฏในวรรณคดีชาติของไทยหลายเรื่อง

ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม ไม่ปรากฏตอนใดกล่าวถึง ความแข็งกระด้างของแท่น บัณทุกัมพล และพระอินทร์ใช้ดาบทิพย์ดูแลทุกข์สุขของมนุษย์ แต่ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรมมีความ เชื่อว่า พระอินทร์คือผู้ช่วยเหลือมนุษย์โลกให้คลายความทุกข์เดือดร้อน ดังเช่น การส่งขุนบรม และบริวาร ลงมาปราบปรามผีร้าย และการส่ง เทพบุตรลงมา เป็นกษัตริย์ทุกครั้งที่โลกมนุษย์ถึง กาลเสื่อมสูญของศาสนา นอกจากนั้นกรณีเหตุการณ์ที่ขุนบรมส่งแถมบริวารถือสาร ไปบอกแถมฟ้าดิน ถึงความทุกข์เดือดร้อนเนื่องจาก เครือ เขาภาคเกิดกลางหนองน้ำ แถมฟ้าดินก็ได้ให้ความช่วยเหลือ โดยมอบอำนาจให้แถมอื่น ๆ ไปปฏิบัติแทน

¹ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 70 นิทานเรื่องขุนบรมราชา เล่มที่ 43 (กรุงเทพฯ : องค์การคำครุสภา, 2512) หน้า 267 กล่าวว่า "---แถมผู้ให้ เป็นลมนั้นก็ดี แถมผู้ให้ เป็น เครื่อง เสพของเราก็คดี แถมแต่ง เป็น เครื่องไร เครื่องนา และแต่ง ให้ เป็น โลกทั้งหลาย--- เป็นองค์ ประเสริฐยิ่งนักแล ลาว เมืองล่างปางก่อนนั้น เขาเรียกว่า ผีฟ้า ผีแถม ว่าอัน ---" สิ่งที่น่า สงเกตคือ แม้แต่โลกแถมก็ เป็นผู้สร้าง

ในลักษณะการส่งสาร และการช่วยเหลือของแกนฟ้าคืน แตกต่างไปจากแนวคิดเรื่อง พระอินทร์ช่วยเหลือมนุษย์ตามที่ปรากฏในวรรณคดีชาดกและวรรณคดีมรดกอื่น ๆ ลักษณะที่ปรากฏ ในวรรณกรรม เรื่องขุนบรมคล้ายลักษณะของ เมืองพ่อช่วย เมืองลูก หรือเมืองหลวงช่วยเหลือ เมือง ลูกหลวง . . .

คติความ เชื่อ เรื่องพระอินทร์ ให้กำเนิดสรรพสิ่งรวมทั้งโลกและสิ่งที่มีชีวิตต่าง ๆ นั้น ในวรรณกรรม เรื่องขุนบรมปรากฏชัดในเนื้อ เรื่องว่า แกนฟ้าคืน เป็นผู้กำหนดแนวทางการดำรง ชีวิตในโลกให้กับขุนบรม และก่อนขุนบรมจะลงมายังพื้นโลก แกนฟ้าคืนมีคำสั่งและคำสอน ให้ขุนบรม และบริวารปฏิบัติและยังได้พยากรณ์ไว้ว่า ขุนบรมจะมีโอรสกับมเหสีถึง 7 องค์ และให้ขุนบรมส่ง โอรสแยกย้ายไปครองเมืองต่าง ๆ โดยบอกชื่อเมืองไว้ครบ ซึ่งเรื่องราวก็ดำเนินไปตามนั้นใน เวลาต่อมา

จากลักษณะหน้าที่ของแกนฟ้าคืนดังกล่าวทั้งหมดนั้น มีลักษณะคล้ายบทบาทหน้าที่ของ พระอินทร์ในคติพุทธศาสนา กล่าวคือ มีตำแหน่งหน้าที่สูงสุดในเมืองสวรรค์ เป็นหัวหน้าเหล่าแกน อื่น ๆ เช่นเดียวกับพระอินทร์เป็นพระยาแก่เหล่า เทวดาทั้งหลายในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และแกน ฟ้าคืนยังเป็นเทพ ผู้ส่งเสริมพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่เช่นเดียวกับพระอินทร์ในคติพุทธศาสนา

เสฐียรโกเศศ อธิบายเรื่อง พระอินทร์ไว้ว่า " ---พระอินทร์ของพุทธศาสนา ผิดกับ พระอินทร์ของลัทธิศาสนาฮินดู¹ เพราะไม่มี เรื่อง เลอะ เลือนหรือตกต่ำเหมือนพระอินทร์ในลัทธิ ศาสนาฮินดู ยิ่งกว่านี้พระอินทร์ของพุทธศาสนาไม่เป็นตำแหน่งประจำตายตัว ใครทำบุญกุศลไว้มาก อาจขึ้นไปเกิด เป็นพระอินทร์ ---หมดบุญ เมื่อใดก็ต้องจุติไปเกิดยังภพอื่น จะไปเกิดยังภพใดภูมิใด

¹พระอินทร์ในลัทธิศาสนาฮินดู ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตว่า มีความเสื่อมทางจริย- ธรรม มีครั้งหนึ่งไปเป็นผู้กับนางอหฺลยา ภรรยาของพระ เคาตมฤาษี เมื่อพระ เคาตม ฤษีจับได้จึง สลายให้มีเครื่องหมาย เพศของหญิงปรากฏขึ้นตามร่างกายของพระอินทร์ เพื่อ เป็นการประจาน พระอินทร์ ยับอายขอขมา เคาตมฤาษีใจอ่อนจึง เปลี่ยนคำสาปให้เครื่องหมาย เพศหญิงกลายเป็นคา. พระอินทร์ จึงได้ชื่อว่าท้าวสหสนันย์ (ดู วิสุทธินิพนธ์)

แล้วแต่กรรมที่ทำได้ ส่วนตำแหน่งพระอินทร์ คนอื่นที่เขามีบุญสมควรก็ขึ้นไปแทน และเป็นตำแหน่งที่คอยป้องกันและส่งเสริมศาสนา---"¹

แกนหลวง หรือ แกนผู้ใหญ่ แกนหลวงนั้นคือคณะที่ปรึกษาของพระอินทร์ เพราะมีความตอนแกนฟ้าคิน นำคำบอกกล่าวของฤาษีเข้าปรึกษาในที่ประชุมของ แกนหลวง ว่า

เมื่อนั้น ราชาเจ้า	แกนหลวงฟ้าคิน
ก็จึง เล่าพ่ายพัน	รัสสีเจ้าบอกเดิน
ฟังเยอ เทเวศน์เจ้า	ฝูงหมู่แกนหลวง
มทา รัสสีเดิน	บอกเฮาสันนี้
บัดนี้ การใหญ่แท้	ควรแก้ฝูงเฮา แท้แล้ว
ควรที่ตรองตรา ดูสมภาร	ผู้คนแวนถ้วน

(๑.๒)

ความในตอนนี้จะเห็นว่าแกนฟ้าคินก็ยัง เป็นแกนหลวงเช่นกัน ผู้วิจัยเข้าใจว่า แกนหลวงคือแกนชั้นผู้ใหญ่ เพราะคำว่าหลวง แปลว่า ใหญ่ แกนหลวงที่ปรากฏชื่อนอกจากแกนฟ้าคินแล้ว ยังปรากฏชื่ออีก 4 ชื่อ คือ

แกนแต่ง แกนกม แกนซัง และแกนหุสี ทั้งสี่แกนวรรณกรรม เรื่องขุนบรมระบุว่า เป็นจตุโลกบาล ดังความในลาน ๒.๑, ๒.๒ ว่า

อันว่าแกนแต่นั้น	พิษณกรรมปร เมศวร ลงเกิด
เจ้านั้น ทำฤทธิเป็น	ขู่เชิงสอนไว้ (๒.๑-๒.๒)
อันว่า แกนกมเถ้า	ทั้งแกนซังเถือก
กับทั้ง หุสีเถ้า	แกนฟ้าฟากสวรรค
หากแมน จตุโลกท้าว	ทั้งสี่ราชา
หลิงโลกา	ขู่วัน แวนผิยน (๒.๑-๒.๒)

¹ เสฐียรโกเศศ เมืองสวรรค์และผิสาางเทวดา (พระนคร : แพร่พิทยา 2503) หน้า 14-15.

จตุโลกบาล ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม มีบทบาทเช่นเดียวกับพุทธศาสนา คือ "หลังโลกา
สู่วันแวนเพี้ยน" หมายความว่า ดูแลรักษาโลกทุกวันทั้ง 4 ทิศ แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนา
และผู้ประพันธ์พยายามจะเชื่อมโยงแนวคิด เข้ากับแนวความคิดดั้งเดิมของชาวบ้าน พบว่า ชื่อของ
จตุโลกบาลแตกต่างไปจากชื่อของจตุโลกบาลที่ปรากฏในคติพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู

จตุโลกบาลคือ เทวดารักษาโลกทั้ง 4 ทิศ มีทั้งคติพุทธศาสนาและคติของศาสนาฮินดู
ในไตรภูมิพระร่วง มีข้อความกล่าวว่า จตุโลกบาลอยู่ในสวรรค์ชั้นแรกคือ จดุมหาราชิกา
เป็นสวรรค์ชั้นต้นอยู่บนยอดเขาขุคนธร บนยอดเขานี้มีเมืองใหญ่ ๆ อยู่ 4 เมือง ซึ่งเป็นเมืองของ
จตุโลกบาล จตุโลกบาลคติพุทธศาสนา มีชื่อดังนี้

1. ท้าวอตรฐ เป็นเจ้าแห่งคนธรรพ์ รักษาทิศตะวันออก
2. ท้าววิรุฬหก เป็นเจ้าแห่งกุมภคณี รักษาทิศใต้
3. ท้าววิรุฬักษ์ เป็นเจ้าแห่งนาค รักษาทิศตะวันตก
4. ท้าวเวสสุวัณ หรือไพศรณ เป็นเจ้าแห่งพวยักษ์ รักษาทิศเหนือ¹

นอกจากชื่อของจตุโลกบาลจะไม่เหมือนกับคติพุทธศาสนา ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรมยัง
ได้อธิบายไว้ว่า แถนแต่ง ผู้มีหน้าที่สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ คือ พิษณุกรรม จากลักษณะบทบาทหน้าที่
ของแถนแต่งที่ปรากฏในเรื่องขุนบรม เป็นต้นว่า กำหนดฤกษ์ยาม เนมิตประสาธสร้างสิ่งจำเป็น
ในการดำรงชีวิตตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากินต่าง ๆ เหล่านี้จึงสรุปได้ว่า แถนแต่ง
คือ ผู้ช่วยของแถนฟ้าคิน บทบาทของแถนแต่งหรือพิษณุกรรมในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม ปรากฏหลาย
ตอน ตัวอย่างเช่นในลานที่ 15.1 กล่าวว่า

แต่นั้น วิษณุกรรมเจ้า

พญาหลวงแถนแต่ง

นิรมิต ผาสาทไว้

โสงพ้อมชู้อัน

¹ไตรภูมิพระร่วง หน้า 202-203.

สรรพสิ่งพร้อม เครื่องเล่นหลายระบำ
 มีทั้ง สวนไลเนือง ปี่ซุงแคนไค้
 อันใด ฟุ้งโลกทำประโยชน์สร้าง กระทำการหลายสิ่ง
 แถนแต่งไว้ มีพ้อมซออัน

พิชณุกรมในที่นี้ เป็นชื่อเรียกโดยทั่วไปของ เวสสุกรรม ในภาษาบาลี หรือวิศวกรรมในภาษาสันสกฤต

พิชณุกรม คติพุทธศาสนา หมายถึง เทพผู้เนรมิตตกแต่งสิ่งต่าง ๆ ตามโองการของพระอินทร์ ในเวสสันดรชาดก¹ พระอินทร์ให้วิชณุกรม เนรมิตอาศรมบน เขาเวงกต ให้พระเวสสันดร นางมัทรี และกัณหาชालี ในคติพุทธศาสนา พิชณุกรมไม่ใช่หนึ่งในจตุโลกบาล

จากบทบาทของเทพที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม ชี้ให้เห็นถึงความพยายามของผู้ประพันธ์ที่จะเชื่อมโยงความคิดสองกระแสเข้าด้วยกัน กล่าวคือ เค้าความ เชื่อดั้งเดิม เรื่องชื่อของถนทั้ง 4 เช่น ถนแต่ง มีหน้าที่แต่งหรือสร้าง เป็นต้น แต่ผู้ประพันธ์ยังลากความคิดเข้าไปปนกับความคิดของพุทธศาสนาว่า ถนแต่งกับอีก 3 ถนเป็นจตุโลกบาล มีหน้าที่ดูแลรักษาโลก บันทึกบาปบุญของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ผู้ใดตายไปก็จัดภพให้อยู่ตามอำนาจของบุญกรรมผู้นั้น

มีเทพอีกกลุ่มหนึ่งคือ นางธรรณี และนางเมขลา เอ่ยถึงบทบาทหน้าที่ไว้ในลานที่ 2.2 ความว่า

เขากี้ เอ็น	นางนาถเทวดา
เรียกนางบีศาจ	เลื้อ เมือง เป็น เจ้า
ตนหนึ่งหากแม่เนเท เวศเจ้า	นางนาถธรรณีก็ตาย
นางนั้น ทงมีฐูริง	แผ่นดิน เอาไว้
คนใดอุทิศน้ำ	หยาดหลั่งหมายทาน
ป่า เตตก	แผ่นดินภายใต้

¹มหาชาติคำหลวง, (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางสำราญ วัฒนสุวกุล ณ. ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร วันที่ 2 เมษายน พุทธศักราช 2511)

มเหล็กขี้ไต้	ธรรณางนาถ	
เทียนย่อมยอใส่เกล้า	เอาไว้ชู้วัน	
คนหนึ่ง เขี่ยกเชื่อม เหล็กขี้แก้ว	เมขลาแมนมิ่ง	
เทียนย่อมหลังท่อนท้าว	ทงสร้างสืบ เมือง	
มนุษย์แหล่งหล้า	หลิงโลกโลกา	
คนไต่ยังทำบุญ	บายบายแนมไว้	
ท้าวจิ่ง เมื่อถวาย เจ้า	ราชาจตุโลก	
เจ้าจิ่ง เขียนขีดไว้	ในทันบายบุญ	(2.2)

เป็นที่น่าสังเกตุว่า ข้อความที่กล่าวถึง นางธรรณีและนาง เมขลา ปรากฏคำเรียกนางธรรณี และนาง เมขลาหลายคำ คือคำว่า เทวดา บิศาจ เลื้อเมือง มเหล็กขี้ ซึ่งเข้าใจว่าเป็นไปตามความรู้สึกอันแท้จริงของชาวบ้านที่มีต่อบทบาทและสถานภาพของเทพทั้งสอง กล่าวคือ ยอมรับว่าเป็นเทพ แต่เป็นเทพที่มีศักดิ์ต่ำกว่าเทพองค์อื่น และไม่ได้อยู่ในสวรรค์ เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของเทพทั้งสองตามข้อความที่ปรากฏในลานที่ 2.2 ก็คือ รักษาพระยาท้าวขุนผู้ครองเมืองและมนุษย์ทุกคน นำผลกรรมของมนุษย์ไปบอกกับจตุโลกบาลจดับันทักไว้ เมื่อตายไปจตุโลกบาลจะได้ดำเนินการให้บุคคลนั้นไปสู่ภพตามภาวะแห่งบาปบุญของมนุษย์ผู้นั้น ส่วนคำว่า มเหล็กขี้ เป็นคำเรียกเทวดาหรือผีที่ทำหน้าที่ดูแลรักษา ผีที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาที่จัดว่าระดับสูงนั้นเรียกว่า อารักษ์ ผู้คนทางภาคอีสานและภาคเหนือจะเรียกอารักษ์นี้ว่า มเหล็กขี้¹

คำว่า มเหล็กขี้มักจะถูกใช้กับคำว่า หลีกเมือง คือ "มเหล็กขี้หลีกเมือง" คำนี้คนอีสานหมายถึง เลื้อเมือง² ในปัจจุบันยังมีการนับถือเลื้อเมืองกันอยู่ แต่ในความหมายว่า เทวดาผู้รักษาเมืองหรือเทวดาประจำเมือง

¹ ฉลาดชาย รमितานนท์ เรื่องเดียวกัน

² เลื้อเมือง คือ เชื้อเมือง คนอีสานออกเสียง /ช/ เป็น /ซ/ ออกเสียงโทเป็นเสียงเอก เชื้อเมืองจึงกลายเป็น เชื้อเมือง และกลายรูปเป็น "เลื้อเมือง" /เลื้อเมืองคือผีหรือเทวดา บางครั้งคงเขียน "เชื้อเมือง" มีเชื้อของเมืองนั้น ๆ อาจเรียกว่า ผีเลื้อ บางทีเห็นผีเป็นเลวจึงเปลี่ยนเป็นพระเลื้อเมือง

สัมภาษณ์อาจารย์ พิฑูร มะลิวัลย์ ผีเลื้อ สำหรับคนอีสานหมายถึงผีทั่ว ๆ ไปที่ทำหน้าที่ปกป้องรักษา

นางธรรณีในวรรณกรรม เรื่องขุนบรมมีหน้าที่สำคัญคือ "ทงปัญจวิงแผ่นดินเอาไว" ทง คือ ดำรง พื้นแผ่นดินปฐพีในวรรณกรรมหมายถึง ชมพูทวีป นางธรรณีดำรงพื้นแผ่นดินเอาไวไม่ให้ทรุด และในขณะที่เดียวกันนางธรรณีก็ยังคงคอยรับน้ำที่มนุษย์กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล เวลาสร้างบุญกุศล นางธรรณีจะรับไว้และนำมาเก็บสะสมไว้ในมวยผม

แนวความคิดเกี่ยวกับนางธรรณีเก็บรวบรวมบุญบารมีที่มนุษย์สร้างสมนี้มีปรากฏในพุทธประวัติ ตอนพญามาร เมื่อคราวที่พระมหาบุรุษอธิษฐานบัลลังก์ทรงนั่งสมาธิใต้ต้นโพธิ์ พระยามาร อ้างว่า บัลลังก์นั้น เป็นของตน โดยอ้างเอาหมูปริวาร เป็นพยาน พระมหาบุรุษว่าบัลลังก์เกิดจากการสร้างสมบารมีของพระองค์โดยอ้างนางธรรณีเป็นพยาน นางธรรณีจึงปรากฏกายและบีบน้ำทักษิโณทก ที่พระมหาบุรุษอบรมบ่าเพ็ญเพียร และนางได้เก็บสะสมไว้ในมวยผม ในปฐมสมโพธิกถา¹ กล่าวไว้อย่างไพเราะว่า

"---อันว่ากระแสน้ำที่ล้นไหลออกจาก เกศโมลีแห่งนาง เป็นต่อธรรมา มหามหารณพ นองทั่วไปในประเทศที่ทั้งปวงประดุจห้วงมหาสมุทร ---หมู่พระยามารและเหล่าเสนาก็ลอยไปตามกระแสน้ำ ประลาดการไปสิ้น"

แนวความคิดที่เกี่ยวกับบทบาทของนางธรรณีในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม ผู้วิจัยเข้าใจว่า ผู้ประพันธ์วรรณกรรมได้อิทธิพลจากวรรณคดีพุทธศาสนา หรือพุทธประวัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทที่คอยรับน้ำจากการอุทิศของมนุษย์นำมา เก็บไว้ในมวยผม

นาง เมขลา ที่กล่าวถึงในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม มีบทบาทเป็น เสือเมือง มีหน้าที่ ปกป้องรักษา ที่ปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนา เรื่องอื่น ๆ นั้น นาง เมขลา เป็น เทพธิดาแห่งทะเลและ มหาสมุทร เจ็ดวันจึงจะออกตรวจมหาสมุทรครั้งหนึ่ง เช่น ในชาดก เรื่องมหาชนก² เมื่อเรือแตก พระมหาชนกว่าย่น้ำอยู่กลางมหาสมุทร นาง เมขลา ได้ช่วยพระมหาชนกขึ้นฝั่งในวันที่เจ็ด เรื่องสังขชาดกก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน แม้แต่วรรณคดี เรื่องสมุทรโฆษก็กล่าวถึง คติความ เชื่อ เดียวกันนี้

¹ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระปฐมสมโพธิกถา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ 2503) หน้า 144 อนุสาวรีย์นางธรรณีมีมวยผมที่สนามหลวง เกิดจากแนวความคิดนี้

² แปลก สนธิรักษ์ เล่าเรื่องพระสิบชาติ เล่ม 1 (พระนคร : องค์การค้ำจุนศาสนา 2506) หน้า 52-55

และใช้ว่าจะมีหน้าที่แต่ช่วยคนที่เรือแตกลอยคอในน้ำเท่านั้น ถึงเรือไม่แตกถ้าเป็นคนมีบุญไปในทะเลก็ช่วยรักษาให้พ้นภัยได้ เช่น ในรามเกียรติ์ตอนนางสีดาถูกเอาตัวบรรจุลงหีบทองลอยไปในทะเลก็ร้อนถึงนาง เมขลามาช่วยป้องกันอันตราย ให้จนหีบนั้นลอยไปถึงท่าที่พระชนกลงมาสรองน้ำ¹

เรื่องของนาง เมขลา คนไทยมักจะได้อิน เรื่องที่เกี่ยวกับรามสูร และสื่อความหมายไกลออกไปถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติ นั่นคือ นาง เมขลาเทพธิดาผู้รักษาสมุทรขอบโยนดวงแก้วให้เกิดแสงแพรวพราย เป็นฟ้าแลบในต้นฤดูฝน เพื่อล่อหลอกรามสูร ซึ่งเป็นยักษ์โมโหร้ายและถือขวานเพชร เป็นอาวุธ เมื่อโกรธก็จะขว้างขวานไปก็ เป็นฟ้าร้องฟ้าผ่า เรื่องราวของ เมขลาและรามสูรนี้มีในรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1² ซึ่งมีความโดยละเอียดว่า ผุ่งเทวดา และนางฟ้าประชุม เล่นการมโหรีสพกัน เมื่อเข้าวันสัตตฤกษ์ งานนี้นาง เมขลาเคยมาร่วมด้วยทุกครั้ง ในครั้งนี้นาง เมขลาจึง เหาะมาร่วมด้วย โดยถือแก้วในมือ³ รามสูรซึ่งเป็นยักษ์อาศัยอยู่ในกลีบเมฆ มีขวานเพชรเป็นอาวุธ มองเห็นแก้วที่นาง เมขลาโยนเล่นก็อยากได้แก้วนั้น จึงถือขวานออกไล่ นาง เมขลาก็โยนแก้วล่อหลอกรามสูรเมื่อเข้าใกล้ รามสูรก็ขว้างขวานออกไปแต่ทำไม่ได้ถูกนาง เมขลาไม่

จะเห็นว่า เมฆารามสูร เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับฝน เป็นนุคลาธิษฐานของปรากฏการณ์ธรรมชาติ โดยคนไทยเข้าใจว่า ฟ้าแลบคือแสงแก้วมณีของนาง เมขลา ส่วนเสียงฟ้าร้องครืน ๆ เป็นเสียงขวานที่รามสูรลากไปบนพื้นฟ้า และเสียงกระทบกันระหว่างขวานกับประกายแก้ว เมื่อรามสูรขว้างออกไปนั้นคือเสียงฟ้าผ่า

¹ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม 1 ฉบับหอสมุดแห่งชาติ พิมพ์ครั้งที่ 4 (พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร 2510) หน้า 351

² พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก. รามเกียรติ์ เล่ม 1 หน้า 104-107

³ เสฐียรโกเศศ เมืองสวรรค์และผีसांगเทวดา หน้า 80 อธิบายว่า นาง เมขลาได้ชื่อในบางครั้งว่า มณีเมขลา เพราะมีดวงแก้วฉายแสงไปทำให้เกิดฟ้าแลบ แต่ตามศัพท์ คำว่า มณี เมฆานั้นแปลว่า สายรัดเอวทำด้วยแก้วอันมีค่า บางแห่งแปลว่า เครื่องประดับอวัยวะที่ลับ

นางธรรณีและนาง เมขลาที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม เป็นแนวความคิดร่วมของ ชาวบ้านที่รับอิทธิพลพุทธศาสนาและฝังรากลึกจนกลายเป็นแนวความคิดสามัญของชาวบ้านทั่วไป¹ แม้แต่การสวดสาธยายมีการ เอ่ยอ้างแม่ธรรณีเป็นพยาน ในประวัติและโคลงกำสรวลศรีปราชญ์ มี โคลงบทหนึ่งในหนังสือดังกล่าวบอกว่า ศรีปราชญ์กวีสมัยพระนารายณ์เป็นผู้แต่ง ก่อนถูกประหารชีวิต ที่นครศรีธรรมราช อ้างแม่ธรรณีเป็นพยาน ความว่า

ธรรณีภนี้ เพ่ง	ทิพญาณ หนึ่งรา
เราก็ลูกอาจารย์	หนึ่งข้าง
เราผิดท่านประหาร	เราชอบ
เราบ่ผิดท่านมาล้าง	ดาบนี้คืนสนอง ²

ความ เชื่อของชาวบ้านใน เรื่องบทบาทของ เทพธิดาทั้งสอง คือ เป็น เทพที่มีหน้าที่ปกป้อง รักษา แต่ทั้งสองนางได้แบ่งหน้าที่กันดูแลรักษา นั่นคือ นางธรรณีดูแลรักษาโลกมนุษย์ส่วนที่เป็นพื้นดิน ส่วนนาง เมขลาดูแลโลกมนุษย์ส่วนที่เป็นน้ำ สรุปได้ว่าทั้งสองนางแบ่ง เขตแดนกันดูแลรักษาบ้าน เมือง โกลีตติประชาชนพลโลกจึงไม่มีที่อยู่ในสวรรค์ดัง เช่น จตุโลกบาลและแกนฟ้าคิน

การใช้ชื่อเทพทางพุทธศาสนา (นาง เมขลา นางธรรณี) ประปนกับ เทพทางท้องถิ่นนี้ น่า จะเป็นข้อสังเกตให้เห็นว่า ความ เชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่นนั้นมี เทพ (หรือ เรียกตามภาษาถิ่นว่า "ผีเสื้อ") ทำหน้าที่ดังกล่าวอยู่ก่อนแล้ว แต่สมัยที่ยับยั้งการวรรณกรรมขุนบรมนี้อิทธิพลของพุทธศาสนา เข้าไปประปนอยู่ในความ เชื่อของท้องถิ่น ฉะนั้นผู้บันทึกจึงใช้ชื่อสับสนกัน หรืออีกนัยหนึ่งผู้บันทึกอาจจะมุ่งอธิบายความ เชื่อดั้งเดิมให้สัมพันธ์กับความ เชื่ออัน เป็นคตินิยมของพุทธศาสนาก็ได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ในตอนที่ผู้วิจัย เป็น เด็กได้รับการสั่งสอนว่า เมื่อทำบุญกวาดน้ำต้องร้อง เรียกแม่ธรรณีให้ มารับน้ำที่กวาดลงดิน หรือ เวลาจำเป็นที่ต้อง เทน้ำร้อนลงบนพื้นดิน ต้องบอกกล่าวให้แม่ธรรณีหลีกน้ำ ร้อนไปก่อน

² กรมศิลปากร, ประวัติและโคลงกำสรวลศรีปราชญ์. (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ 2513), หน้า 20.

1.3 มนุษย์โลกกับ เทวโลก

วรรณกรรม เรื่องขุนบรมมี เนื้อเรื่องแสดงถึงความผูกพันและความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับ เทวดาภายในโครงสร้างกาลเวลาของ โลกพุทธในช่วงภัทรกัลป์¹ เมื่อโลกมนุษย์เข้าสู่ กสิยุคอันเนื่องมาจากกาลสิ้นสุดศาสนาของพระพุทธเจ้าแต่ละองค์ที่ผ่านมา พระอินทร์ก็จะส่ง เทพบุตรลงมา เป็นกษัตริย์ปกครองพื้นโลก แนวคิดดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า ในจิตสำนึกของกลุ่ม สังคมลุ่มแม่น้ำโขงสมัยอดีตนั้น ไม่อาจจะแยกโลกมนุษย์และ เทวโลกออกจากกันอย่างเด็ดขาด เมื่อมีภัยพิบัติ เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม โรคระบาด มนุษย์จึงมัก เข้าใจว่าเป็น เพราะอิทธิปาฏิหาริย์ของ เทพ จึงจำเป็นต้อง เช่น สรวงบวงพาสี เพื่อให้เทพจัดภัยพิบัติให้หมดสิ้นไปหรือผ่อนคลายเป็น

ในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานมักจะพบอยู่เสมอว่า เทพกับมนุษย์โลกมีการติดต่อช่วยเหลือ กันหรือร่วมกิจกรรมกัน เช่น เรื่องพระยาคันคาก² แม้ปัจจุบันยังมีพิธีกรรมที่แสดงความเชื่อใน เรื่องดังกล่าว เช่น พิธีจุดบั้งไฟส่งไปถวายแถน เพื่อให้แถนส่งฝนตกลงมาตามฤดูกาล หรือพิธีกรรมล่าผีฟ้า อ้อนวอน เทวดาให้รักษาคคนเจ็บป่วยก็เป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อเรื่องโลก ของเทพและโลกของมนุษย์ผูกพันกันดังกล่าวมาแล้ว ดังนั้น เมื่อโลกมนุษย์เกิดจวนวายโกลาหล เต็มไปด้วยฝูงผี ปีศาจ ยักษ์ร้าย ชาติผู้ปกครอง หรือผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม ประชาชน คีลธรรมเสื่อมตามความปรากฏในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม แถนฟ้าคืนช่วยขจัดสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ โดยการส่ง เทพบุตรที่มีบุญสมภารมากลงมาปกครองโลกมนุษย์ เมื่อโลกมนุษย์สงบสุข เข้าสู่ภาวะ ปกติ พุทธเจ้าองค์ใหม่ก็ลงมาตรัสรู้ เริ่มกาลศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์ใหม่

ในวรรณกรรม เรื่องขุนบรมกล่าวว่า ขุนบรมลงมาสู่โลกมนุษย์ในตอนปลายของศาสนาของ พระพุทธกัสสป และก่อนที่ขุนบรมจะอพยพลงมาพร้อมบริวารมากมายนั้น แถนฟ้าคืนได้จัดเตรียม

¹ ในภัทรกัลป์ ปรากฏดอกบัวผุดขึ้นที่โพธิบัลลังก์ 5 ดอกพรหมทำนายว่า จะมีพระพุทธเจ้า มาตรัสรู้ในกัลป์นี้ 5 องค์ ผ่านไปแล้ว 4 องค์ คือ พระพุทธกุกกุสันโธ พระพุทธโกนาคมน์ พระพุทธ กัสสป และพระพุทธโคดม พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันซึ่งมีพระชนมายุ 80 พรรษา ศาสนาของพระพุทธ โคดมจะดำรงอยู่ 5,000 ปี ผ่านมาแล้ว 2527 ปี องค์ที่ 5 คือพระศรีอาริยมตไตรย

² พระยาคันคาก ยกทัพไปต่อสู้กับแถน เพื่อให้แถนส่งน้ำฝนมายังโลกมนุษย์ ตามฤดูกาล (ดู ธวัช ปุณโณทก วรรณกรรมอีสาน)

สรรพล้างในการดำรงชีวิต เลือกเทวีเพื่ออภิเษกเป็นมเหสีชายชวาของขุนบรม แต่งตั้งอำมาตย์มนตรี ข้าทาสบริวารอื่น ๆ นอกจากนี้ยังได้จัดเครื่องราชภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ ให้ของมงคล ของมีค่า (แก้ว แหวน เงินทอง) จัดขบวนช้างม้า และสิ่งสอนฮีดคลองที่ควรปฏิบัติให้แก่ขุนบรมและอำมาตย์มนตรี นอกจากนั้นยังได้ชี้ทางอนาคตให้กับขุนบรมว่าจะมีโอรส 7 องค์ ให้โอรสไปครองเมืองต่าง ๆ สุดท้ายเมื่อขุนบรมลงมาถึงโลกมนุษย์ก็ให้แกนแต่งหรือพิชฌุกรมไป เนมิตปราสาท ท้องพระโรงไว้

สิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่แกนฟ้าคืนให้ขุนบรมได้แก่ ควาย ในชุมชนเกษตรกรรมสมัยโบราณ ควายเป็นตัวจักรสำคัญในการเพาะปลูก ด้วยเหตุที่ควายเป็นสัตว์ที่มีคุณค่าต่อชีวิตมนุษย์ ควายจึงได้รับความเมตตาสงสาร ได้รับการดูแลค่อนข้างดีจากมนุษย์ จากกรณีที่กำลังกล่าวถึงควายในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม แสดงให้เห็นว่ามีการเพาะปลูกโดยใช้สัตว์เป็นเครื่องผ่อนแรงมานานแล้ว ในภูมิภาคแถบนี้

มนุษย์โลกมีการติดต่อกับ เทวโลกโดยตรง กล่าวคือ เมื่อขุนบรมปกครองโลกมนุษย์ย่างเข้าปีที่ ๑ บ้านเมืองมีความรุ่งเรือง เต็มดร้อน ประชาชนพลเมือง หรือสิ่งของได้มาจากสวรรค์ เท่าใดก็มีอยู่เท่านั้น บ้านเมืองมีดครึ้ม ขุนบรมจึงส่งให้มนตรีผู้ใหญ่ซึ่งเป็น เทพบริวารลงมาจากสวรรค์พร้อมกัน ซึ่งได้แก่ ขุนโย เถ่าไล แม่อย่างาม¹ ทำหน้าที่ เป็นผู้ติดต่อกับ เทวโลกโดยนำความไปบอกแกนฟ้าคืนบนสวรรค์ตั้งความว่า

¹ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 70 นิทานเรื่องขุนบรมราชา กล่าวถึง ขุนผู้เป็นทูตไปบอกแกนฟ้าคืน ซึ่งเรียกว่า "ขุนสาร" มีเถ่าเยอ แม่อย่างาม ทำหน้าที่พันเครือเขากาดด้วย และเถ่าไล แม่มัด ทำหน้าที่พันต้นไซ ในพงศาวดารล้านช้าง ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 1 ไม่มีข้อความกล่าวถึงทูตเลย มีแต่เพียงผู้ที่อาสาไปพันไม้เครือเขากาด คือ เถ่าเยอและเถ่ายา เมื่อเถ่าเยอ เถ่ายา ตายไป กลายเป็นอารักษ์กินเครื่องพอกพลี ต่อมาเกิดสำนวนโวหาร "มาเยอ" "มายา" เมื่อเช่นไหว้ เทวดาอารักษ์และผีบรรพบุรุษ หรือก่อนการรับประทานอาหาร

พระจึง ทันทุนสาร เถ้า	ขุนโยมาฮีบ	
กับทัง แม่อย่างาม เว้า	มาพร้อมพรำกัน	
สูงจ เมือทูนไหว้	แถนทลวงฟ้าคิน ภายพุ้น	
เล่าพากพุ้น	ถวายเจ้าปู่ประการ นันทอน	(16.1)

เทพผู้ทำหน้าที่ถือสารจึง เดินทางไป เฝ้าแถนฟ้าคิน ดังความว่า

แต่นั้น สามขุน เถ้า	ลีลาโดยบาท	
เมือสอดฟ้า	ทูนไหว้กล่าวกลอน	
เล่าพากยก้อย	ทูนบาทพญาแถน	
ถวายธรรมยำ	ชู้อันแวน เฝียน	(18.1)

เมื่อแถนฟ้าคิน ทราบถึงความทุกข์เดือดร้อนของขุนบรมและบริวาร จึงสั่งให้ขุนผู้ถือสาร ดำเนินการแทน เพื่อจัดความทุกข์เดือดร้อนนั้น ถ้าหากพิจารณาถึงคำสั่งของแถนฟ้าคินแล้ว พบว่ามีลักษณะคล้ายกับแฝงอำนาจ เร้นลับ เพื่อทำการดังกล่าว และขุนทั้งสามก็ได้ปฏิบัติตามที่ได้มอบหมาย ล่วงไปด้วยดี เมื่อขุนทั้งสามตายไปด้วยคุณความดีครั้งนี้ จึงได้รับยกย่องจากประชาชนให้เป็น ผีเชื้อ (เสื่อ) ปกป้องรักษามนุษยโลก โลกมนุษย์ก็ถูกตัดขาดจากสวรรค์นับตั้งแต่นั้นมา การติดต่อกับเทพบนสวรรค์ จึงเปลี่ยนวิธีการไป จากการติดต่อโดยตรงโดยมีผู้ถือสารมา เป็นการติดต่อโดยผ่านวิญญาณในรูปของพิธีกรรมในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม กล่าววว่า

แต่นั้น สูอย่าเทียว เมือฟ้า	หาภูจ๊กเทือ	
แมนว่า ภูอยู่พุ้น	บ่มาเยี่ยมผ่อสู แท้แล้ว	(20.1)

ข้อความข้างต้น เป็นการอธิบายให้เข้าใจว่า ขณะนั้น (สมัยที่ยันทีวรรณกรรม) มนุษยโลก ไม่อาจจะติดต่อสื่อสารโดยตรงกับสวรรค์ได้อีกแล้ว เพราะผู้ที่ติดต่อได้ถึงแก่กรรมแล้วประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง เป็นเพราะเทพประกาศิต นอกจากนั้นยังชี้ให้เห็นว่าวิญญาณของเทพชุดทั้งสามนั้นยังทำหน้าที่คุ้มครองเพทภัยของมนุษยโลกอยู่

อันว่า แถนโยพ้อม	ทั้งแถนเถ้าไล
กับทัง แม่อย่างาม เจ้า	สามเถ้ามุดไป

เขากี้ มรณาดเมี่ยน

ลดชั่วตายไป

กลายเป็นผีหลวง

เสือเมืองเตี่ยวนี้

(20.2)

1.4 สืบทอดแนวความเชื่อพุทธศาสนา เรื่อง อำนาจของบุญกรรม

ขณะที่มนุษย์ถูกกำหนดให้เดินทางผ่านกาลเวลาในประวัติศาสตร์ภายใต้กำหนดของพลัง ลีลาซึ่งมีอำนาจกำหนดโลกและจักรวาล มนุษย์ก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร ซึ่งขึ้นอยู่กับ กุศลกรรมของมนุษย์เอง ภัยและภาวะต่าง ๆ สุขและทุกข์ เป็นเงื่อนไขที่มาจากกรรม ชีวิตประกอบด้วยเหตุและผล นั่นคือ ชีวิตทั้งปวงเกิดตามกรรม¹ เมื่อกรรมเป็นตัวกำหนดทางเดินของมนุษย์ มนุษย์จึงเกิดมาดีบ้าง เลวบ้าง สูงศักดิ์บ้าง ต่ำศักดิ์บ้าง บางคนเกิดเป็นพาส บางคนเป็น เศรษฐี เป็นเจ้า ล้วนแต่เกิดจากการปรุงแต่งของกรรมทั้งสิ้น ในคติพุทธศาสนายึดถือในอำนาจของกรรม ใครทำกรรมดีมาก ตายไปอาจได้เกิดเป็นพระอินทร์บนสวรรค์ เพราะพระอินทร์ไม่ใช่ตำแหน่งประจำตายตัว เมื่อหมดบุญเมื่อใดก็ต้องจุติ ส่วนจะไปยังภพใดภูมิใดก็แล้วแต่กรรมที่ทำไว้ คนอื่นถ้าเขาสร้างกรรมดีมากพอก็ขึ้นมาแทนตำแหน่งพระอินทร์²

แนวความเชื่อ เรื่องการเวียนว่ายตายเกิดภายใต้เงื่อนไขของกรรมนี้เอง เป็นตัว กำหนดกาล คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต สืบเนื่องซึ่งกันและกัน ไม่มีที่สิ้นสุด นอกเสียจากว่า กรรมหมดสิ้นแล้ว ด้วยเหตุนี้เองจึงมีความหวัง เกิดขึ้นในหมู่ชาวพุทธ คือ นิพพานและโลกของ พระศรีอริย์ และในระหว่างการใช้กรรมในภพนั้น ๆ คำสอนของศาสนาพุทธจึงเร่งให้คน สร้างกรรมดี แม้เป้าหมายสูงสุดจะยังมองไม่เห็น ขณะเดียวกันก็มีการสร้างความหวังขึ้นอีกระดับ หนึ่งเพื่อเป็นน้ำหล่อเลี้ยงชีวิต ดังนั้นจึงเกิดแนวความคิดขึ้นในอาณาจักรธรรมว่า "ทำดีได้ดี ทำชั่ว ได้ชั่ว" ซึ่งตีความถึงได้ดีทั้งเมื่อมีชีวิต และเมื่อตายไปสู่ภพอื่น หมายความว่า ขณะยังมีชีวิตอยู่ก็ หมายถึงความสุขในชีวิต สุขกายสุขใจตามอัธยาศัย หรือการมีชีวิตที่ดีกว่า ส่วนได้ดี เมื่อตายไปแล้ว หมายความว่า ได้ไปสู่ภพและภาวะแห่งบรมสุข คือการได้ขึ้นสวรรค์

ดังนั้น เมื่อมีการสร้างสวรรค์วรรณกรรมสำหรับชาวบ้าน จึงมีจุดมุ่งหมายหลักเด่นชัด คือ

¹ นาฏวิภา ชลิดานนท์ เรื่องเดิม หน้า 175

² เสฐียรโกเศศ เล่าเรื่องไตรภูมิ อ่างแล้ว เรื่องเดิม หน้า 166

คำสอนศีลธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมประเภทตำนานที่สร้างขึ้นโดยพระภิกษุ จึงพบเสมอว่า ตัวแทนของศีลธรรมในตำนานคือ เทพบนฟ้า หรือฤาษี หรือบรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว เมื่อมีการทำผิดกฎศีลธรรม จึงมักได้ยินว่า ผิดผี ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งผีฟ้า ผีแดน ผีอารักษ์อื่น ๆ หรือผีบรรพบุรุษแล้วแต่กรณี

การทำความดีในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม คือ การปฏิบัติตามคำสอนของแกนฟ้าคืน คำสอนนั้นขุนบรมนำมาสอนลูกหลานและประชาชนในสมัยต่อมา และถือว่าคำสอนทั้งหมดนั้น เป็นฮีตคติแห่งธรรมที่ควรปฏิบัติของทุกผู้ทุกนาม รวมถึงการถือศีล ปฏิบัติธรรม การทำบุญทำทาน ทัศนะ เรื่องทำความดีได้รับผลตอบแทน คือได้ไปเสวยสุขในสวรรค์ เป็นรางวัลแก่ผู้ประพฤติชอบ เช่น ที่ปรากฏในลานที่ 31.2 ลานที่ 32 และลานที่ 33.2 ตัวอย่างความว่า

อันว่า ศีลทานนี้	นำตัวทุกเมื่อ	
เมื่อเกิดกำ	เมืองฟ้าก็เพื่อทาน	(33.2)

ความเชื่อเรื่อง ทำดี ทำชั่วส่งผลถึงชาติหน้า ภาวะที่เป็นอยู่ของแต่ละบุคคลในชาตินี้เป็นผลมาจากอดีตชาติ แม้รูปโฉม โนมนพรหมที่ปรากฏในชาตินี้เป็นผลจากรวม เก่าที่สร้างสมมาจากอดีตชาติ ดังความที่ปรากฏในลานที่ 33 ว่า

อันว่า เป็นคนนี้	จำศัลยาประมาณ	
บุญส่งให้	สู่เจ้าจึงงาม	(33.2)

การทำความชั่วตามความหมายของวรรณกรรม เรื่องขุนบรม คือ การไม่ปฏิบัติตามคำสอนของแกนฟ้าคืน และคำสอนของขุนบรม รวมถึงการละเว้นการรักษาศีลปฏิบัติธรรม โดยถือมั่นว่า การทำความชั่วนั้นผู้กระทำ "เสียศรีหมองหม่น" และ "ตายไปแล้วตกอะเวจีจมอยู่"

เนื้อความส่วนที่กล่าวถึงอำนาจบุญกรรมนี้ ในวรรณกรรม เรื่องขุนบรมกล่าวไว้ไม่มากนัก แต่ก็เป็นการเน้นถึงกรรมดีกรรมชั่วของบุคคลมีอำนาจต่อความเป็นมนุษย์ของบุคคลนั้น ๆ ทั้งชาตินี้และชาติหน้า ซึ่งเป็นแนวคิดที่มาจากพุทธศาสนา และปรากฏในสังคมไทยทุกยุคทุกสมัยและยังพบว่า ในไตรภูมิพระร่วงก็ปรากฏแนวคิดเดียวกันนี้ ดังนั้นจึงเป็นธรรมดาที่พุทธชนมักจะให้ความสำคัญเรื่องชาตินี้ชาติหน้า อันเป็นผลจากการกระทำของบุคคลนั้น ๆ มากกว่าปรัชญาหลักของพุทธศาสนาที่มุ่งสอนให้มนุษย์ละกิเลสทั้งปวง เพื่อแสวงหาความหลุดพ้น คือ นิพพาน เนื่องจากพุทธศาสนาในประเทศไทย

ไทยเน้นถึงผลแห่งกรรม ฝ่ายปกครอง จึงได้รับผลจากพุทธศาสนาไปใช้ประโยชน์ในการปกครอง สมบัติ จันทรวงศ์ กล่าวว่า การนำศาสนาพุทธมาใช้เป็น เครื่องมือในการปกครองมีมานาน หลักฐานคือ ไตรภูมิพระร่วงของพระญาณไทย กล่าวคือ ไตรภูมิพระร่วงปลูกฝังความคิดให้ทุกคนยอมรับว่า การที่ตนเกิดมาเป็นทาสไพร่ นั้น เพราะผลของการกระทำเมื่อชาติปางก่อน และชาตินี้คือ ชาติปัจจุบันต้อง เร่งประกอบกรรมดี เพื่อเป็นผลให้ได้รับความสุขสบายในชาติหน้า ฉะนั้นสวรรค์และโลกพระศิวาริย์อัน เป็นโลกที่ปราศจากความทุกข์ยาก จึง เป็นความหวังของคนไทยอย่างยิ่ง ในขณะที่เดียวกันก็สามารถอธิบายความชอบธรรมของชนชั้นผู้ปกครองและขุนนางได้ว่า เพราะกุศลกรรมที่เขาได้สะสมเอาไว้ เมื่อชาติก่อน จึงได้เสวยสุขในชาตินี้¹

1.5 ความเชื่อ เรื่องผีและลัทธิบูชาบรรพบุรุษ

ลักษณะความ เชื่ออย่างฝังแน่นใน เรื่องผีสิง เทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ อันเป็นแนวความ เชื่อดั้งเดิมของสังคมไทย ปรากฏเด่นชัดในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม ยืนยันจากเหตุการณ์ในเรื่อง นั่นคือ ทุกอย่างเกิดจากการบันดาลของเทพ สั่งให้ขุนบรมลงมาเป็นกษัตริย์ ปกครองโลกมนุษย์พร้อมด้วยบริวาร และยังสั่งสอนให้ปกครองด้วยทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นธรรมสำหรับกษัตริย์ ยึดถือสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ขณะที่ขุนบรมและบริวารดำรงชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ประสบความสำเร็จ เทือกเขาค็ดความ เตือดร้อน ในความคิดของประชาชนนั้น เข้าใจว่า เทพ หรือ แถน มีฤทธิ์ มีอำนาจมากมายครอบคลุมฟ้าดิน เมื่อประสบความสำเร็จกษัตริย์ต่าง ๆ จึงมีการบอกกล่าวขอความช่วยเหลือ จากแถนโดยตรง โดยเฉพาะในระยะแรกที่ขุนบรมมาเป็นกษัตริย์ปกครองโลกมนุษย์ และต่อมา เมื่อเส้นทางการติดต่อระหว่างโลกมนุษย์และสวรรค์ถูกตัดขาด เมื่อประชาชนประสบภัยพิบัติและความ เตือดร้อน จึงมีการกราบไหว้ การ เช่น สรวงบวงพาลี เทวดาอารักษ์ให้ช่วยจัดทุกข์ภัยนั้น ๆ ถ้าภัยพิบัติหรือความ เตือดร้อนนั้น ๆ เกี่ยวข้องกับชนหมู่มาก การกราบไหว้และการ เช่น สรวงบวงพาลีนั้นจึงกลายมาเป็นพิธีกรรมของสังคมนั้น ๆ

¹สมบัติ จันทรวงศ์ "พระยาจักรพรรดิราช ในไตรภูมิพระร่วง ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับความหมายทางการเมือง" (เอกสารประกอบการประชุมสัมมนา เรื่องไตรภูมิพระร่วง เนื่องในโอกาส 700 ปี ลายสือไทย วันที่ 19-21 ธันวาคม 2526 ณ ห้องประชุมหอสมุดแห่งชาติ)

เทพ หรือ เทวดา ผู้มีหน้าที่ปกปักรักษาประชาชนเรียกว่า อารักษ์ หรือมักเรียกติดปากชาวบ้านว่า "เทวดาอารักษ์" เป็นอารักษ์ชั้นหนึ่ง ประชาชนภาคอีสาน เรียกว่า ฟ้า หรือแกน ต่อมาเลื่อนไป เป็นผีฟ้า ผีแกน¹ เชื่อกันว่าอยู่บนสวรรค์หรือบนฟ้า ส่วนผู้ที่ทำคุณประโยชน์ให้บ้านเมืองเมื่อตายไปก็ถูกยกย่องว่าเป็นอารักษ์เช่นเดียวกัน แต่เป็นอารักษ์ประจำเมือง บางครั้งเรียกว่า เชื้อเมือง (เสื่อเมือง) หรือ ผีเชื้อ (ผีเสื่อ) เช่น ขุนโย ขุนโล แม่อย่าง่าย ที่ทำหน้าที่พันเครือเขากาด ต้นไทรหลวง เมื่อตายไปได้รับยกย่องว่าเป็นผีเชื้อ เป็นผีชั้นดีเด่นที่ประชาชนต้องเช่นไหว้ มีการเช่นสรวงบวงพัสในฐานะเป็นผีวีรบุรุษ และผีบรรพบุรุษทำหน้าที่ปกปักรักษา การเช่นไหว้ผีเสื่อ เป็นวัฒนธรรมตกทอดถึงปัจจุบัน

คนไทยนับถือเทพารักษ์บุคคล เช่น บิดา มารดา บรรพบุรุษ วีรบุรุษ เมื่อบุคคลดังกล่าวตายไปจึงได้รับการกราบไหว้ โดยเฉพาะคนอีสานมีความรู้สึกนึกคิดในเรื่องดังกล่าวนี้สูง เมื่อ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า ตายไป ให้ความเคารพกราบไหว้ในฐานผีบรรพบุรุษหรือผีบ้านผีเรือน ส่งขางน้ำแดง "พา" หงายไว้ แนวคิดนี้ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม คำสอนของขุนบรม

แต่นับ เรือระกาลพัน	ตานายพ่อแม่
เลยเล่า ลดชั่วเมี้ยน	เมืองฟ้าฟากสวรรค์
นาง เชื่องขอกเขา ไปเลิกซากเมี้ยน	สู่ลี้วดูดี
ทั้งเล่า เก็บตุกไว้	ล้างส่วนลี้ดี
เล่าให้ แปลงศาลา	ก่อกรรมงูไว้
ให้เขา ไปส่ง เข้า	ยาให้ขาดจกวัน
ครั้นมี คินไป	แต่งพาหงายไว้
ชื่อว่า เป็นผีเสือน	สืบมาเดี๋ยวนี้

(21.2)

¹ หลวงวิจิตรวาทการ, งานค้นคว้า เรื่องชนชาติไทย, (กรมประมวลข่าวกลาง กระทรวงกลาโหม 2504) เรื่องเดิม หน้า 157 อธิบายว่าคำว่า ผี ในภาษาเก่าของไทย ไม่ได้หมายความว่า ปีศาจ แต่หมายถึง เทพารักษ์ ต่อมาเรียกให้ชัดขึ้นอีกหน่อยว่า ผีฟ้า ผีแกน

ในพิธีกรรมของคนไทยในมัจจุบันยังมีความเชื่อเรื่องภูตผีปะปนอยู่มาก เช่น พิธีกรรมในประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เป็นต้น ประชาชนนับถือภูตผีวิญญาณอย่างแน่นแฟ้น แม้แต่พระพุทธรูปก็ย้งนำมาเป็นเครื่องรางของขลัง แม้แต่ทางราชการบ้านเมืองยังมีราชพิธีเกี่ยวกับ ความเชื่อเรื่องภูตผีอยู่มากน้อยภายในรอบปีหนึ่ง ๆ เช่น การเช่นสรวงพระเชื่อเมือง พระทรงเมือง พระหลักเมือง รวมทั้งพิธีสวดสวนคติความสมัยอดีต โดยใช้วิธีลุยไฟ ดำน้ำ เพื่อแสดงความบริสุทธิ์ของจำเลย เป็นพิธีกรรมที่มาจากความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณทั้งสิ้น

ความเชื่อเรื่องภูตผีนั้นฝังแน่นอยู่กับคตินิยมของคนไทยอย่างแน่นแฟ้นตั้งแต่สมัยอดีต ในสมัยสุโขทัยศาสนาพุทธเจริญรุ่งเรือง การนับถือผีสาวยังนิยมกันอยู่ดังปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่า

"--- เมืองทวนอน เมืองสุโขทัยนี้ มีพระชะงูงผีเทวดาใน เขาอันนั้น เป็นใหญ่กว่าผีในเมืองนี้ ผู้ขุนผู้ใดถือ เมืองสุโขทัยนี้ แลไหว้ดีพลีถูก เมืองนี้ เทียง เมืองนี้ดีผีไหว้ดี พลีบ่อถูก ผีใน เขาอันบ่คุ้มบ่อเกรง เมืองนี้หาย---"¹

ซึ่งหมายความว่า เมืองสุโขทัยมีเทวดาหรือพระชะงูงผีดูแลรักษาอยู่ ถ้ากษัตริย์พระองค์ใดไหว้ดีพลีถูก เทวดาองค์นี้ช่วยส่งเสริมให้บ้านเมืองสงบสุขเจริญรุ่งเรือง ถ้าหากกษัตริย์พระองค์ใดไม่เช่นสรวงกราบไหว้ บ้านเมืองก็จะล่มจม ในศิลาจารึกหลักที่ 45 ปรากฏความเชื่อดังกล่าวนี้อีกเช่นเดียวกัน ความปรากฏในด้านที่ 1 กล่าวถึงการทำสัตย์สาบานกล่าวถึงผีผู้ทำหน้าที่ปกปักรักษา เรียกว่า อารักษ์ และยังปรากฏความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ และผีหรือวิญญาณที่สิงสถิตตามธรรมชาติ ดังความว่า

"--- (ส)บดด้วยกันนี้จุงให้ได้แก่ (อารักษ์) ทั้งหลายอันมีในน้ำในถ้ำ (ว)ศานพระยาผู้ปู่ ปู่พระยา ปู่เริง ปู่มุง ปู่พอง ปู่ฟ้าพื้น (ผ)ากอง ปู่พระยาคำพู (พระ)ยาผากองเท่านี้ คำพงศ์กำว(ผี)ลิตธิแล แต่นี้คำพงศ์ผีปู่ผาคำ (ผ)ุง ผู้ทวาน ปู่ขุนจิด ขุนจอด ปู่พระยาศ(รีอินทรา-ติ)ดย์ ปู่พระยามาน ปู่พระยารามราช ปู่โสส(ส)งคราม ปู่พระยาเลอไทย ปู่พระยาจวนำตม ปู่(พระ)ยามหาธรรมราชา พ่อเลอไทย แ(ละ)ไทย ผู้ดี ผีชาวเลียงเท่านี้แล แม้ผู้ใดบ่อชื่อใช้รให้"

¹ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1. (คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. สำนักนายกรัฐมนตรี 2521), หน้า 23.

(ผี)มันทั้ง เลื้อใหญ่ เขาพูกา เขาผาดาน ผาแ(ด)ง แผงแม่พระศักดิ์พระสอ เลื้อทาน---ทั้งปู่เจ้า
ขพง เขายรรยง พระศรี ผีบ่างพระศักดิ์ อารักษ์ทุกแห่ง แต่งตาดูสองปู่หลานรักกัน ผีผู้ใดใคร
บชื่อ จุ่งผีฝูงนี้หักก้าน้าวคอ อย่าเป็นพระยา---"¹

ความ เชื่อ เรื่องภูตผีวิญญาณในสังคมไทยนั้นฝังแน่นมานาน ในสังคมชาวอีสานความ เชื่อ
นี้แอบแฝงและฝังแน่นอยู่ในวิถีประชา แม้ว่าในปัจจุบันนี้ความ เชื่อ เรื่องภูตผีวิญญาณจะ เจือจางลง
ไปมาก แต่ในชนบทที่ห่างไกลยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องถึงความ เชื่อ เรื่องภูตผีอยู่ พบว่าตลอดชีวิต
ของบุคคลตั้งแต่เกิดจนตายจะมีพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งวนเวียนอยู่ในความเชื่อนี้ เป็นต้นว่า พิธีการ
เกิดการแต่งงาน การตายและอื่น ๆ แม้ว่ากระแสสำนึกใหม่ หรือค่านิยมใหม่ ๆ ได้เข้าไปมี
อิทธิพลต่อการดำ เนินชีวิตอยู่มากแล้วก็ตามและถ้าหากจะพิจารณาดูใน ฮีตสิบสอง² อัน เป็นบท
บัญญัติให้ประชาชนต้องกระทำในรอบ 12 เดือน จะเห็นว่ามีพิธีกรรม เนื่องด้วยความ เชื่อ เรื่อง
ภูตผีวิญญาณอยู่ ความ เชื่อ เรื่องภูตผีวิญญาณของสังคมอีสาน เป็นบ่อเกิดพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นต้นว่า
พิธีแห่บั้งไฟ เพื่อให้พระยาแถนให้ฝนตกลงมา พิธีล่ำผีฟ้าผีแถนรักษาโรค ผีฟ้า ผีแถน หมายถึง
แถน หรือ เทวดา ซึ่งเชื่อว่า เป็นผีที่ยิ่งใหญ่กว่าผีทั้งหลาย มีลักษณะ เป็น เทพผู้สร้าง สร้างโลก
สร้างสรรพสิ่งในโลก รวมถึงดิน น้ำ ลม ไฟ แถน เป็นผู้สร้างจึง เป็น เทพ หรือผีผู้มีอิทธิฤทธิ์เหนือ
ธรรมชาติ และที่สำคัญคือช่วย เหลือดับทุกข์ เข็ญแก่มนุษย์โลก ดังนั้น เมื่อมนุษย์มีความทุกข์ เดือดร้อน
จึงวิ่งวอนกราบไหว้ต่อแถนการติดต่อกับผีแถนหรือพระยาแถน ในปัจจุบันจะออกมา ในรูปของพิธีกรรม

นอกจากผีฟ้า ผีแถน บนสวรรค์แล้วสังคมอีสานยังมีความ เชื่อว่า บริ เวณหมู่บ้านมีผีปู่ตา³
ซึ่ง เข้าใจว่าเป็นวิญญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน คอยคุ้มครองลูกหลานตลอดจนวัวควาย สัตว์ เลี้ยง

¹ กรมศิลปากร, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3, (คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสาร
ทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, 2508) หน้า 62-63

² จารุมบุตร เรื่องสุวรรณธ, ฮีตสิบสองคองสิบสี่, อ่างแล้ว

³ เสฐียรโกเศศ, ประเพณีไทยเกี่ยวกับเทศกาลสงกรานต์, (สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ
2500) , หน้า 107 อธิบายว่า เมื่อถึงวันสงกรานต์มีพิธีบวงสรวงผีปู่ ย่า ตา ยาย ประจำหมู่บ้าน
ซึ่งทางภาคอีสานเรียก "ผีปู่ตา" ภาคเหนือเรียก "ผีปู่ย่า" ภาคใต้เรียก "ผีตายาย"

ต่าง ๆ ให้อยู่เย็นเป็นสุขปราศจากภัยพิบัติ¹ ซึ่งมีพิธี เช่น สรวงบวงสรวงประจำปีภายในหมู่บ้าน ส่วนภายในบ้านเรือนก็มีผีบรรพบุรุษของแต่ละครอบครัว ซึ่งหมายถึงวิญญาณของญาติผู้ใหญ่หรือพ่อแม่ที่ตายไปแล้ว คอยดูแลลูกหลานเพราะห่วงใยส่วนในไร่นาก็มีผีตาแฮก แม้ปัจจุบันเทคโนโลยีสมัยใหม่กระจายไปสู่ชนบทแล้วก็ตาม แต่ก็ยังพบว่าในบางท้องถิ่นยังมีพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับผีต่าง ๆ เหล่านี้

เมื่อพิจารณาอย่างละเอียดแล้ว ความเชื่อเรื่องผีมีสองลักษณะ คือ ผีดี และผีร้าย ผีร้ายคือผีที่ทำร้ายมนุษย์ วิศวกรรม สัตว์เลี้ยงต่าง ๆ ให้เจ็บไข้ได้ป่วย อาจถึงตาย ผีร้ายจะมีอยู่ทั่วไปตามภูเขา ต้นไม้ ป่า หรือแม้แต่ลำห้วย แม่น้ำ ส่วนผีดีคือ ผีที่ทำหน้าที่ปกป้องรักษาและให้ความช่วยเหลือเวลาทุกข์เข็ญ ซึ่งน่าจะได้แก่ เทวดาอารักษ์และผีเสื้อต่าง ๆ ตามความที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม อธิบายได้ว่า บนฟ้าบนสวรรค์มีผีฟ้า ผีแถน ซึ่งหมายถึง เทวดา พื้นดินมีแม่พระธรณี ในน้ำมีแม่น้ำนาง เมขลา บ้านเมืองมีพระเสื้อเมือง (พระทรงเมือง พระหลักเมือง) หมู่บ้าน บ้านเรือนมีผีบรรพบุรุษ หรือเรียกว่า ผีบ้านผีเรือน ผีปู่ตา ผีเหล่านี้เป็นผีที่ประชาชนนับถือเคารพ กราบไหว้

2. มนุษย์โลกและการกำเนิดโลก

โลกและจักรวาลในวรรณกรรม เรื่องขุนบรมอาศัยภูมิศาสตร์จักรวาลของพุทธศาสนา คำว่า "โลก" ที่ปรากฏในวรรณกรรมขุนบรมจึงมีความหมายคล้ายความหมายทางพุทธศาสนา ซึ่งมักจะได้อธิบายเสมอว่า คดีโลก คดีธรรม และคำว่า "โลก" ดังกล่าวไม่ได้หมายความถึงพื้นแผ่นดินเท่านั้น ยังรวมถึงประชาชนชาวโลกและสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เป็นต้นว่า ทรัพย์ สมบัติ ลาภ ยศ เกียรติ สรรเสริญ นอกจากนี้ยังมีความหมายอีกนัยหนึ่งคือ การเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารของเหล่าสัตว์ที่ยังไม่ดับสูญ ต้องแสวงหาปัจจัยในการดำรงชีวิตอยู่เพื่อชดใช้กรรม "โลก" ในความหมายดังกล่าวข้างต้น ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องขุนบรมอยู่หลายตอน

¹ สุเทพ สุนทรเกษม, "ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ", สังคยวิทยาหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (สมาคมสังคยศาสตร์ 2511) หน้า 145

คำอธิษฐาน ของผู้ประพันธ์ในบทประณามพจน์ มี

ขอให้ลุไซค์ได้	โดยตั้งปรารถนา
โพธิญาณอย่า	คลาดโคล คลาแคล้ว
ให้ได้นำสัตว์เข้า	นිරพานพันโลก
ผายโศครวมเทศน์ไว้	ทั้งค่ายสั่งสอน

หมายความว่า ขอให้ประสพไซค์เหมือนตั้งใจปรารถนา อย่าได้แคล้วคลาดไปจากพระโพธิญาณ ให้มีโอกาสได้โปรดมนุษย์และสัตว์ เข้าสู่นิพพาน พ้นจากโลก (วัฏสงสาร) ด้วยการแสดงพระธรรมเทศนาสั่งสอนด้วยเถิด

ในลานที่ 3.1 มีคำว่า "โลก" ดังนี้

มนุษย์ได้แหล่งหล้า	หลิงโลกโลกา
--------------------	-------------

ในลานที่ 13.2 ก่อนที่ขุนบรมจะลงมาสู่พื้นโลก แถนได้เนรมิตสิ่งต่าง ๆ

บัดนี้ แถนจึง	ตั้งแตงมือ	ให้โลกลือชา
ในวันขุนบรม	จากสวรรค์ลงสร้าง	
ชื่อว่า มือกายใจ	เป็นแม่วันทลวง	
กับทั้งวันอาทิตย์	ก็แม่นในวันนั้น	
โลกจึงจำจื่อไว้	เว้าสืบเสินมา	

ซึ่งมีความหมายว่า ในขณะนั้นถนจึงกำหนดวัน เพื่อให้ชาวโลกได้จดจำและ เล่าสืบทอดกันไป วันที่ขุนบรมลงมาจากสวรรค์ เพื่อสถาปนากษัตริย์เมือง วันนั้นกำหนดให้เป็นวันกายใจ ซึ่งตรงกับวันอาทิตย์ หมายถึง การนับปีที่ 1 คือปีชวดและวันนั้น เป็นวันอาทิตย์

ส่วนคำว่า "โลก" ในความหมาย "พื้นแผ่นดินแหล่งอาศัยของมนุษย์และสัตว์" เพียงความหมายเดียวนี้ปรากฏคำในวรรณกรรมเรื่องขุนบรมว่า "ชมพูทวีป" หรือ "พื้นชมพู" ซึ่งเป็นคำที่พบในวรรณคดีพุทธศาสนา ตลอดจนตำนานเก่า ๆ ของไทย

ตัวอย่าง เช่น ความตอนเปิดเรื่อง กล่าววว่า

บัดนี้ ข้าจักเล่าพากย์พื้น	เห็นแห่ชมพู่ ก่อนแล้ว
จาแต่ขุนบรม	ลูกพรหมกายฟ้า
ลงมาสร้าง	ชมพู่ที่ปเทศ เอ้านี้
กับปักก่อตั้ง	ปฐม ถ้ำพร้านาน

ซึ่งแปลความได้ว่า บัดนี้ ข้าพเจ้าจะขอเล่า เรื่องราวแห่งชมพู่ที่ป นับจาเดิมแต่เมื่อขุนบรมลูกของพรหมบนสวรรค์ได้ลงมาสถาปนาชมพู่ที่ป ตั้งแต่ปฐม¹ กัลป์ เมื่อนานมาแล้ว

ขุนบรม เป็นวรรณกรรมชาวบ้านที่อิงโลกภูมิของพุทธศาสนา นำโลกภูมิที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเป็นโครงเรื่อง แต่ไม่ได้กล่าวถึงกำเนิดโลกและจักรวาลตามแนวความเชื่อที่ปรากฏในพระไตรปิฎก กลับนำแนวความเชื่อของสังคมไทยดั้งเดิม ซึ่งมีอยู่ก่อนแล้วคือ แถน เป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งอย่างหนึ่งกับแนวความคิด เรื่องมนุษย์สัตว์ พืช เกิดจากน้ำเต้ามั่ง อีกอย่างหนึ่งซึ่งแนวคิดหลังนี้คล้ายคลึงกับคนไทยกลุ่มอื่น ๆ เช่น ไทยขาว มีนิทานว่า คนเกิดจากผลแดงโม² และไทยอาหมว่าคนเกิดจากผลพักทอง³ จึงน่าจะเป็นไปได้ว่า คนไทยได้พยายามหาทางจะอธิบายการกำเนิดโลกมาก่อนที่จะได้รับแนวคิดของอินเดีย ซึ่งเข้ามาพร้อมกับพุทธศาสนา เสียอีก

แนวคิดเรื่องกำเนิดโลกที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม เป็นแนวความเชื่อดั้งเดิมของคนอีสาน คือ

1. แถน คือ ผู้สร้างโลกและให้กำเนิดสรรพสิ่งในโลก แถนฟ้าคืนให้เทพบุตรและบริวารอื่น ๆ ลงมาเป็นกษัตริย์และขุนนาง และยังสร้างสรรพสิ่งไว้ในโลกมนุษย์รวมถึงการบันเทิง อุปกรณ์การงานอาชีพ ดังกล่าวมาแล้วในหน้า 30 เรื่องบทบาทของเทพ

2. แนวคิดเรื่องมนุษย์ สัตว์ พืชพืชผัก ออกมาจากผลน้ำเต้ามั่ง โดยแถนเป็นผู้เจาะผลน้ำเต้ามั่ง ดังความว่า

¹ปฐมกัลป์ในที่นี้ หมายถึง แต่เพียงสมัยโบราณแรกเริ่ม คงไม่หมายถึงปฐมกัลป์ของจักรวาล ถ้าเช่นนั้นจะขัดกับ เรื่องขุนบรมลงมาเป็นกษัตริย์ในปลายสมัยของพระพุทธกัสสป

²หลวงวิจิตรวาทการ, งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย เรื่องเดิม หน้า 227

³สารนาถ. เยี่ยมไทยอาหมสายเลือดของเรา. (พระนคร : สำนักพิมพ์เสถียรภาพ, 2497), หน้า 108-109.

แกนซีให้	ถือซีไปเที่ยว
ท่านจง ซีหน่วยน้ำ	บุงหันหน่วยหลวง
ชะพรั่งพร้อม	ฝูงหมู่หญิงชาย
ทั้งจัวควาย	ออกมาในหัน
ลาวสุดแบ้	หมูหมาเปิดไก่ ก็ดี
ทั้งข้างม้า	แมวพร้อมท่านหงส์
แมนว่า ฝูงหมู่ตาลดาวพร้อม	เทียมหอมผักบัว ก็มี
กับทั้ง กล้วยและอ้อย	หมาก เชื้อพร้อมออกมาหันแล้ว
แกนสี่ให้	ไปสี่ เป็นซู
ยามลาพู	หน่วยปลาย เป็นน้อง
เดียระดาคลื่น	ฝูงหมู่ชายโอง
จัวควายไหล	หลังลงปานน้ำ
หัตถ์ข้าง	บุงหันหน่วยหลาย
รัดนั่งแก้ว	เงินคำผ้าผ่อน ก็ดี
ไหลหลังลัน	มาหันชู้อัน

(18.2)

ซึ่งหมายความว่า แกนซี คือแกนที่ใช้ "ซี"¹ เจาะผลน้ำเต้าบุงผลแรก มนุษย์ชายหญิง หลังไหลออกมาพร้อมด้วยสัตว์ต่าง ๆ ทั้ง วัว ควาย หมู หมา เปิด ไก่ ข้าง ม้า แมว ท่าน หงส์ และยังมีพันธุ์พืชต่าง ๆ คือ ลูกตาล กระจ่างเทียม หัวหอม กล้วย อ้อย มะเขือ ส่วนแกนสี่ ถือสิ่ง เป็นเครื่องมือเจาะผลน้ำเต้าผลที่สองซึ่งมีมนุษย์ สัตว์จำพวก วัว ควาย ข้างพ้อ ข้างปลาย แก้วแหวนเงินทอง ผ้าออกมาจากผลน้ำเต้าผลที่สองนี้

การอธิบายการกำเนิดโลกจากผลน้ำเต้าบุงนี้ เป็นเนื้อเรื่องตอนหนึ่งของวรรณกรรม เรื่องขุนบรม ลำดับเรื่องราวโดยย่อว่า เมื่อขุนบรมและบริวารลงมาอยู่โลกมนุษย์ตามคำสั่งของ แกนฟ้าคิน อยู่มาถึงปีที่ 9 ประชาชนในเมืองขุนบรมพบกับความทุกข์เดือนร้อนต่าง ๆ เนื่องจาก

¹ซี หมายถึง เหล็กแหลม เพื่อใช้เจาะรูสิ่งของ ต้องเผาไฟจนแดงแล้วจึงสิ่งที่จะเจาะ

เครื่องเขากาดเกิดขึ้นกลางหนองน้ำ เครื่องไม้ชนิดนี้ซ่อนไขไปพัน "ตันไฮ"¹ มีดครีมีไปทั่วบริเวณบ้านเมือง และไม่มีใครแก้ไขได้ ขุนบรมจึงให้ขุน . คือ ขุนไย ขุนไล และแม่อย่างาม² ทำหน้าที่เป็นผู้ถือสาร เดินทางไปสวรรค์บอกกล่าวแก่แกนฟ้าคิน และแกนฟ้าคินได้มอบหมายขุนที่ถือสารซึ่งวรรณกรรมขุนบรม เรียกแกน เช่นเดียวกัน เพราะเป็นเทพบริวารของขุนบรมที่ลงมาจากสวรรค์พร้อมขุนบรม ขุนผู้ถือสารจึงได้จัดความทุกข์เดือดร้อนตามคำสั่งของแกนฟ้าคิน พร้อมด้วยการเจาะผลน้ำเต้าสองผลที่เกิดบนเครื่องเขากาดนั้น³ สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ จึงไหลออกมาเจริญงอกงามขยายพืชพันธุ์ในโลกมนุษย์

ถ้าพิจารณา เปรียบเทียบกับอัครคัมภีร์พระสูตรหนึ่งในทิมนิกาย จะเห็นได้ว่า ความคิดเรื่องสร้างโลกและกำเนิดมนุษย์ในอัครคัมภีร์พระสูตร ซึ่งเป็นคัมภีร์พุทธศาสนามีลักษณะแตกต่างจากแนวคิดที่มีในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม ในอัครคัมภีร์พระสูตรสอนว่า โลกมีการเกิด ดับ มีความเจริญ ความเสื่อม ซึ่งจะเห็นได้ว่าตามความคิดนี้ โลกไม่ได้เกิดจากการเนรมิตของพรหม และไม่ได้เกิดจากการบันดาลของพระเจ้าเป็น เจ้าตามความคิดของศาสนาคริสต์ แต่เกิดจากธรรมชาติ ซึ่งมีดวงดาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ โลกนั้นเกิดขึ้นเมื่อ "----ล่วงระยะเวลาที่ยาวช้านาน เกิดง้วนดินลอยอยู่บนน้ำทั่วไป ได้ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้นเหมือนนมสดที่บุคคลเกี่ยวไ้งวด แล้วตั้งไว้ให้เย็นจับกัน เป็นผาข้างบน----"⁴

¹ คนอีสานเรียกตันไทรว่า ตันไฮ

² นิทานขุนบรม พิมพ์ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 70 หน้า 272 ขุนบรมให้เฒ่าเยอ แม่อย่างาม เป็นขุนสาส์น และแกนฟ้าคินให้เฒ่าเยอ แม่อย่างามไปพันไม้เครื่องเขากาดและเถ้าไล แม่มดพันตันไฮหลวง

³ นิทานขุนบรมในประชุมพงศาวดารภาคที่ 1 หน้า 390 กล่าวว่า พระอินทร์ให้ควายกับขุน เด็กขุนคานลงมาอยู่โลกมนุษย์ เมื่อควายตายเกิดเครื่องน้ำเต้าที่รูจมูกของซากควาย มีผลน้ำเต้าสองผล แกนซีแกนสี่เจาะผลน้ำเต้าคนชายหญิง สัตว์ สิ่งของไหลออกมามากมายจนไม่สามารถปกครองให้เรียบร้อยได้ พระอินทร์จึงส่งขุนครุ ขุนครองลงมาปกครอง ก็ยังไม่เรียบร้อย จึงได้ส่งขุนบรมลงมาพร้อมด้วยบริวารและอาญาสิทธิ์สำหรับลงโทษคนผิด

⁴ พระไตรปิฎก ภาษาไทยฉบับหลวง เล่ม 11 พระสูตรตันตปิฎก ทิมนิกาย ปาฎิกวรรค อัครคัมภีร์พระสูตร พิมพ์ครั้งที่ 4 เนื่องในโอกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ 2525) หน้า 67

จะเห็นว่า กำเนิดโลกในอัคริณสุตรเกิดขึ้นโดยธรรมชาติไม่ใช่เทวดาสร้างขึ้น และ
อัคริณสุตรยังกล่าวถึงกำเนิดชีวิตว่า

"---เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่โดยมากเหล่าสัตว์ย่อมเกิดในชั้นอากาศพรหม สัตว์เหล่านั้น
นั้นได้สำเร็จทางใจ มีชีวิตเป็นอาหาร มีรัศมีข่านออกจากกายตนเอง สัญจรไปในอากาศ--- และ
เมื่อจักรวาลทั้งหมดเป็นน้ำ มีดินนี้แลไม่เห็นอะไร ไม่มีดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ไม่มีกลางวัน
และกลางคืน ไม่มีฤดูกาล ไม่มีเวลา ไม่มีมนุษย์เพศหญิงเพศชาย---"¹

อัคริณสุตรอธิบายถึงสภาวะธรรมชาติต่าง ๆ ต่อไปสรุปความได้ว่า สัตว์ที่ล่องลอย
อยู่ในอากาศนั้นได้กลิ่นวันดิน จึงขึงวันดินที่ถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส เกิดความอยากได้บริโภคน
วันดิน รัศมีกายของสัตว์เหล่านั้นจึงหายไป ปรากฏดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ต่อมามีการดูหมิ่นผิว
พรรณกันขึ้น สัตว์เหล่านั้นจึงสูญเสียความดี งวันดินจึงหายไป เกิดกะบิดินขึ้นมาแทน สัตว์บริโภคน
กะบิดิน เกิดการดูหมิ่นผิวพรรณกันอีก กะบิดินหายไป เกิดเครือดิน สัตว์ทั้งหลายก็บริโภคนเครือดิน
เมื่อยังมีการดูหมิ่นผิวพรรณ เครือดินจึงหายไป เกิดข้าวสาลีมาแทน เมื่อสัตว์เหล่านั้นบริโภคนข้าว
สาลีซึ่งมีกาก จึงเกิดอวัยวะสำหรับขับถ่ายเกิดมนุษย์เพศหญิง เพศชาย² มีการแผ่ขยายพืชพันธุ์ต่อไป

การเกิดโลก และมนุษย์ที่ปรากฏในอัคริณสุตร เป็นลักษณะที่ค่อนข้างจะเป็นวิทยาศาสตร์
ปรากฏแนวคิดนี้ในวรรณคดีไทย โองการแข่งน้ำ ที่ไม่ปรากฏแนวคิดนี้ในวรรณกรรมเรื่องนี้ เข้า
ใจว่า เป็นเพราะแนวคิดเรื่องการกำเนิดโลกในแบบดั้งเดิมแพร่กระจาย และรู้จักกันดีในสังคม
อีสานในรูปมุขปาฐะ และเป็นแนวคิดที่ชาวบ้านยอมรับ

ถ้าหากพิจารณารายละเอียดเรื่องกำเนิดโลก ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม ก็จะได้ข้อ
คิดต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ 1. การสร้างปัจจัยในการดำรงชีวิต 2. การเปรียบเทียบเรื่องน้ำ
เต้าบึงกับชนเผ่าใกล้เคียง 3. การแยกเผ่าพันธุ์ และความ เป็นพี่น้องในระหว่างเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ

¹ อัคริณสุตร หน้า 69

² พุทธประวัติฝ่ายมหายานในธิเบต เรียงตามฉบับของ W. WOODVILLE ROCKHILL

1. การสร้างปัจจัยในการดำรงชีวิต

เมื่อพิจารณาถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ออกจากผลน้ำเต้ามั่งแล้วพบว่า สิ่งต่าง ๆ นั้นมีความสำคัญและจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม เศรษฐกิจแบบ เบ็ดเสร็จ มีการผลิตเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว เมื่อพิจารณาในหมวดสัตว์จะพบว่ามีทั้งสัตว์เลี้ยงเพื่อใช้งานเกษตรกรรม คือ วัวควาย สัตว์เลี้ยงเพื่อเป็นพาหนะ เช่น ช้าง ม้า สัตว์เลี้ยงเพื่อการอื่น คือ สุนัข แมว เป็นต้น ส่วนหมวดพืชผักก็ปรากฏเป็นพืชผักที่มนุษย์มีความต้องการในชีวิตประจำวัน เพื่อบริโภค หรือเพื่อปรุงรสอาหาร ชื่อผักที่ปรากฏเหล่านั้นในปัจจุบัน เป็นผักสวนครัวที่ชาวบ้านเก็บ เมล็ดพันธุ์เพาะปลูกบริโภคภายในครัวเรือน นอกจากนั้นยังมีอาหารประเภทของหวาน คือ ผลไม้ต่าง ๆ เช่น กล้วย อ้อย ลูกตาล ส่วนสิ่งของมีค่าซึ่งนับเข้าเป็นของมงคลประจำครัวเรือน คือ แก้วแหวนเงินทอง ก็ออกมาจากน้ำเต้า

ในประเด็นดังกล่าวข้างต้น อาจสรุปได้ว่า เมื่อแทนให้คนชายหญิงออกจากน้ำเต้ามั่งจำนวนมาก แทนก็ให้ปัจจัยในการดำรงชีวิตเพิ่มปริมาณขึ้นจากที่มีอยู่เดิม เพื่อให้เหมาะสมกับจำนวนของมนุษย์ที่เพิ่มขึ้น

2. การเปรียบเทียบเรื่องน้ำเต้ามั่งกับคนเผ่าใกล้เคียง

เรื่องคนเกิดจากน้ำเต้าหรือผลไม้ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เข้าใจว่า เป็นความเชื่อที่มีอยู่ก่อนแล้วในสังคมของคนเผ่าไทย ดังปรากฏเรื่องในตำนานเดียวกันนี้ในกลุ่มของคนไทยเผ่าอื่น ในหนังสือโบราณซึ่งกล่าวถึงคติความเชื่อของชาวไทยอาหมมือธิบาย เรื่องกำเนิดมนุษย์ไว้มีความพอสรุปได้ดังนี้

ครั้งหนึ่งดวงตะวันส่องแสงกล้าเผาบ้านนิเวศโลกเหือดแห้งไปหมด มนุษย์และสัตว์จึงล้มตายด้วยความกระหายและความร้อนกันระเนระนาด ความร้อนทวีมากขึ้นจนกระทั่งพื้นโลกแตกออกและน้ำพุ่งขึ้นมาท่วมโลก บรรดาสิ่งมีชีวิตถูกทำลายหมดสิ้น เหลือแต่ผู้เผ่าคนหนึ่งชื่อท้าวลิปสิง กับวัวตัวหนึ่ง ซึ่งอาศัยเรือหินเอาชีวิตรอด กระแสน้ำสูงขึ้นทุกที จนกระทั่งเรือหินลอยไปติดยอด เขาชื่อ อีป่า ผู้เผ่ากับวัวติดอยู่บนยอด เขาจนกระทั่งน้ำลด กลิ่นซากศพและสัตว์เหม็นขึ้นไปจนถึงสวรรค์ พวกเทวดาทนไม่ได้จึงส่งความร้อนลงมาทำลายซากศพเหล่านั้น ผู้เผ่าลิปสิงทนความร้อนไม่ได้ จำต้องฆ่าวัวแล้วเข้าไปซุกอยู่ในท้องวัว ท้าวลิปสิงพบ เมล็ดพืชทองอยู่ในท้องวัวก็เก็บเอา เมล็ดมาเพาะ เจริญงอกงามใหญ่โตและออกผลมีมาผลหนึ่ง ภายในผลพืชทองมีคนและสัตว์ นกและปลา กับพันธุ์ไม้ทุกชนิด ต่างตื่นนอนจะออกมาและส่งเสียงตะโกนจนได้ยินถึงหู เลงคอน (พระอินทร์) ผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ เลงคอนจึงส่งลูกชายคนโต ชื่อ อ้ายฟ้าลั่น ลงมาช่วย ซึ่งอ้ายฟ้าลั่น เห็นว่าจะต้องใช้สายฟ้าฟาดลูกพืชทองแตกออก แต่สายฟ้าจะต้องทำอันตรายต่อสิ่งที่อยู่ภายใน

ผลפקทองซึ่งต่างร้องขอให้ย้ายฟ้าสิ้น ฟาดสายฟ้าไปส่วนอื่น ๆ เพื่อเขาจะได้มีชีวิตอยู่เพาะปลูกทำมาหากินบนพื้นโลกต่อไป อ้ายฟ้าสิ้นคิดจะฟาดสายฟ้าลงไปที่ตรงวัว ควาย ผ่ายวัวควายต่างก็ร้องขอชีวิต โดยบอกว่า พวกมันจะช่วยมนุษย์ทำไร่ไถนา เมื่อไม่มีใครยอมให้ฟาดสายฟ้าลงในตำแหน่งที่ตนนั่งอยู่ ในที่สุดท้าวลิปสิงซึ่งนั่งอยู่บนหัวขั้วของผลפקทองก็ร้องบอกว่า เขาขอสละชีวิตหากมนุษย์ทั้งหลายจะบูชากราบไหว้ เขาตลอดไป อ้ายฟ้าสิ้นจึงฟาดสายฟ้าลงไปที่ตรงท้าวลิปสิงผลפקทองแตกออกมนุษย์และสัตว์ต่างกระโดดโลดเต้นด้วยความดีใจ เมื่อได้ออกจากผลפקทอง อ้ายฟ้าสิ้นสั่งสอนมนุษย์ให้รู้จักวิธีทำมาหากิน ส่วนท้าวลิปสิงก็ได้รับการเทอดทูน เคารพกราบไหว้¹

เมื่อพิจารณาเรื่องในนิราศของไทยอาหม กับเรื่องน้ำเต้าป่องในวรรณกรรมเรื่องขุนบรมพบว่า มีลักษณะคล้ายกันต่างกันเพียงวิธีการเกิดผลפקทองกับการเกิดน้ำเต้าป่อง² และหากสังเกตต่อไปแล้วยังพบว่า อ้ายฟ้าสิ้น เป็นลูกชายคนโตของพระอินทร์เช่นเดียวกับขุนบรม และเป็นผู้สอนงานอาชีพ สอนการดำรงชีวิตในสังคมมนุษย์เช่นเดียวกับขุนบรมอีกด้วย ด้วยลักษณะที่คล้ายกันดังกล่าวสันนิษฐานว่า เรื่องราวเหล่านี้มีที่มาจากแหล่งเดียวกัน ด้วยลักษณะการถ่ายทอดแบบมุขปาฐะ และด้วยเวลาอันยาวนาน เรื่องจึงไปปรากฏในที่ต่าง ๆ ในความหรือคำที่ผิดแผกกันไปตามความถนัดของปากและความนิยมของท้องถิ่นนั้น ๆ ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่า เรื่องราวจากกลุ่มชนใดได้รับอิทธิพลจากกลุ่มชนใด วินัย พงศ์ศรีเพียร³ ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า อาหมนิราศ นำเรื่องกำเนิดผู้คนไปจากไทยเมา เรื่องนี้เมื่อ วินัย พงศ์ศรีเพียร ไม่แสดงหลักฐานยืนยัน ผู้วิจัยจึงเห็นว่าสรุปยังไม่ได้ทีเดียวนัก เช่นเดียวกับเรื่องที่มีผู้เขียนคนเดียวกันสันนิษฐานว่า ขุนบรมส่งโอรสไปสร้างบ้านแปลงเมืองนั้น เป็นเรื่องของพญาวังดีโพธิญาณ ก็ไม่อาจถือเป็นข้อยุติได้เช่นเดียวกัน

¹ สารนาถ เยี่ยมไทยอาหม สายเลือดของเรา, เรื่องเดิม, หน้า 108-109.

² พงศาวดารเมืองแกลง ประชุมพงศาวดารภาคที่ 9 กล่าวว่า เทวดาและเทพนารี ผู้เป็นภรรยาหาคู่ อธิษฐานเข้าไปอยู่ในน้ำเต้าแล้วเหาะลอยมาตกโลกมนุษย์ ออกลูกหลานสืบพันธุ์ต่อไปเป็นพลโลกปัจจุบัน

³ วินัย พงศ์ศรีเพียร เรื่องเดียวกัน.

น้ำเต้ามั่ง คืออะไร เป็นสัญลักษณ์ของอะไรไม่อาจชี้ชัดลงไปได้แน่ชัด น้ำเต้าอาจเป็นสัญลักษณ์ของครรภ์ของผู้หญิง¹ หลวงวิจิตรวาทการ แสดงทรรศนะว่า น้ำเต้าคือ นม มนุษย์เกิดมามีชีวิตอยู่ได้ด้วยการกินนมจะเรียกว่า มนุษย์เกิดจากนมก็ได้และ หลวงวิจิตรยังได้อธิบายนัยของคนเกิดจากน้ำเต้ามั่งว่า หมายถึง การที่พลเมืองเกิดเพิ่มพูนขึ้นทุกที²

น้ำเต้าจะหมายถึงอะไร และเป็นนุกลาธิฐานของอะไรก็ตาม แต่ น้ำเต้ามั่ง ภาษาบาลีคือคำว่า ลาพ มนุษย์หญิงชายที่ออกจากน้ำเต้ามั่งจึงถูกเรียกว่า "ลาว" หรือ "คนลาว" มีกล่าวไว้ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม ลานที่ 19 ว่า

แต่นั้นคนจึง เลยสืบ เว้า	เอ็นว่าลาว ๆ
เหตุว่า เกิดในน้ำ	พูหมากมั่งมาแท้
บทว่า ลาพุนั้น	ก็ดูชัดขึ้นยากเอาแล้ว
แปลว่า หมากน้ำเต้า	มั่งแท้สิ่งเดียว (19.2)

ซึ่งมีความหมายว่า คนลาว ที่ถูกเรียกว่า ลาว ๆ เพราะเกิดในผลน้ำเต้ามั่ง ลาพ แปลว่า น้ำเต้ามั่ง

นอกจากความเชื่อเรื่อง การกำเนิดเผ่าพันธุ์มนุษย์จากน้ำเต้ามั่งดังกล่าวแล้ว ยังมีกระแสความเชื่ออีกกระแสหนึ่งที่กล่าวขานกันอยู่แม้ในปัจจุบัน นั่นคือ ความเชื่อเรื่องมนุษย์คู่แรกที่เป็นต้นกำเนิดเผ่าพันธุ์ มีลักษณะเช่นเดียวกับความเชื่อเรื่องมนุษย์คู่แรกของศาสนาคริสต์ที่เชื่อกันว่า อาดัมกับอีวา เป็นมนุษย์คู่แรกที่เป็นต้นกำเนิดเผ่าพันธุ์มนุษย์ชาติทั้งหมด ในแนวคิดดังกล่าวนี้ พุทธศาสนาไม่ได้อธิบายไว้ว่า มนุษย์คู่แรกที่เป็นต้นเผ่าพันธุ์นั้นคือใคร และไม่ได้ให้ความสำคัญของมนุษย์คู่แรก แต่จากการสืบสวนจากแนวคิดพื้นบ้านของคนไทยกลุ่มต่าง ๆ พบว่า แต่ละกลุ่มมีการอธิบายว่า มีการสืบพืชพันธุ์มาจากมนุษย์คู่แรก เล่าสืบทอดกันมาแบบปากต่อปาก ชั่วอายุหนึ่งต่อชั่วอายุหนึ่งอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่ไม่มีการจดบันทึกไว้ เป็นลายลักษณ์อักษร ฉะนั้นในปัจจุบันนี้จึงอยู่ในลักษณะของความทรงจำ

¹ ครรภ์ของผู้หญิงท้องแก่ใกล้คลอดมีรูปร่างลักษณะคล้ายน้ำเต้า และ เมื่อชาวบ้านเขย่าผลน้ำเต้าแห้งที่ตากไว้ เพื่อทำพันธุ์จะมี เสียงดังทำให้คน เขย่า เกิดจินตนาการว่ามีคนอยู่ข้างใน

² ขุนวิจิตรวาทการ เรื่อง เต็มดวง, หน้า 160

ที่เลื่อนกลาง

ในความ เชื่อ เรื่องมนุษย์คู่แรกค้น เผ่าพันธุ์ของประชาชนชาวอีสาน และประชาคมลุ่มแม่น้ำโขง เชื่อว่า "ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี"¹ เป็นบรรพบุรุษคู่แรกที่เป็นต้น เผ่าพันธุ์ แต่เป็นภาพที่เลื่อนกลางอยู่มาก กล่าวคือ เราไม่ได้เรื่องราวเกี่ยวกับปู่สังกะสา ย่าสังกะสีที่เป็นรูปนิทานอธิบาย เหตุหรือวัยประวัติของบรรพบุรุษคู่นี้เลย กระนั้นก็ตามยังพบอยู่ในสำนวนพูดที่กล่าวถึงอดีตอันยาวนาน มักจะกล่าวว่า "เมื่อครั้งปู่สังกะสา ย่าสังกะสี" และนอกจากนี้ยังพบว่า ประชาชนในภูมิภาคอีสาน มีการกล่าวถึงบรรพบุรุษอื่น ๆ อีก เช่น "ปู่อึม ย่าเผิง และยายจำสวน"² ซึ่งมีการกล่าวถึงในลักษณะสืบทอดแนวคิดต่อมาไม่พบรายละเอียดว่า บรรพบุรุษเหล่านั้นได้มีอิทธิฤทธิ์ในการปกป้องคุ้มครองเพทภัยแก่อนุชนรุ่นหลังอย่างไร จึงไม่มีพิธีกรรมในการ เช่น สรวง บวงพัส วิญญาณบรรพบุรุษเหล่านั้น

ความ เชื่อ เรื่องมนุษย์คู่แรกค้นกำเนิดของ เผ่าพันธุ์นี้ ประชาชนลุ่มน้ำ เจ้าพระยาและประชาชนภาคเหนือต่างก็มี เช่น เดียวกัน กล่าวคือในประชาชนภาคเหนือ เชื่อว่าบรรพบุรุษคู่แรกคือ "ปู่สังสา ย่าสังไส้" ในมโนทัศน์เช่นเดียวกับ "ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี" ของชาวอีสาน นอกจากนี้ภาคเหนือยังมี "ปู่สะะ ย่าสะะ" ในปัจจุบันมีพิธีกรรมทรง เจ้า เข้าผี เชิญวิญญาณของปู่สะะ ย่าสะะ มาประทับทรง เพื่อจัดมัด เป่าภัยพิบัติ³ ส่วนความ เชื่อ เรื่องบรรพบุรุษคู่แรกของประชาชนภาคกลางนั้น เกือบจะไม่อยู่ในความทรงจำของประชาชนทั่วไปแต่กลุ่มที่เป็น เจ้าพิธี เกี่ยวกับภูตผี

¹ความจริง บรรพบุรุษ ชื่อ ส่า และ สี คำว่า "สัง" เป็นคำนำหน้าชื่อผู้ที่ตายไปแล้ว เช่น นายสำลี ตายไปแล้ว เวลาเอ่ยถึง นายสำลี จะเต็มสัง เป็น สังนายสำลี ส่วนคำว่า "ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี" จะเอ่ยถึง เมื่ออธิบายเหตุผลของวิถีประชาชนหรือประเพณีปฏิบัติต่าง ๆ เป็นต้นว่า ห้ามการนอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก เมื่อซักถามคนแก่คนเฒ่าว่า ใครห้ามจะได้รับคำตอบว่า "ห้ามมาตั้งแต่ครั้งพ่อ แม่ ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี โน่น"

²ณรงค์ฤทธิ์ ศักดาณรงค์ "ย้อนรอยประวัติศาสตร์สังคมอีสานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น" ศิลปวัฒนธรรม . (ปีที่ 3 ฉ.9 กรกฎาคม 2525).

³ดูรายละเอียดใน ฉลาดชาย รมิตานนท์ "การทรงเจ้าเข้าผีใน จ. เชียงใหม่" เรื่องเดียวกัน

วิญญาณยังรู้จักกันอยู่ โดยเฉพาะพวกสัปเทร่อจะสืบทอดแนวคิดกันมาว่า วิญญาณบรรพบุรุษที่เป็นเจ้าของพื้นแผ่นดิน ในลักษณะที่เป็นมนุษย์คู่แรก คือ "ยายกลา ตากลี" บางครั้งก็เรียก "ยายกลิตากลา"¹ ฉะนั้นก่อนจะเผาศพจะต้องโยน เบี้ยลงบริเวณที่เผาศพ เพื่อเป็นการซื้อที่สำหรับเผา หรือเป็นค่าจ้างเผา หรือในบางท้องที่สัปเทร่อจะหาอาหารที่เป็น เครื่องย่ำใส่กระตังวางไว้ที่มุมเชิงตะกอน เพื่อขออนุญาตใช้ที่ดินสำหรับ เผาศพ

ความเชื่อเรื่องมนุษยชาติ เป็นลูกหลานของมนุษย์คู่แรก เช่น อีสานมีปู่สังกะสา ย่าสังกะสี เหนือมี ปู่สังสา ย่าสังไส้ แนวความเชื่อถือนี้อาจจะพ้องกันโดยบังเอิญ หรืออาจจะเกิดจากการติดต่อสื่อสาร ซึ่งทำให้สันนิษฐานได้ว่าต่างมีการสืบทอดวัฒนธรรมและความคิดในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องปู่สังกะสา ย่าสังกะสี นั้น รูปแบบและเนื้อความแยกกันโดยเด็ดขาดกับเรื่องขุนบรมซึ่งเป็นวีรบุรุษและเป็นต้นวงศ์จักรี

3. การแบ่งแยก เผ่าพันธุ์และมโนทัศน์ในเรื่องความเป็นพี่น้อง

การแบ่งแยก เผ่าพันธุ์ และมโนทัศน์ในเรื่องความเป็นพี่น้องที่ออกจากผลน้ำเต้า มีหลายเผ่าพันธุ์ ต่างร่วมกลุ่มตามสี่ของคิ้วพรรณ ทั้งนี้ก็เพราะวิธีการมีมนุษย์เหล่านี้ออกจากผลน้ำเต้าตามรูหรือร่องที่ต่างกัน น้ำเต้าผลแรกแทนชื่อใช้เหล็กเผาไฟร้อนจนแดง เจาะผลน้ำเต้าให้เป็นรู มนุษย์อยู่ข้างในถูกรวมควันไฟจึงมีผิวพรรณคล้ำ ขุนบรมจัดแบ่งเผ่าพันธุ์มนุษย์จากการเจาะรูด้วยเหล็กเผาไฟนี้เป็น 2 เผ่า คือไทยแล้ม และไทยวี ส่วนน้ำเต้าบุงผลที่สองแทนชื่อใช้ส่วเจาะผลน้ำเต้าให้เป็นรู มนุษย์ที่ออกจากการเจาะรูครั้งที่สองนี้จึงมีผิวขาว ผิวพรรณสวยงาม เป็นส่วนใหญ่ ถือเป็นพวกที่มีสง่าราศี ขุนบรมจัดแบ่งมนุษย์กลุ่มนี้เป็นสามเผ่าพันธุ์ คือไทยเลียน ไทยเลิง ไทยลล²

¹ เสรียุทธโกเศศ, ประเพณีเก่าของไทย, (พระนคร : แพร์พิทยาและโอเดียนส์โตร์ 2500) หน้า 588

² พระยาอนูมานราชชน, เรื่องของชาติไทย, (พิมพ์ เป็นอนุสรณ์เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเจสสิว ภูมิจิตร เมรุวัดธาตุทอง 28 กรกฎาคม 2513) หน้า 78 เสนอไว้ว่า มนุษย์ออกจากรูมี 2 หมู่ คือ ไทยลม และไทยลี ส่วนมนุษย์ที่ออกจากผลน้ำเต้าจากการเจาะด้วยส่ว มี 3 หมู่ คือ ไทยเลิง ไทยลล ไทยควาง

ในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม มีกล่าวถึงรูปร่างลักษณะของมนุษย์ที่ออกจากผลน้ำเต้าปิ้ง ทั้งสองผลไว้ชัดเจน ตัวอย่าง เช่น ในตอนขุนบรม เลือกสตรีที่จะอภิเษกเป็นเทวีให้กับโอรส

เจ้าจิง	มาเลือกแล้ว	ฝูงออกสูชี	
กิม	มีคนสม	ลูกคนพอเลี้ยง	
	ผิวคำด้าน	เสมอวรรณกาทำ	
ทั้งเล่า	ปากคำด้าน	เป็นหน้าอยากหัว	(23.2)

หรืออีกตอนหนึ่ง ขุนบรมจัดแบ่งกลุ่มเผ่าพันธุ์ ความว่า

	สูชีให้	เขาไปเป็นไพร่	
เหตุว่า	มีสูปฮ้าย	ดำด้านสิ่งหมี่	
ชื่อว่า	ข้าก่าฮ้าย	อยู่อ่อนภูสูง	
บอกให้	เขาเอาบิตอง	แบกกะบองมาให้	(22.1)

ความสองตอนข้างต้น แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ที่ออกจากรูชี่นั้น มีฐานะได้เพียงไพร่ หรือ ข้าทาส เท่านั้น และความยังอธิบายว่า มนุษย์กลุ่มนี้คือ ข้า ที่รูปชั่วตัวดำ อาศัยอยู่ตามภูเขานี้ยแห่งความดั่งกล่าวจึงอาจสันนิษฐานได้ว่า บริเวณประเทศไทยและบริเวณประเทศใกล้เคียงนั้น เดิมมีชนเผ่า อย่างน้อยหนึ่ง เผ่าอาศัยทำมาหากิน ซึ่งพวกนี้จะอาศัยอยู่แถบภูเข หรือที่ราบเนินเขา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ซึ่งมีความพอสรุปได้ว่า ชนเผ่าเดิมที่อาศัยอยู่บริเวณภาคเหนือของประเทศไทยก่อนและร่วมสมัยกับพระนางจามเทวี แห่งหริภุญไชย คือ พวกลัวะ¹ แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นก็ไม่ได้หมายความว่า มีชนสองเผ่าเท่านั้นอาศัยอยู่ในบริเวณแถบนี้ แต่ก็พอจะอนุมานได้ว่า มีชนเผ่าดั้งเดิมจริงในบริเวณแถบนี้ ก่อนที่จะมีคนเผ่าไทยในประเทศไทย และคนในประเทศใกล้เคียงรวมตัวกัน เป็นประเทศชาติ ส่วนคนไทยในประเทศไทยปัจจุบัน ตลอดถึงคนตระกูลไตในประเทศใกล้เคียงผู้ประพันธ์เข้าใจว่า คือ มนุษย์ที่ออกจากผลน้ำเต้ารูลิวซึ่งมีผิวขาว รูปร่างลักษณะดี เหมาะที่จะแต่งตั้งไว้รับใช้ใกล้ชิดกษัตริย์ เพราะนอกจากรูปร่างแล้วยังมีปัญญาฉลาดหลักแหลมอีกด้วย

จะอย่างไรก็ตาม ถ้าหากพิจารณาถึง เป้าหมายของผู้สรรค์สร้างตำนานในอีกแง่มุมหนึ่งแล้ว พบความหมายแฝงเร้นไว้ กล่าวคือ มนุษย์เกิดจากน้ำเต้าบุง เป็นทัศนะของผู้เขียนตำนานเพื่อรับใช้ชนชั้นปกครองในแง่ของการสร้างความสามัคคี สะดวกและง่าย ในการควบคุมกำลังคน เพราะความในตำนานมีนัยแห่งการสร้างและปลูกฝังความรู้สึกนึกคิดว่า แม้คนจะต่างเชื้อชาติต่างผิวต่างพรรณ ก็เกิดจากที่เดียวกัน นั่นคือ ทุกคนเป็นที่ เป็นน้องกัน มีบรรพบุรุษร่วมกัน ไม่ควรจะมีข่มเหง รังแก หรือรบราฆ่าฟันกัน ควรจะอยู่กันอย่างสันติวิธี

3. แนวคิดเรื่องกำเนิดชุมชนและการสร้างบ้านแปลงเมือง

ก่อนขุนบรมถือโอปปาดิกชาติมาปกครองโลกมนุษย์นั้น โลกมนุษย์เดือดร้อนวุ่นวายเต็มไปด้วยผี ปีศาจ ยักษ์ร้าย ฤาษีได้อ้อนวอนแกนฟ้าคืนให้ส่งเทพบุตรลงมา เป็นกษัตริย์ปราบปรามสิ่งเลวร้ายและปกครองมนุษย์โลก ที่ประชุมแกนหลวงเลือกได้ขุนบรม แกนฟ้าคืนราชาภิเษกขุนบรม เป็นกษัตริย์ ชี้นะสถานทีน่าน้อยอ้อยหนู เป็นสถานที่สร้างประสาท และชี้นะสถานที่ที่โอรสทั้ง 7 ของขุนบรมจะไปสร้างบ้านแปลงเมือง หลังจากนั้นขุนบรมพร้อมบริวารได้อพยพลงมาโลกมนุษย์

ถ้าพิจารณาในแง่ของพัฒนาการทางสังคม ตามที่มีการบันทึกไว้ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม

¹อิราวตี ไตรสังคะ "การศึกษาเชิงวิเคราะห์คำสอนพระยามังราย (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2525) หน้า 5-6 สันนิษฐานว่า กลุ่มชนดั้งเดิม ในดินแดนลานนาไทย คือ พวกลัวะ และขอม

จะเห็นถึงการตั้งหลักแหล่งของกลุ่มชนในสมัย โบราณและการจัดระเบียบสังคม เมื่อสังคมขยายตัว

ขุนบรมพร้อมด้วยข้าทาสบริวาร ซึ่งประกอบด้วยอำมาตย์มนตรี ข้าทาสและสนมอพยพมาจากเมืองสุวรรณคีมาตั้งหลักแหล่งที่น่าน้อยอ้อยหนานั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งให้เห็นถึงการอพยพโยกย้ายของกลุ่มคนจากที่หนึ่งไปตั้งถิ่นฐานในที่ใหม่ เข้าใจว่าบริเวณที่อพยพมานี้จะต้อง เป็นที่ที่เหมาะสมในการ เพาะปลูกและ เลี้ยงสัตว์ ซึ่งเป็นอาชีพหลักในสังคมสมัย โบราณ ในระบบ เศรษฐกิจแบบผลิตเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน อาจจะมีปัจจัยอื่นมีผลให้มีการค้นพบในระบบในบางครั้งจึงพบว่า มีการผลิตเพื่อสะสมด้วย แต่เป็นการสะสมเพื่อแลกเปลี่ยนปัจจัยในการดำรงชีวิต

ในกลุ่มคนที่อพยพมาอยู่ในบริเวณน่าน้อยอ้อยหนานั้น หลายคนอาจมีบทบาทและสถานภาพเหมือนกัน และหลายคนก็ต้องมีบทบาท และสถานภาพแตกต่างกันแต่ด้วยการ เบิกและสร้างสมวัฒนธรรมร่วมกันจึง เกิดสายสัมพันธ์ให้การยอมรับนับถือกันฉันญาติ เคารพ เลื่อมใส และยอมรับผู้นำคน เดียวกันคือ ขุนบรม ขุนบรมจึงมีบทบาทผู้นำสังคมและผู้นำวัฒนธรรมในเวลา เดียวกัน นอกจากนั้นแล้วขุนบรมยังดำรงฐานะของหัวหน้าครอบครัวใหญ่ครอบครัวหนึ่งในขณะที่มีสถานภาพ เป็นกษัตริย์

เพื่อสร้างสัมพันธ์อันดีในชุมชนและ เครือข่ายความสัมพันธ์ฉันญาติ วรรณกรรมขุนบรมจึงมุ่งส่งเสริม ระเบียบทางศาสนาและนำเข้ามา เป็นกฎระเบียบของสังคม ขณะเดียวกันก็กล่าวอ้างถึงสิทธิธรรม ในอำนาจว่าได้รับมอบหมายจากแกนฟ้าคืน เทพผู้เป็นใหญ่ในสวรรค์ ผู้วิจัย เข้าใจว่า พุทธศาสนา อยู่ภายในความคิดคำนึงของผู้คนในภูมิภาคแถบนี้มานานแล้ว จนอาจกล่าวได้ว่า โลกของเขา เป็น โลกพุทธ ดังนั้น เมื่อวรรณกรรมขุนบรมนำคำสอนของพุทธศาสนา เข้ามา เป็นแกนนำในการควบคุมสังคม พร้อมด้วยการกล่าวอ้างความสัมพันธ์กับแกนฟ้าคืนผู้ เป็นใหญ่ในบรรดา เทพบนสวรรค์ จึงได้รับการยอมรับจากประชาชนโดยทั่วไป เพราะพุทธศาสนานั้นมีอยู่ในใจแล้วทุกคน ส่วนแกนฟ้าคืนนั้นก็ เป็นความ เชื่อดั้ง เดิมของมนุษย์ว่า เป็น เทพผู้มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มีศีลธรรมดูแลรักษาคนดี

ในแง่ของพัฒนาการของสังคมโบราณ การตั้งหลักแหล่งและการสร้างองค์กรในการปกครอง เบื้องต้นของขุนบรมก็จัดได้ว่าเป็นการ "ตั้งบ้าน" ต่อมาจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น หลังจากที่มีมนุษย์ ออกจากน้ำเต้านึ่ง หมายความว่า สังคมขยายตัวทั้งจำนวนคนและดินแดน การดำรงอยู่ของสังคม

แบบอาศัยสายใยแห่งเครือญาติไม่สามารถดำรงความเรียบร้อยได้ เมื่อนั้น "บ้าน" จึงถูกแปลงเป็น "เมือง"¹ มีการจัดองค์กรที่กว้างขวางขึ้น ในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม หลังจากมนุษย์ออกจากน้ำเต้าปั้ง ขุนบรมได้อบรมสั่งสอนงานอาชีพ การดำรงชีวิต. จึงปรากฏความต่อมาว่ามีการจัดองค์กรทางอำนาจการปกครอง

แต่นั้น ขุนบุลม เจ้า	กษัตราคนประ เสริฐ
เสวยราชย์สร้าง	เมืองบ้านสูง เชียง
เจ้าจึงตั้ง	เป็นอาชญาจักร
สอนเสนา	ใส่ไปเป็นถ่าน
เพื่อให้ อาสาเจ้า	ราชาภูวนาถ
บ่ให้ . เคืองบาทพื้น	จอม เจ้าพระยอด เมือง
ขุนศรี ธรรมราชให้	เป็นมิ่งแสน เมือง
อัक्षा พนคนเคิก	ไพร่ไทยทั้งข้า
ขุนแสนให้	เป็นหมื่นหลวงกลาง

(ล้าน 23.1)

หมายความว่าจัดระบบการปกครองและอำนาจในรูปของหน่วยการเมือง

¹ธิดา สาระยา "สร้างบ้านแปงเมืองระบบเมืองคู่ สถาบันเมืองลูกหลวง", วารสารเมืองโบราณ, (ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 เมษายน-กรกฎาคม 2526) หน้า 13 ธิดา สาระยา เสนอว่า เมืองมีความหมายสำคัญ 2 ประการคือ เป็นแหล่งของชุมชนที่มีพื้นที่มีขอบเขตกำหนดไว้แน่นอนและมีโครงสร้างทางกายภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงขนาดของกลุ่มชนที่มีจำนวนและความซับซ้อนมากกว่าชุมชนหมู่บ้าน โครงสร้างทางกายภาพดังกล่าวนี้ ได้แก่ คูน้ำและกำแพงที่โอบล้อมแหล่งชุมชน สระน้ำ วัด บริเวณที่อยู่อาศัยของเจ้านายและขุนนางกับบริเวณที่อยู่อาศัยของประชาชนทั่วไป เมือง ในอีกความหมายหนึ่งหมายถึงการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มทางสังคมตั้งหลักแหล่งแน่นอน ซึ่งเป็นพัฒนาการขั้นต้นสุดของมนุษย์ ซึ่งถือเป็นความเจริญอยู่เหนือระดับสังคมชนเผ่าเร่ร่อน และแสวงหาที่เพาะปลูกทำกินในที่ที่เหมาะสม เมืองที่เกิดจากการรวมกลุ่มของคนในสังคมนั้น เริ่มจากกลุ่มเครือญาติอาจอ้างบรรพบุรุษเดียวกัน มีหัวหน้าผู้นำเป็นหลักสร้างสำนึกทางวัฒนธรรม เกิดกลุ่มชนที่มีสำนึกร่วมทางวัฒนธรรม ลักษณะการรวมกลุ่มดังกล่าวนี้ อาจเกิดขึ้นก่อนการสร้างเมืองทางกายภาพที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ เสียอีก

มีการตั้งตำแหน่งขุนนางในตำแหน่งต่าง ๆ โดยขอกบตบาทหน้าที่ไว้ชัดเจน

จากกรณีทีกล่าว่าว่า เมื่อถึงปีที่เก่า ประชาชนมีความเดือดร้อน เนื่องจากมีต้นไฮ¹ ซึ่งใหญ่โตมากเกิดกลางหนองน้ำและเกิด เครือน้ำเต้า เมื่อไม่มีบุคคลสามารถตัดต้นไม้ดังกล่าวได้ ในที่สุด แถนฟ้าคืนให้อำนาจกับ ถ้ำไล ถ้ำโย แม่อย่างำไปพันต้นไม้ บ้านเมืองก็ปลอดโปร่ง โลงแจ่งเจริญรุ่งเรืองสืบต่อมา จากเหตุการณ์ครั้งนั้น เส้นทางการติดต่อระหว่างสวรรค์กับมนุษย์ก็ถูกตัดขาด

ความดังกล่าวข้างต้น มีนัยของการสร้างความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มชนทั้งใหม่และเก่า โดยพยายามดึงเข้าสู่ความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับ เมืองทางกายภาพ² ประชาชนจะมีความรู้สึกร่วมกันในความสัมพันธ์กับขอบเขตและดินแดน ดังนั้นเมืองของขุนบรมจึงเป็นหน่วยการเมือง เป็นระบบการเมืองที่มีผู้นำผู้นำมีอำนาจปกครองโดยเด็ดขาด แยกตัวเองออกมา เป็นอิสระไม่ขึ้นตรงต่อเมืองใด ในขณะที่เดียวกันเรื่องขุนบรม ก็เร่งส่งเสริมวัฒนธรรม สร้างสมพฤติกรรมร่วมของสังคม โดยอาศัยปรัชญาของพุทธศาสนาและยังมีกรกล่าวอ้างอิงบารมีของเทพ คือ เมืองเดิมที่แยกตัวออกมา ซึ่งมักจะกล่าวย้ำเสมอว่า "ถนฟ้าคืนสิ่งมา" ดังนั้นในเวลาต่อมาเมื่อโอรสของขุนบรมแยกย้ายไปสร้างบ้านเมืองใหม่ และมีการสืบสันตติวงศ์จึงยังคงกล่าวอ้างถึงสายสัมพันธ์กับผู้นำคนแรก คือ ขุนบรม เพราะนั่นคือการอ้างถึงการสืบเชื้อสายจากเทพบนสวรรค์

เมื่อพัฒนาการของ "เมือง" ของขุนบรมอยู่ในระดับที่มีระบบการเมืองแน่นอน มีการแต่งตั้งอำมาตย์มนตรีและการจัดองค์กรในการปกครองและการเมือง กำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคคลไว้แน่นอน "เมือง" ภายใต้หน่วยการเมืองจึงกลายเป็นนครรัฐ³ โดยตัวของมันเอง

¹ หมายถึง ต้นไทร

² เมืองทางกายภาพ ในที่นี้ไม่จำกัดอยู่แต่เพียงบริเวณที่มีคูน้ำและกำแพงล้อมรอบ เพราะในสภาพสังคมที่ไม่สลับซับซ้อน คูน้ำและกำแพงอาจจะไม่จำเป็นนัก

³ นครรัฐ หมายถึง การรวมตัวของการเมือง การปกครอง รูปแบบ เผ่า ซึ่งยังไม่ถึงระดับประเทศหรือรัฐ เป็นวิวัฒนาการขั้นหนึ่งของมนุษย์ ที่รู้จักจัดระเบียบการปกครอง โดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ทางสายเลือด แต่รวมกลุ่มกันโดยยึดพื้นที่เป็นหลักแหล่ง อ้างถึง อุทัย หิรัญโต สารานุกรมศัพท์ทางรัฐศาสตร์ (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์ 2524).

ขุนบรมถึงแม้จะเป็นวรรณกรรมที่ประพันธ์จากเรื่องเล่าปรัมปรา แต่เนื้อหาของข้อความก็สะท้อนแนวความคิดเกี่ยวกับการตั้งบ้านตั้งเมืองและการเกิดนครรัฐ แม้รายละเอียดของเรื่องราวจะบ่งชี้ว่าเป็นนครรัฐที่เกิดโดยเจตนาารมณของเทพ เทพซึ่งสถานที่กำหนดชะตาเมือง เนรมิตบังจ้ายในการดำรงชีวิต ส่วนในด้านอำนาจของผู้นำหรือหัวหน้ามีข้อความอธิบายไว้ชัดเจนว่าผู้นำได้รับอาณัติสิทธิ์จากเทพ เทพแต่งตั้งเป็นกษัตริย์ โดยเน้นแนวทางแห่งธรรม กษัตริย์จึงได้รับการยอมรับด้วยความจริงใจจากประชาชน ในกรณีของขุนบรมนั้นในขณะที่มีบทบาทกษัตริย์ปกครองประชาชนก็มีบทบาทของหัวหน้าครอบครัวใหญ่ด้วย ในสังคมโบราณกษัตริย์เปรียบเป็นเช่นรัฐบาล มีบทบาทหน้าที่เช่นเดียวกับรัฐบาลในวรรณกรรมขุนบรมนั้น กษัตริย์ คือ หัวหน้าครอบครัว หัวหน้าครอบครัวคือ หัวหน้ารัฐบาล ดังนั้นเมื่อครอบครัวขยายตัว หมายถึงรัฐบาลเติบโตขึ้นด้วย เพื่อความเรียบร้อยของการปกครองและเพื่อการรักษาสถานภาพทางการเมืองให้มั่นคง ขุนบรมจึงกำหนดให้โอรสแยกไปสร้างบ้านเมืองใหม่

ธิดา สาระยา เสนอความคิดการสร้างบ้านแปลงเมืองว่า

"ธรรมนิยมที่แยกออกจากเมืองเดิมไปตั้งบ้านแปลงเมือง เป็นการรักษาสถานภาพทางการเมืองของเมืองเดิมให้มั่นคงด้วย การแยกออกไปเท่ากับเป็นการดึงความขัดแย้งออกนอกศูนย์กลางทางการเมืองเดิม แม้จะไม่มีผลในการส่งต่ออำนาจออกจากอำนาจศูนย์การเมืองเดิม แต่เป็นการลดความขัดแย้งโดยสร้างศูนย์อำนาจใหม่ขึ้นแข่งขันกันเอง และยังคงสัมพันธ์กับเมืองเดิมอาจเป็นในแง่เครือญาติบ้าง หรือยังคงผูกพันอยู่กับผู้นำที่มีบารมีมากของเมืองเดิม พงศาวดารล้านช้าง (ตำนานขุนบรม) กล่าวถึง ขุนบรมแข่งลูกทั้งเจ็ดที่ออกไปตั้งบ้านตั้งเมืองในกรณีที่บรรดาลูกจะแก่งแย่งแข่งดีแตกแยกกัน ฉะนั้นคำแข่งของขุนบรมคือ อำนาจบารมีที่อาจป้องกันความขัดแย้งได้ แต่ไม่ใช่เป็นอำนาจถาวร---"¹

¹ธิดา สาระยา เรื่องเดิม อ้างแล้วหน้า 14 อ้างถึง Richard Allan O'Connor, Urbanism and Religion: Community, Hierarchy and Sanctity in Urban Thai Buddhist Temples, (Ph.D. Thesis Presented to the Faculty of the Graduate School of Cornell University in Partial fulfilment for the Degree of Doctor of Philosophy) (January, 1978)

การสร้างศูนย์อำนาจใหม่ขึ้นแข่งขันกันเองในกรณีของโอรสทั้งเจ็ดของขุนบรมนั้น เป็นการแข่งขันที่ยึดถืออำนาจของบุญกรรม ประเด็นนี้ยืนยันได้จากคำแข่งโอรสทั้งเจ็ดของขุนบรม การแยกไปตั้งบ้านตั้งเมืองในระยะแรก แม้บางเมืองที่กล่าวถึงสภาพการเป็นเพียงการตั้งหลักแหล่งในระดับชุมชนหมู่บ้านเท่านั้น แต่การมีสายสัมพันธ์กับเมืองใหญ่ คือ เมืองเดิม ทำให้ชุมชนนั้นถูกนับเนื่องเข้าเป็นเมืองด้วย บางกรณีเมืองเหล่านั้นก็มีการพัฒนาขึ้นเป็นเมืองที่เป็นหน่วยการเมือง มีระบบการเมืองและกลายสภาพเป็นนครรัฐ หรือเป็นรัฐ ได้เช่นกัน

เมื่อพิจารณาเนื้อความที่ปรากฏ บ้านเมืองของขุนบรมเป็นนครรัฐศูนย์กลาง แผ่барมีโดยอาศัยสายใยแห่งสายโลหิตออกไปเจ็ดเมือง¹ มีเมืองต่าง ๆ ดังนี้

ขุนลอ	ไปครองเมือง	ชวา (ลาว)
ผีผาล้าน	ไปครองเมือง	หอแด (หนองแส)
สามจูสง	ไปครองเมือง	ขัว (เมืองน่าน)
ไสผง	ไปครองเมือง	ยวน
จัวอิน	ไปครองเมือง	โยทธยา
ลกกม	ไปครองเมือง	คำเกิด
เจ็ดเจือง	ไปครองเมือง	พวน

แนวคิดเรื่องโอรสแยกไปสร้างบ้านแปลงเมือง เป็นลักษณะของครอบครัวชนบทไทย นั่นคือ ถ้าครอบครัวใดมีลูกหลายคน เมื่อลูกแต่งงานก็จะแยกครอบครัวไปตั้งบ้านเรือนอยู่ต่างหาก เรียกว่า "ออกเรือน" พ่อแม่จะแบ่งทรัพย์สินสมบัติให้เป็นทุนทำมาหากิน ลูกคนสุดท้ายยังคงอยู่กับพ่อแม่คอยรับมรดกและเลี้ยงพ่อแม่ในยามแก่เฒ่า² ในสมัยโบราณที่ดินรกร้างว่างเปล่ามาก การออกเรือนนอก

¹แนวคิดเรื่องเมืองทั้งเจ็ดล้อมรอบเมืองศูนย์กลางนี้ น่าจะได้รับอิทธิพลมาจาก "เรื่องจักรวาล" โดยมีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง และมีเขาสัตตคัณฑ์คีรี ล้อมรอบเขาพระสุเมรุ อันเป็นแนวคิดของพุทธศาสนา และเป็นที่น่าสังเกตว่า เลข 7 มักปรากฏในเทพนิยาย และนิทานพื้นบ้านของไทย เช่น ปัญญาสชาดก เรื่องสุวรรณสังขชาดก กล่าวว่า พระเจ้ากรุงพาราณสีมีราชธิดา 7 นาง พิธีกรรมเก่า ๆ ก็ยังใช้เลข 7 เข้าไปด้วย

²ลวจังกราช มีโอรส 3 องค์ ให้โอรสสององค์ที่ไปสร้างบ้านสร้างเมือง ส่วนโอรสองค์สุดท้ายคอยว่าราชการแทนพ่อ รับราชสมบัติสืบต่อราชวงศ์

นอกจากจะแยกบ้านออกจากพ่อแม่สร้างบ้าน เรือนในบริเวณเดียวกัน หรือบริเวณใกล้เคียงแล้ว บางครั้งครัวใหม่ที่แต่งงานแยกบ้านออกจากพ่อแม่ก็จะไปตั้งหลักแหล่งทำมาหากินในที่ห่างไกลออกไป อาจจะไปจับจองที่รกร้างว่างเปล่า หักร้างถางป่า ทำไร่ ทำนาในที่ดินอื่น และในกรณีออกเรือน ไปอยู่ไกลก็ยังคงรักษาสถานภาพของความเป็นเครือญาติ มีการติดต่อสัมพันธ์ส่งข่าว เดินทางไปมา ทาสู่เยี่ยมเยียนกันอยู่เสมอทั้งญาติใกล้ญาติไกล และจะมีวันพบญาติในวันประเพณี ซึ่งยอมรับกันโดย การปฏิบัติสืบต่อกันมาถึงปัจจุบัน

ด้วยลักษณะของความเป็นเครือญาติแบบไทย นครรัฐของขุนบรมจึงเป็นศูนย์กลางประกอบ ด้วยเมืองบริวารคล้ายเมืองลูกหลวง นัยของข้อความข้างต้นคือ การขยายอาณาเขตที่ขุนบรม ครอบครอง นับว่าเป็นวิธีการขยายอำนาจรูปแบบหนึ่ง ผลพวงที่ตามมาคือ การเจริญเติบโตของ วงศ์ตระกูล และเผ่าพันธุ์

ตำนานขุนบรม เป็นวรรณกรรมที่ประพันธ์ขึ้นมาเพื่ออธิบายแนวคิดและพฤติกรรมของคนอีสาน ไบราณ รวมถึงแนวคิด เรื่องการเกิดนครรัฐดังกล่าว โดยเข้าใจร่วมกันในหมู่ชาวบ้านว่าเมืองหรือ นครรัฐแรก เกิดโดยเทพ เทพเป็นผู้เนรมิต แนวคิดเรื่องเทพเนรมิตนี้มีอยู่ทั่วทุกภาคของโลก ดัง ปราบกฏทฤษฎีกำเนิดรัฐของตะวันตก คือ ทฤษฎีเทวสิทธิ์¹ ซึ่งเป็นความคิดของประชาชนที่คิดว่า พระ เจ้าสร้างทุกสิ่งทุกอย่างในโลก รัฐก็เป็นการบันดาลและเจตนาของพระเจ้า กรณีรัฐของขุนบรม เป็นการบันดาลของพระเจ้าไทย คือ แถน

เรื่องกำเนิดเมืองและรัฐ ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรมก็ยังไม่ทั้งรูปแบบและวิธีการของ ตำนานเก่าของไทย ปราบกฏว่า ฤาษีได้หมายเขตแดนเมือง กำหนดตำแหน่งเมือง ผังหลักเมืองไว้ เช่นเดียวกับ จามเทวีวงศ์ ที่ปราบกฏว่า ฤาษีได้หมายเขตแดนเมืองไว้ ต่อมาพระพุทธเจ้าจึงเสด็จ มาทำนายว่าบริเวณแห่งนี้จะเจริญรุ่งเรืองเป็นที่ประดิษฐานพระบรมธาตุสำคัญ แต่เมืองที่ฤาษี หมายเขตแดนไว้ ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรมนั้นระบุว่า เป็นเมืองศรีสัตนาคนหุต²

¹ จรูญ สุภาพ, หลักรัฐศาสตร์, (พจนนศ. ไทยวัฒนาพานิช 2516) หน้า 17

² ดูรายละเอียดในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม ฉบับร้อยกรอง ลานที่ 7.1

เรื่องของ เมืองและนครรัฐ เป็นการ เสนอแนวคิดของสังคมอีสานอีกแนวหนึ่ง นั่นคือ ประชาชนในภูมิภาคแถบนี้มีความสัมพันธ์กันแม้ไม่ใช่โดยสายสัมพันธ์ทางเครือญาติ ในประชาชนโดยตรง แต่กษัตริย์ผู้ครอง เมืองในระยะก่อตั้งเมือง มีสายสัมพันธ์ทางสายโลหิตเมืองต่าง ๆ หรือ แคว้นต่าง ๆ จึงอยู่ในลักษณะเมืองที่เมืองน้อง ประชาชนก็เป็นเสมือนพี่น้องกัน หรือหากพิจารณาอีกแง่มุมหนึ่งแล้วพบว่า แถนนฟ้าคืนชี้นะ เมืองให้กับโอรสของขุนบรมคูประหนึ่ง เป็นนัยของการชี้แนะ การขยายอาณาเขต

4. โครงสร้างของสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม

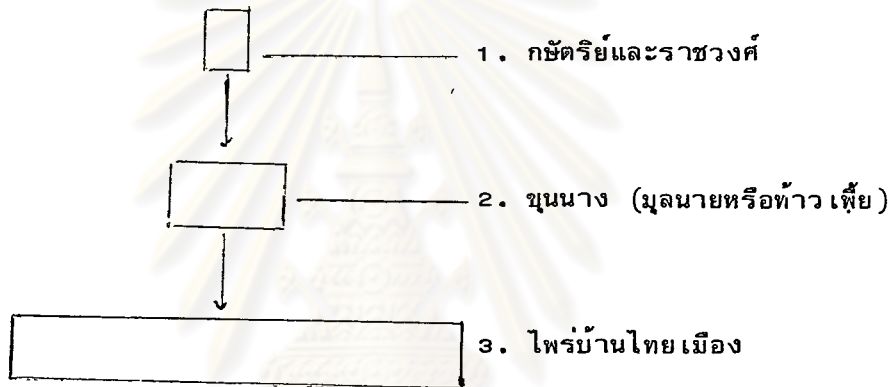
กลุ่มคนที่รวมกันอยู่เป็นบ้าน เป็นเมืองโดยทั่วไปนั้น ประกอบด้วยบุคคลที่มีฐานะทางสังคมหลายระดับชั้น แม้แต่ในสังคมระดับพื้นฐานคือ ระดับครอบครัวก็ยังประกอบด้วยบุคคลที่มีสถานภาพและบทบาทต่างกัน ในสังคมหมู่บ้านชนบทไทยอย่างน้อยก็ต้องมี ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และลูกบ้าน สังคมที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม เป็นลักษณะของสังคมโบราณที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมในระบบ เศรษฐกิจแบบผลิต เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน แม้บางครั้งจะเป็นการผลิตเพื่อการสะสมแต่เป็นการสะสมไว้เพื่อบริโภคหรือเพื่อแลกเปลี่ยนสำหรับบริโภค

ลักษณะของสังคมโบราณโดยทั่วไปแล้ว เป็นสังคมที่ไม่สลับซับซ้อน มีโครงสร้างด้านประชากรขยาย โดยปกติแล้วจะไม่มี การแบ่งชนชั้นในสังคมโบราณเลย แต่ในลักษณะของการดำรงอยู่จะมีการแบ่งชนชั้นโดยตัวของมันเอง อาจจะมีปัจจัยอื่นมีผลบิดเบือน โครงสร้างภายในไปบ้างในบางกรณี สังคมที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องขุนบรมมีลักษณะ เช่นเดียวกันกับสังคมโบราณทั่วไป โครงสร้างด้านประชากรคนไม่สลับซับซ้อน มีกษัตริย์เป็นผู้นำ ผู้ช่วยกษัตริย์คือขุนนาง และไพร่บ้านไทยเมืองซึ่งถือว่าเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของสังคม

บุคคลในสังคมจึงประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ 3 กลุ่ม มีระดับฐานะทางสังคมแตกต่างกัน บุคคลทั้ง 3 ระดับชั้นมีความสัมพันธ์กันในแนวตั้ง กษัตริย์ปกครองไพร่บ้านไทยเมืองโดยผ่านขุนนาง ขุนนางรับโองการและไปปฏิบัติการแทนกษัตริย์ ดังนั้นภารกิจของกษัตริย์ด้านการปกครอง หรือการสื่อสารสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับไพร่บ้านไทยเมืองแล้ว ขุนนางจึงเป็นสื่อกลาง และเป็นตัวจักรสำคัญที่ส่งเสริมให้เป้าหมายหลักของกษัตริย์บรรลุผล ไพร่บ้านไทยเมืองซึ่งเป็นผู้ได้ปกครองต่างก็ยินยอม น้อมรับบทบาทฐานะของตนเอง โดยยึดกฎของพุทธศาสนาเป็นบรรทัดฐาน. ดำรงชีวิตอย่างสันโดษ และเรียบง่าย เลี้ยงชีพด้วยการทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ภายในจิตสำนึกของความจงรักภักดีต่อ

กษัตริย์ โดยถือว่ากษัตริย์เป็นผู้มีบุญมามาก แม้บารมีปกเกล้าปกกระหม่อมจึงได้มีผืนแผ่นดินอาศัยอยู่ ในขณะที่เดียวกันกษัตริย์ก็มีแนวทางพฤติกรรมโดยยึดปรัชญาพุทธศาสนา และมุ่งอบรมสั่งสอนให้ประชาชนทุกคนของพระองค์ยึดมั่นในธรรม

โครงสร้างของสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องขุนบรมประกอบด้วยบุคคล 3 ระดับชั้น ระดับชั้นสูงสุด คือ กษัตริย์รวมทั้งราชวงศ์ ระดับชั้นที่ 2 รองจากกษัตริย์คือ ขุนนางหรือมูลนาย ระดับชั้นที่ 3 คือไพร่บ้านไทยเมืองซึ่งตรงกับสำนวนภาคกลางว่า ไพร่ฟ้าเข้าแผ่นดิน กลุ่มคนทั้ง 3 กลุ่มมีจำนวนตลอดถึงบทบาทและสถานภาพต่างกัน แยกให้เห็นได้ชัดตามผังข้างล่าง

ในสังคมอีสานโบราณ เจ้าเมืองอยู่ในระดับชั้นสูงสุด เป็นผู้นำสังคมและมีอำนาจสูง ตำแหน่งท้าวเพี้ย คือ ขุนนางที่มีความสำคัญรองจากเจ้าเมือง ชาวบ้านโดยทั่วไปรวมถึงพวกข้าทาสช่วงใช้ชั้นทางแถวของท้าวเพี้ยและขุนนางอื่น ๆ เป็นระดับชั้นที่ต่ำสุด

ในวรรณกรรมเรื่องนี้ขุนบรมรับโองการจากแกนฟ้าคืนให้ลงมาปกครองโลกมนุษย์ โดยแกนฟ้าคืนราชาภิเษกขุนบรม เป็นกษัตริย์ในกรณีนี้ ขุนบรมจึงอยู่ในตำแหน่งสูงสุด เป็นยอดของสามเหลี่ยม ซึ่งตามหลักของความเป็นจริงแล้ว กลุ่มบุคคลในระดับชั้นที่ 1 นี้รวมถึงโอรสของขุนบรมและเทวีด้วย

ในกลุ่มบุคคลระดับชั้นที่ 2 หมายถึง บรรดาเทพบริวารที่แกนฟ้าคืนแต่งตั้งให้ลงมายังโลกมนุษย์พร้อมกับขุนบรม และเมื่อขุนบรมพัฒนาบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองขึ้น ได้มีการแต่งตั้งเทพบริวารเหล่านั้นในตำแหน่ง "ขุน" หลายตำแหน่ง ที่น่าสังเกตคือไม่มีคนที่ออกจากผลน้ำเต้าปั้งได้รับการแต่งตั้งเป็นขุนนาง

บุคคลในระดับชั้นที่ 3 เป็นระดับชั้นต่ำสุด หมายถึงไพร่บ้านไทยเมืองที่ออกจากผลน้ำเต้า บุ้งทั้งหมด ปรากฏตามตัวอักษรว่า ขุนบรมเป็นผู้สอนงานอาชีพ สอนทำไร่ ทำนา ทอผ้า

กลุ่มบุคคลทั้ง 3 ระดับชั้น มีปะทะสัมพันธ์กันในแนวตั้ง สังคมดำรงอยู่โดยยึดปรัชญา พุทธศาสนาเป็นระ เเบียบสังคม ผู้นำของสังคมสร้างแบบแผนพฤติกรรม โดยอาศัยหลักธรรมของศาสนา พุทธในขณะที่ประชาชนยึดมั่นในหลักแห่งธรรม เป็นบรรทัดฐานในการปฏิบัติ ภายใต้จิตสำนึกที่เคารพ เลื่อมใสศรัทธาผู้นำ

5. แนวคิด เรื่องกำเนิดบุคคลในสังคม

โดยปกติชาวบ้านในสังคมท้องถิ่นจะฝังใจในด้านการปฏิบัติและความคิดความ เชื่อที่ บรรพบุรุษถ่ายทอด จึงมีการสร้างตำนานต่าง ๆ ขึ้นมาอธิบายพฤติกรรมและสิ่งที่เขา เชื่อถือ ขุนบรม แม้จะเป็นตำนานที่เล่าขานกันมานานก็ยังมีรายละเอียดที่อธิบายพฤติกรรมของชาวบ้าน และยังพบว่า นอกจากจะมีแนวคิดที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาผสมผสานกับแนวความ เชื่อดั้งเดิมแล้ว ยังมีแนวความคิดอื่น ๆ สอดแทรกในรายละเอียด เช่น แนวความคิดที่เกี่ยวกับกษัตริย์ และแนวความคิดที่เกี่ยวกับกำเนิด ของบุคคลในระดับชั้นต่าง ๆ

ชาวบ้านในสังคมอีสานโบราณนั้น เคารพยกย่องผู้เฒ่าผู้แก่ เชื่อถือในสิ่งที่ผู้เฒ่าผู้แก่เชื่อ และเล่าขานต่อมา เรื่องราวของขุนบรม เป็นเรื่องที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าขานผ่านมาหลายยุคหลายสมัย ในทำนองที่เชื่อว่าเป็นเรื่องจริง เชื่อว่าขุนบรมเป็นกษัตริย์องค์แรกของภูมิภาคนี้ เป็นวีรบุรุษ เป็น ผู้นำผู้ก่อให้เกิดมนุษย์ในโลก และเกิดสิ่งอื่น ๆ ในโลก ขุนบรมเป็นผู้รู้บุญรู้กรรม มีคุณต่อชาวโลก ด้วยการสั่งสอนอบรมธรรมและสั่งสอนงานอาชีพแก่มนุษย์โลก ในลักษณะดังกล่าวจึงได้มีการอธิบาย พื้นภูมิหลังของขุนบรมว่า เป็นเทพบนสวรรค์ ไม่ใช่มนุษย์ธรรมดาสามัญ ในขณะเดียวกันก็พยายาม อธิบายถึงบุคคลในสถานภาพอื่น ๆ ในสังคมว่า มีพื้นหลังความเป็นมาอย่างไร

การประพันธ์วรรณกรรมเรื่องขุนบรม ให้รายละเอียดเกี่ยวกับกษัตริย์ เช่น กล่าวถึง ความเป็นมา ความสำคัญของกษัตริย์ทำให้เข้าใจว่า ผู้ประพันธ์ใกล้ชิดกับกษัตริย์

5.1 กำเนิดกษัตริย์

วรรณกรรมเรื่องขุนบรมนั้น เห็นได้ชัดว่าผู้ประพันธ์พยายามจะ เน้น เกี่ยวกับกษัตริย์ว่า

ไม่ใช่มนุษย์แต่เป็นเทพนฟ้า ถือโอบปาติกะชาติมาเป็นกษัตริย์บนโลกมนุษย์ ส่วนกษัตริย์ผู้สืบสันตติวงศ์ ต่อมาแม้ว่าจะไม่เป็น เทพมาจากสวรรค์โดยตรง ก็ถือว่าสืบเชื้อสายมาจากเทพ แนวความคิดเรื่อง เทวราช และการกล่าวอ้างความสัมพันธ์ทางสายเลือด เป็นวิธีหนึ่งเพื่อได้มาซึ่งสิทธิธรรม และเพื่อการยอมรับนับถือจากประชาชน โดยอาศัยความเชื่อดั้งเดิมของประชาชนในเรื่อง เทวดา ฟ้า แถน และการนับถือผีบรรพบุรุษ แนวคิดนี้พบในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่¹ กล่าวถึงลวจังกราชเป็นเทพ ไต่พงษ์ลงมา เป็นกษัตริย์ปกครองภาคเหนือสืบสันตติวงศ์ถึงกษัตริย์ที่มีตัวตนจริง เป็นลักษณะแนวคิด เทวราช เช่นเดียวกับวรรณกรรมเรื่องขุนบรม

รายละเอียดของเหตุการณ์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องขุนบรมในมิติของเวลานั้น มีว่า ขุนบรมเป็นกษัตริย์ช่วงกาลเวลาหนึ่งที่พุทธศาสนาเสื่อมสูญ นั่นคือ ช่วงแห่งการสิ้นสุดศาสนาของ พระพุทธกัสสป และเป็นช่วงก่อนที่พระพุทธโคดมจะลงมาตรัสรู้ แนวคิดเรื่องกำเนิดกษัตริย์ในช่วงเวลาโลกมนุษย์ไม่มีพระพุทธเจ้านี้เป็นแนวคิดทำนองเดียวกับที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง ซึ่งกล่าวว่า

"---ผีเมื่อกาลอันใด แลพบพระพุทธเจ้าแลพระปัจเจกโพธิสั จึงมีพระญาณหาจักร-
พรรดิแทนสั"²

วรรณกรรมเรื่องขุนบรม มีรายละเอียดของเนื้อเรื่องเมื่อสูญสิ้นศาสนาของพระพุทธกัสสป โลกมนุษย์ขาดความสุข เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายไปทั่วทุกแห่ง มีผี เปรต ปีศาจ และยักษ์ร้าย จำนวนมาก ผีกับคนก็รบราฆ่าฟันกันอยู่เสมอ ผู้นำสังคมในยุคนั้นคือ ฤาษี รายละเอียดกล่าวว่าฤาษีสองคนพี่น้องได้หมายเขตแดนเมืองและทำเครื่องหมายสำหรับกษัตริย์สร้างราชวังไว้แล้ว สั่งให้พระยานาคผู้มีฤทธิ์ซึ่งอยู่ในที่ต่าง ๆ ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาเฝ้า โดยบอกกับเหล่าพระยานาคว่า สถานที่นี้เป็นสถานที่สำหรับกษัตริย์ผู้มีบุญบารมีสูง จากนั้นฤาษีได้อ้อนวอนพระอินทร์ให้ส่งเทพบุตรลงมาปราบปรามยุคเข็ญ สร้างความเจริญรุ่งเรืองเพื่อพระพุทธเจ้าองค์ใหม่จะลงมาตรัสรู้ เรื่องราวทราบถึงแถนฟ้าคืน แถนฟ้าคืนจึงจัดให้มีการประชุมเหล่าแถนผู้ใหญ่ที่ประชุมเลือกได้ขุนบรม

¹ สำนักนายกรัฐมนตรี., ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, (พระนคร : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์, 2514), หน้า 4.

² ไตรภูมิพระร่วง หน้า 98.

ในรายละเอียดของเรื่องราวดังกล่าวนั้น เป็นแนวความคิดของชาวบ้านที่มาจากความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีฟ้า ผีแถน ผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนาเรื่องบุญกรรม นอกจากนั้นยังมีรายละเอียดอื่น ๆ ผงเเร้นอยู่ นั่นคือ คุณสมบัติของกษัตริย์ ลักษณะของผู้นำ อันอาจถือว่าเป็นความต้องการร่วมของชาวบ้าน เพราะคุณสมบัตินั้นจะส่งผลไปสู่พฤติกรรมส่วนพระองค์ของกษัตริย์และวิธีการปกครอง

คุณสมบัตินៃกษัตริย์

คุณลักษณะของกษัตริย์ที่ถาษีซึ่งเป็นตัวแทนของสังคมมนุษย์ระบุนในการอ้อนวอนขอต่อแถนฟ้าคินคือ

1. เป็นเทพบุตร
2. เป็นผู้มึญบารมีสูง
3. เป็นผู้รู้คดีโลก คดีธรรม ยึดมั่นในทศธรรม มีศีลธรรมประจำใจเสมอ
4. เป็นผู้มึใจเมตตาต่อสัตว์และมนุษย์ทุกคน ดังความว่า

“จงให้	เทพบุตรเจ้า	มึญอันมาก
	ไปก่อสร้าง	เมืองบ้านสูงเฮือง แดเนอ
ทั้งเลา	สลาตฐ์	คลองโลกธรรมสึบ
	มึธรรมศีล	ชู้วันแวนแม้ง
	ใจแผ่กว้าง	ผายโผดบัณณสัตว์
	อยู่บายบาน	ไพรโททังค้าย

เมื่อแถนฟ้าคินประชุมเหล่าแถนหลวง จึงได้ย้าถึงความสำคัญของคุณลักษณะดังกล่าว โดยได้ให้ความสำคัญกับคุณลักษณะในข้อ 2 คือ มึญบารมีสูง โดยให้เหตุผลว่า หากบุญน้อยลงไปเป็นใหญ่ในชมพูทวีป ก็ไม่สามารถปราบปรามยุคเข็ญและไม่สามารถสร้างความเจริญรุ่งเรืองได้ ผู้มึญมากสร้างสมบารมีมาแสนกัลป์จึงจะปกครองชมพูทวีปอยู่ได้จนแก่เฒ่า ดังความว่า

คนใด	มึญน้อย	ลงไปเป็นใหญ่ สันนั้น	
บ่อาจ	จักผายพื้น	ทงได้สูงเฮือง	(๑.1)

คนใด บุญมากล้น

สร้างแต่แสนกัลป์ ดั่งนั้น

ก็จึง ทงขุมพู

อยู่ดีถึงเถ้า

(10.1)

ซึ่งในที่สุดที่ประชุมแกนก็เลือกได้ขุนบรม เหตุเพราะ เมื่อเปรียบเทียบกับเทพบุตรอื่น ๆ แล้ว ขุนบรมเป็นผู้มีคุณสมบัติครบถ้วนทั้ง 4 ประการ เหมาะสมสำหรับการลงมาเป็นกษัตริย์ที่สุด

สัญลักษณ์ของอำนาจ

เมื่อเลือกได้ขุนบรม แถนฟ้าคินราชาภิเษกขุนบรมเป็นกษัตริย์ และได้มอบของมงคลต่าง ๆ สำหรับกษัตริย์ให้กับขุนบรม เพื่อเป็นเครื่องประกาศความเป็นพระเจ้าแผ่นดินผู้ยิ่งใหญ่ ซึ่งมี พระขรรค์ พระแสงดาบ ข้างและม้า ที่มีลักษณะดีเลิศ¹ รวมทั้งของมงคลอื่น ๆ เช่น แก้วแหวน เงินทอง นอกจากนั้นแถนฟ้าคินยังได้เลือกเทวี 2 นาง นางหนึ่งชื่อ ยมพาลา เป็นบุตรของแถนแดง อีกนางชื่อว่า ออกแดง เป็นบุตรของแถนซัง แถนฟ้าคินได้อภิเษกเป็นมเหสีของขุนบรมทั้ง 2 นาง โดยให้นางยมพาลาเป็นมเหสีฝ่ายขวา นางออกแดงเป็นมเหสีฝ่ายซ้าย และได้เลือกอำมาตย์มนตรี มีชื่อว่า ขุนต่าง ๆ เพื่อรับตำแหน่งหน้าที่ในมนุษยโลก

ถ้าพิจารณาเปรียบเทียบกับไตรภูมิพระร่วงก็นับว่า ขุนบรมเป็นกษัตริย์ที่เกือบพร้อมด้วยจักรพรรดิรัชนี² ยกเว้นแก้วดวงหนึ่งที่ไม่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม คือ จักรแก้ว ตามคติพุทธถือว่าเป็นแก้วสำคัญอันดับแรกสำหรับจักรพรรดิ จักร หรือ ล้อรถศึกที่หมุนไปตลอดดินแดน อาณาเขตเป็นเครื่องหมายแสดงว่าอำนาจกษัตริย์มีมากหรือน้อย จักรจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจ ปรัชญาพุทธศาสนาถือว่า ธรรมคืออำนาจของจักรพรรดิ พระจักรพรรดิทรงครองโลกโดยธรรม จักรของพระองค์หมุนไปด้วยธรรม³ ขุนบรมเป็นวรรณกรรมชาวบ้านที่อิงหลักปรัชญาพุทธศาสนา ขุนบรมเป็นธรรมราชา

¹ ข้างและม้า เป็นพาหนะของกษัตริย์โบราณ นำเสด็จสู่ประเทศที่ต้องพระประสงค์

² จักรพรรดิรัชนี ตามคติพุทธมี 7 อย่างคือ จักรแก้ว ข้างแก้ว ม้าแก้ว มณีแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว ขุนพลแก้ว ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงว่า ขุนพลแก้ว เป็นแม่ทัพ ฉลาดในเชิงรบมีความกล้าหาญ เข้มแข็ง เด็ดขาด มักจะได้แก่โอรสองค์โตของกษัตริย์ อ้างถึง พระไตรปิฎก พระสูตรตันตปิฎก เล่ม 2 ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาสุทฺถสนสูตร

³ ทัศนีย์ ลินสกุล จักรพรรดิราชาธิปไตยในคติอินเดีย (วิทยานิพนธ์การศึกษาริฎญาอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519) หน้า 53-54.

ปกครองประชาชน โดยอาศัยหลักธรรมของศาสนาพุทธ

ด้วยอาณัติจากสวรรค์คือ แถนฟ้าคิน ขุนบรมเป็นกษัตริย์ที่เปรียบพร้อมด้วยสิ่งต่าง ๆ ตามสถานภาพของกษัตริย์พึงมี ขุนบรมจึง เป็นกษัตริย์ผู้มีอำนาจสิทธิ์ขาด การปกครองครั้งนั้นนับว่า เป็น ราชาธิปไตย ที่อำนาจและสิทธิ์ขาดอยู่ที่บุคคลคนเดียวคือขุนบรม และ เนื่องจากขุนบรมเป็น เทพที่คัดเลือกแล้วว่ามีบุญ มีศีลธรรม รู้ทศพิธราชธรรม ขุนบรมจึง เป็นผู้ปกครองที่มีอำนาจเหนือบุคคลอื่นในสังคมเชิงธรรม เป็นธรรมราชาของสังคม

เปรียบเทียบกำเนิดผู้นำในอัครกัณฐสูตร

พิจารณาเนื้อความในพระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิการค ในอัครกัณฐสูตร พบว่าการเกิดผู้นำมีมูลเหตุเช่นเดียวกับที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม กล่าวคือ เมื่อสังคม รุ่งววย เพราะความขัดแย้ง เบียดเบียน แย่งชิงข้าวสาส์กัน ภายหลังจากมีการลงโทษคนผิดแล้วยังมีการทำผิดซ้ำซาก จึงประชุมตกลงร่วมกันว่า

"---พวกเราจักสมมติสัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้ว่ากล่าว ผู้ที่ควรว่ากล่าวได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ดีเตียนผู้ที่ควรดีเตียนได้โดยชอบ ให้เป็นผู้ขบไล่ผู้ที่ควรขบได้โดยชอบ---"¹

ดังนั้นผู้นำ หรือหัวหน้าในอัครกัณฐสูตรจึงได้ชื่อว่า มหาชนสมมติและด้วยเป็นใหญ่แห่งเขต จึงได้ชื่อว่า กษัตริย์ มีรูปบาลีว่า ชัดตียและด้วยยังชนให้สุขใจได้โดยธรรม จึงได้ชื่อว่า ราชา²

เมื่อสัตว์เหล่านั้น กำหนดหน้าที่ของผู้นำตามความจำเป็นของสังคมแล้ว สัตว์เหล่านั้นจึงพากันเข้าไปหาสัตว์ที่มีคุณลักษณะดังนี้

"---สัตว์ที่สวयงามกว่า น่าดู น่าชมกว่า น่าเลื่อมใสกว่า และน่าเกรงขามมากกว่าสัตว์ทุกคน---"³

¹ พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิการค พิมพ์ครั้งที่ 4 ฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (กรุงเทพฯ : กรมศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2525), หน้า 70.

² พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิการค. อัครกัณฐสูตร, หน้า 71.

³ พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 11 พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิการค อัครกัณฐสูตร. หน้า 70.

ในพุทธประวัติฝ่ายมหายาน¹ เกี่ยวกับกำเนิดผู้นำมีความคล้ายคลึงกับที่ปรากฏในพระไตรปิฎก การคัดเลือกผู้นำอาศัยเหตุเดียวกัน และยังพบว่ากำหนดคุณลักษณะของผู้นำคล้ายคลึงกันกับที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

"---พวกเราควรประชุมกันเลือกจากระวางพวกเราเองหาจำพวกคนที่ส่งฝ่าฝ่าเหยที่สุดใหญ่ที่สุด งามที่สุด และแข็งแรงที่สุด ตั้งให้เป็นเจ้าปกครองนาของเรา จะได้ลงโทษแก่พวกเรา ซึ่งทำการอันควรลงโทษ และให้บำเพ็ญแก่พวกเราซึ่งทำการอันเป็นคุณควรยกย่อง---"²

ในพุทธประวัติฝ่ายมหายาน ขยายความของคำว่า "กษัตริย์" ว่า มหาชนสมมติได้เป็นเจ้าปกครองและป้องกันนาให้พ้นอันตราย จึงได้รับนามอีกอย่างหนึ่งว่า "ผู้ปกครองนา" (เกษตร) หรือ กษัตริย์ตามคำอธิบายดังกล่าวข้างต้น แสดงว่า กษัตริย์ มาจากคำ เกษตร ซึ่งแปลว่า ผู้ปกป้องคุ้มครองนา³

การเกิดผู้นำ คุณลักษณะของผู้นำ และอำนาจหน้าที่ของผู้นำในพระไตรปิฎก และในพุทธประวัติฝ่ายมหายาน คล้ายคลึงกันมาก โดยเฉพาะบทบาทหน้าที่ที่ระบุชัดว่า "ปกป้องคุ้มครองนาและให้คุณให้โทษกับผู้ที่เราให้

เปรียบเทียบกำเนิดผู้นำในวรรณกรรมเรื่องขุนบรมกับในพระไตรปิฎก พบว่า มีลักษณะเหมือนกัน คือ

1. มูลเหตุแห่งการกำเนิดผู้นำ คือความเดือดร้อนร่วมววยในสังคม
2. ผู้นำมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการให้คุณให้โทษกับสมาชิกของสังคม

นอกจากลักษณะที่เหมือนกันดังกล่าวแล้ว ยังพบว่า มีลักษณะที่แตกต่างกัน คือ

1. ผู้นำ ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรมนั้น เลือกจากเทพนสวรรค์ลงมาเป็นผู้นำในมนุษยโลก อยู่ในฐานะเทวราชา ส่วนผู้นำในพระไตรปิฎกและที่ปรากฏในพุทธประวัติฝ่ายมหายาน คัดเลือกบุคคล

¹ พุทธประวัติฝ่ายมหายาน ในธิเบต, เรื่องเดียวกัน.

² พุทธประวัติฝ่ายมหายานในธิเบต, หน้า 8.

³ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, เรื่องเดิมอ้างแล้ว, หน้า 17.

หนึ่งในสังคมขึ้นมาดำรงตำแหน่ง มีฐานะเป็นมหาชนสมมุติ

2. บทบาทหน้าที่บางส่วน กล่าวคือ "ขุนบรม" นั้นนอกจากจะ "ปกป้องคุ้มครองและให้คุณให้โทษ" แล้ว ยังอบรมสั่งสอนศีลธรรม และงานอาชีพต่าง ๆ ด้วย

3. ลักษณะของผู้นำ ปรากฏว่า ในพระไตรปิฎก เล่ม 11 พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค อคคัณสูตร และในพุทธประวัติฝ่ายมหายานนั้นบ่งบอกลักษณะทางกายภาพไว้เด่นชัด แต่ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม ไม่เน้นลักษณะทางกายภาพเลย กลับมุ่งไปที่บุญบารมีสูง แม้คุณลักษณะที่ถูกระบุต่อแทนก็ไม่ปรากฏลักษณะของเอกบุรุษ แต่ระบุลักษณะของธรรมราชา รู้คติโลก คติธรรม ยึดมั่นในทศพิธราชธรรม

ลักษณะของกษัตริย์ตามที่ปรากฏในวรรณกรรม เรื่องขุนบรมคือ ธรรมราชา เข้าใจว่าเป็นคุณลักษณะของกษัตริย์ในอุดมคติของพุทธชน ซึ่งถือว่า ธรรมคืออำนาจของพระจักรพรรดิ ยังให้เกิดความรักใคร่และศรัทธาของประชาชนซึ่งมีอิทธิพลและคุณค่าในการบันดาลความสำเร็จในทุกด้าน อนึ่งพุทธชนต่างมีความเชื่อว่าคนมีบุญมาก ทำบุญกุศลเสมอ ถือศีลปฏิบัติธรรมประจำ เป็นผู้มีความงามผ่องแผ้วทั้งใจและกาย ไสสะอาดหมดจดปราศจากสิ่งมัวหมอง นำเสื่อมเสื่อศรัทธาของบุคคลทั่วไป ดังนั้นจึงสามารถจะตีความได้ว่า ลักษณะธรรมราชาของขุนบรมควบลักษณะของ เอกบุรุษทางกายภาพ เช่นเดียวกับที่ปรากฏลักษณะเอกบุรุษในพระไตรปิฎก ดังปรากฏว่า โอรสของขุนบรมมีรายละเอียด เจนถึงลักษณะทางกายภาพดังกล่าว¹ ชัดเจน

ขุนบรม เป็นวรรณกรรมที่อิงพุทธศาสนา กล่าวถึงการสืบสันตติวงศ์ตามแนวพุทธศาสนา ขุนบรม เป็นต้นวงศ์กษัตริย์โลกมนุษย์ โดยโอปาติกาชาติจากสวรรค์ตามโองการของแกนฟ้าคิน เป็นโอรสของแกนฟ้าคิน แนวความคิดนี้คล้ายกับแนวความคิดของจีนและอินเดีย จีนกล่าวว่า ฮองเต้ของเขา คือ โอรสสวรรค์ แนวความคิดอินเดีย ปรากฏในไตรปิฎกอุปัชฌาย์ว่า เทพทำพิธีบวงสรวงพระ-พระราชดี และพระองค์ส่งโอรสคือ พระอินทร์มาเป็นราชาของเหล่าเทพ²

¹ดูรายละเอียดใน ว.เรื่องขุนบรม ลานที่ 15.2

²ทัศนีย์ ลินสกุล "จักรพรรดิในคติอินเดีย" หน้า 4.

สังเกตชื่อคนที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม คำนำหน้าชื่อโอรสของขุนบรม เป็นคำเรียกคนไทยโบราณจากอันดับหนึ่งถึงอันดับเจ็ด คือ อ้าย ยี่ สาม สี่ (ใส) จั่ว ลก เจ็ด ส่วนชื่อผู้หญิงตามลำดับคือ เอื้อย อี อาม ไอ อัว¹ ลูกสะใภ้ของขุนบรม ชื่อคล้ายชื่อผู้หญิงไทยโบราณคือ เอื้อย อูร อาม ไอ มาศ ลุน (คนสุดท้อง) และถ้าพิจารณาในประเด็นหนึ่งของเนื้อหา พบว่าขุนบรมมีครรลองของชีวิตเช่นเดียวกับสามัญชน สังเกตได้จากสิ่งของต่าง ๆ ที่นำมาจากเมืองของแถบฟ้าคืน เช่น หม้อ ไท จอบ เสียม มีด พร้า วัวควาย อุปกรณ์และสัตว์เลี้ยงดังกล่าว แสดงถึงการดำรงชีวิตอยู่ด้วยการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ อันเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านไทย ทั้งนี้ทั้งนั้น อาจจะเป็นได้ว่า กษัตริย์ในสมัยโบราณมีชีวิตความเป็นอยู่เช่นเดียวกับสามัญชน

ขุนบรม เป็นกษัตริย์ตามแบบกษัตริย์เทวราช ทั้งนี้เข้าใจว่าจุดมุ่งหมายหลักของการประพันธ์วรรณกรรมเรื่องขุนบรมในประเด็นของกษัตริย์นี้คือ การแสดงถึงสิทธิธรรมในอำนาจหน้าที่ของกษัตริย์ แต่ในขณะที่เดียวกันก็พยายามแสดงแนวคิดของชาวบ้านในเรื่องคุณลักษณะของกษัตริย์ที่ชาวบ้านต้องการ

5.2 กำเนิดขุนนาง (มุลนาย)

ขุนนาง หรือมุลนาย คือตำแหน่งผู้ช่วยและผู้รับคำสั่งของกษัตริย์ทั้งกิจการที่เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่โดยตรงของกษัตริย์และที่เกี่ยวกับกิจการส่วนพระองค์ ในสังคมที่ไม่สลับซับซ้อน ดังเช่นสังคมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องขุนบรม การสื่อสารก็ดี การรับสารก็ดีอาจจะไม่สลับซับซ้อนดังเช่นปัจจุบัน ในบางกรณี โองการของกษัตริย์อาจเกิดขึ้นระหว่างกษัตริย์กับผู้รับไปปฏิบัติ ในระบบการปกครองหัวเมืองอีสานโบราณ ตำแหน่งขุนนางนี้หมายความถึงขุนนางในตำแหน่ง ท้าว เพี้ยลงมา

ในวรรณกรรมขุนบรม มีการแต่งตั้งขุนนางสามครั้ง ครั้งแรก แถนฟ้าคืน เป็นผู้แต่งตั้งเทพให้ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งต่าง ๆ เมื่อขุนบรมเดินทางมายังโลกมนุษย์ ขุนนางชุดนี้เป็นเทพบริวารของขุนบรมและเมื่อดำรงชีวิตในโลกมนุษย์ ขุนนางก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ตามความสามารถของตน

¹ กฎหมายตราสามดวง (กรมศิลปากร 2521) หน้า 184-189 มีกล่าวถึงลูกชายหญิงเรียงตามลำดับ ลูกชายมีคำนำหน้าชื่อตามลำดับว่า อ้าย ยี่ สาม สี่ จั่ว ลก เจ็ด แปด เจ้า จิ่ง นิง สอง ลูกหญิงมีคำนำหน้าตามลำดับที่ว่า เอื้อย อี อาม ไอ อัว อก เอก แอก เอา อัง

	แกนฟ้าคืนได้แต่งตั้ง	"ขุน" ในตำแหน่งต่าง เช่น	
แกนจริง	อาณัติท้าว	ขุนศรีธรรมราช	
	บนบอกลี	แหนท้าวอย่าไล	
	มะโนสาดให้	ไปก่ออวนพล	
ขุนนั้น	มีมณฑล	สลาดทอง ถึงผู้	(12)
	---	---	

นอกจากนั้นแล้ว แกนฟ้าคืนยังได้แต่งตั้งแกนและเก้าผู้มีฤทธิ์ถือ มืดและขวานผ่าหน้าถาง
ป่าเบิกทาง แต่งตั้งให้ขุนควนและขุนอุ้นซึ่งมีรางวัลหลังขุนบรม ขุนทั้งหมดที่แต่งตั้งต่างก็มีไพร่พล
อีกมากมาย

การแต่งตั้งขุนนางครั้งที่สอง ขุนบรม เป็นผู้แต่งตั้งหลังจากคนสัตว์ออกจากน้ำเต้ามุ้ง
ซึ่งหมายถึงประชากรเพิ่มปริมาณขุนบรมจึงจัดอำนาจการปกครองใหม่ เรียกว่า "อาณาจักร"¹
โดยให้ ขุนศรีธรรมราช เป็นแสนเมือง มีหน้าที่ "รักษาพลคนศึกไพร่ไททั้งข้า"² นอกจากนั้นก็ยังมี

ขุนแสนให้	เป็นหมื่นหลวงกลาง
อักษาฝูง	แขกคนมาเฝ้า
ขุนไทให้แต่งตั้ง	ถือไพร่แท่นนั้นขวา
ขุนพิถือพลแพน	แท่นแทนกายซ้าย
---	---

(23.1)

นอกจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหาร ผู้คุมกองซ้าย กองขวา กองหลัง แล้วยังแต่งตั้งนักปราชญ์
คือ "ขุนบาน"³ ผู้รู้ราษศาสตร์และฮีดคลองต่าง ๆ เป็นผู้ดูแลกิจการในราชวัง

¹อาณาจักรคือ อำนาจของอาณาจักร หมายถึงการปกครองแบบอาญาสี่ ซึ่งมีกษัตริย์
อุปราช ราชวงศ์และราชบุตร สี่ตำแหน่งดังกล่าวเป็นราชตระกูล และต่อจากสี่ตำแหน่งเป็นขุนนาง
ผู้ใหญ่เทียบเท่าเสนาบดี หรือท้าวเพี้ย ซึ่งมีเมืองแสนเทียบได้กับสมุทกลาโหม เมืองจันทร์เทียบได้
กับสมุหนายก หน้า 128 .

²ดูรายละเอียดในขุนบรมฉบับร้อยกรอง ลานที่ 23.1

³ขุนบาน บาน คือ นครบาล

การแต่งตั้งขุนนางครั้งที่สาม ขุนบรมแต่งตั้ง หลังจากอภิเชกโอรส ชี้นะ เมืองต่าง ๆ ตามคำสั่งของแกนฟ้าคืน ในการแต่งตั้งครั้งนี้ ไม่ระบุนชว่าแต่งตั้งจากบุคคลกลุ่มใด แต่มีการแต่งตั้งขุนนางทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน

ขุนนาง มีหน้าที่ราชการใกล้ชิดกษัตริย์ ปฏิบัติหน้าที่แทนกษัตริย์ตามโองการของกษัตริย์ ขุนนางจึงถูกเรียกว่าขุนนาย ขุนนางที่ขุนบรมแต่งตั้งนั้นเป็นเทพบริวาร ไม่ใช่สามัญชนที่ออกจากร้านน้ำเต้าปั้ง นอกจากจะอาศัยบุญเก่าดีและเป็นเทพไม่ใช่สามัญชนแล้ว ในการแต่งตั้งขุนนางกษัตริย์ก็พิจารณาจากความสามารถและวงศ์ตระกูลด้วย

5.3 กำเนิดไพร่บ้านไทยเมือง

ไพร่บ้านไทยเมือง¹ หมายถึง สามัญชนทุกระดับชั้น รวมทั้งเจ้าของที่ดินและข้าทาสรับใช้ ข้าทาสรับใช้ในวังชั้นทางแตรก็นับเนื่องเข้าในกลุ่มไพร่บ้านไทยเมืองด้วย ในวรรณกรรมเรื่องขุนบรมปรากฏคำหลายคำที่หมายถึงชาวบ้านหรือสามัญชน เช่นคำว่า ไพร่ ไพร่น้อย ผุ่งไพร่ ข้า หรือไพร่ไททั้งข้า ตามเนื้อความที่ปรากฏนั้น ไพร่บ้านไทยเมือง หมายถึง ประชาชนทั่วไปที่ไม่ใช่ข้าของราชาและชนชั้นปกครองอื่น ๆ ซึ่งชนชั้นปกครองและข้ารับใช้ของราชาหรือกษัตริย์นั้นเป็นเทพบริวารที่ลงมาจากสวรรค์พร้อมขุนบรม ดังนั้นไพร่บ้านไทยเมืองจึงเป็นคนชายหญิงที่ออกมาจากผลน้ำเต้าทั้งสองผล

ผู้คนที่ออกมาจากผลน้ำเต้าผลแรก มีผิวพรรณดำคล้ำ เพราะแกนซีใช้เหล็กเผาไฟ เจาะผลน้ำเต้า ชายหญิงที่อยู่ในผลน้ำเต้าผลนี้ถูกความร้อนและถูกรุมด้วยควันไฟ ขุนบรมกำหนดให้เป็นไพร่ (ข้าทาส) คือ ไทยเล้ม และไทยวี ดังความว่า

ซูซีให้	เขาไปเป็นไพร่	
เหตุว่ามีซูปฮ้าย	คำด้านสิ่งหมี่	
ชื่อว่า ขำกำฮ้าย	อยู่อ่อนกุสูง	(22.1)

¹ไพร่บ้านไทยเมือง หรือสามัญชน ในไตรภูมิพระร่วง ใช้คำว่า ไพร่ฟ้าข้าไท

ผลน้ำเต้าผลที่สอง แถนสี่ ไซสี่ เจาะคนชายหญิงที่ออกจากผลน้ำเต้าผลนี้จึงมีผิว
พรรณขาว รูปร่างสวย มีปัญญา ซึ่งมีอยู่สามเผ่าคือ ไทยเลิง ไทยล่อ และไทยควง สะไรทั้งเจ็ดของ
ขุนบรมก็เลือกจากหญิงที่ออกจากผลน้ำเต้าผลนี้ และยังสามารถตั้งคนอื่น ๆ ไว้รับใช้ใกล้ชิดพระองค์
อีกด้วย ดังความว่า

สุสี่ให้	เสียกว่าเป็นไท	
มีโสมงาม	คู่คนเลิงล้วน	
มีผญาพ้อม	อันควรแควนมาก	
ให้แต่งตั้ง	เขาไว้ป่าเรือ	(22.1)

หญิงชายจำนวนมากที่ออกจากผลน้ำเต้านี้ ขุนบรมได้จัดแบ่งเป็นเผ่าพันธุ์ และได้สั่งกำ
ชับให้รักษาและดำรงเผ่าพันธุ์ของตนเอง การสืบพืชพันธุ์ไม่ให้ปะปนเผ่าพันธุ์ ให้อยู่กันเป็นหมู่เหล่า
ตามเผ่าพันธุ์นั้น การแต่งงานให้ทำได้ภายในเผ่าพันธุ์เดียวกัน โดยย่ำคำสั่งว่า

"อย่าหล่าม้าง คำเถ้าสั่งสอน" (22.1)

แนวคิดในวรรณกรรม เรื่องขุนบรม ให้พยายามอธิบาย เรื่อง เชื้อชาติและเผ่าพันธุ์ เป็นแนวคิด
ของประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริ เวณสุพรรณภูมิว่าได้พยายามดำรงรักษา เผ่าพันธุ์ เชื้อชาติของตนซึ่งผูกพัน
กับอาณา เขตและดินแดนตามรายละเอียดของตัวอักษรที่กล่าวไว้ในวรรณกรรม เรื่องขุนบรมว่า ชายหญิง
ที่ออกจากน้ำเต้านี้ผลแรก ผิวพรรณดำคล้ำ คือ พวก ข่า¹ ที่อาศัยอยู่ตามภูเขาหรือตาม เขิง เขาใน
ปัจจุบัน ส่วนเชื้อชาติต่าง ๆ ที่อยู่เป็นประเทศชาติในบริ เวณสุพรรณภูมิที่มีสีผิว ขาว และขาว เหลือง
ได้รับการยกย่องว่ามีสติปัญญา นั่นคือ พวกที่ออกจากน้ำเต้าผลที่สอง

¹ จิตร ภูมิศักดิ์, ข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไม้งาม
2525), หน้า 91-92 จับความได้ว่า ข่า คือ พวกที่เป็นเจ้าของดินแดนดั้งเดิม (ดินแดนประเทศ
ลาวและบริเวณใกล้เคียง) ลาว, ไทย แม้ว เป็นพวกที่เข้ามาทีหลัง รบกับเจ้าของถิ่นเดิม พวก
เจ้าของเดิมพ่ายแพ้ ถูกจับได้นำไปเป็นข้าทาสบังคับให้รับใช้ทำไร่ไถนา ส่งส่วย ลาวจึงเรียกว่า
"ข่า" (ทาส) คำ ข่า สำเนียงลาวออก "ข่า" ไทยเรียกตามลาวโดยไม่ปรับเสียง พวกข่าอาศัย
ในเขตน่านเขาที่ลึกจากฝั่งแม่น้ำ ทำข้าวไร่ตาม เขิง เขา เลียงซัพ

การกำเนิดผู้คนจากผลน้ำเต้ามั่ง แม้ไม่อาจชี้ได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของอะไรแน่ แต่ความคิดหนึ่งก็คือ ความสมานสามัคคีระหว่างชนชาติต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในดินแดนแหลมทอง (บริเวณประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง) ให้สำนึกร่วมกันว่า ทุกเชื้อชาติและเผ่าพันธุ์เป็นเสมือนพี่น้อง เพราะมีบรรพบุรุษเกิดมาจากที่เดียวกัน จึงต้องรักกัน ไม่ควรรบราฆ่าฟัน หรือเบียดเบียนกัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย